

УНИВЕРЗИТЕТ „СВЕТИ КИРИЛ И МЕТОДИЈ“
ИНСТИТУТ ЗА КЛАСИЧНИ СТУДИИ

**ДИСКУРСНИТЕ ПАРТИКУЛИ НАМ И ENIM VO
КИКЕРОНОВИТЕ ПИСМА ДО АТИК**

- магистерски труд -

Светлана Кочовска

Ментор: Весна Димовска-Јањатова

НОЕМВРИ, 2008

*Светлана Кочовска
Ул. Лавинска, бр. 14 Скопје
070/672-069*

СОДРЖИНА

1. Увод	1
1. 1. Структура на истражувањето	5
1. 2. Предмет и цели на истражувањето	6
2. Теориски согледувања за каузалната релација	7
2. 1. Модалитети на каузалноста	9
3. Теории за структурата на текстот	13
3. 1. Теорија на реторичка структура	14
3. 2. Женевска школа	16
2. 3. Модел за анализа на дискурсните маркери на Шифрин	20
4. Модел за анализа на партикулите и јазичен корпус	22
4. 1. Аналитичкиот модел на Крон	22
4. 1. 1. Дискурсни нивоа	23
4. 1. 2. Структура на текст	25
4. 1. 3. Кохеренциски релации и видови партикули	29
4. 1. 4. Параметри за анализа	32
4. 2. Јазичен корпус	37
5. Анализа на <i>nam</i> и <i>enim</i>	40
5. 1. Синтаксички особености	40
5. 2. Синтаксички статус	45
5. 2. 1. Релативни реченици	46
5. 2. 2. Парентези	49
5. 3. Илокуциска сила	54
5. 3. 1. Теорија на говорни чинови	54
5. 3. 2. Класификации на говорните чинови	56
5. 3. 3. Лингвистички реализации на говорните чинови	61
5. 3. 4. <i>Nam</i> и <i>enim</i> од аспект на илокуциската сила на реченицата	65

5. 4. Колокации на nam и enim со други партикули	73
5. 4. 1. Теориски поставки за колокациите	73
5. 4. 2. Терминот “колокација” во моделот на Крон	75
5. 4. 3. Комбинации на nam и enim	76
5. 5. Граматичко време	86
5. 5. 1. Дискурсни функции на граматичките времиња	86
5. 5. 2. Епистоларна употреба на граматичките времиња	92
5. 5. 3. Nam и enim и категоријата време	96
5. 6. Дискурсен тип	102
5. 6. 1. Дијалогско-монологски дискурсен тип	103
5. 6. 2. Дијафонија	105
5. 6. 2. 1. Лични заменки и глаголски облици во 1 и 2 лице	106
5. 6. 2. 2. Употреба на сегашно наместо минато време	111
5. 6. 2. 3. Метадискурсни изрази	113
5. 7. Информациска и комуникациска структура	130
5. 7. 1. Nam и enim од перспектива на информациската структура	131
5. 7. 2. Nam и enim од перспектива на комуникациската структура	138
6. Заклучоци	152
Примарна и секундарна литература	165

УВОД

Во латинската синтакса партикулите *nam* и *enim* имаат статус на сврзници кои на ниво на паратакса упатуваат на семантичка релација каузалност. Во однос на значењето и функцијата, се третираат како синоними кои одговараат на македонските сврзници 'зашто', 'бидејќи', 'оти'. Како единствена *differentia specifica* се издвојува различната позиција во реченицата: *nam* секогаш стои во антепозиција на реченицата, а *enim* во постпозиција на првиот или вториот елемент од реченицата. На констатацијата дека оваа дескрипција претставува крајна симплификација на актуелната состојба упатуваат бројни употреби. Несоодветноста на дескрипцијата најмногу се реперкуира во преводите од латински, во кои партикулите или воопшто не се преведуваат или се преведуваат со сврзникот 'зашто' или со прилогот 'навистина'. И покрај тоа, во научната мисла е евидентно отсуството на текстови кои имаат за цел да понудат решенија посоодветни од постоечките. Со оглед на застапеноста на двете партикули во латинските текстови, нивниот маргинализиран третман во научната мисла е сосем неоправдан.

Nam и *enim* статусот на каузални сврзници го стекнале во списите на римските доцно-антички граматичари, кои најчесто ги вбројуваат во категоријата *coniunctiones causales*.¹ Анализата на овие списи, содржани во изданието на Кеил *Grammatici Latini* (Keil, 1961), сепак покажува дека во антиката не постоела *communis opinio* во однос на припадноста на двете партикули во иста категорија сврзници. Имено, партикулата *enim* во класификациите на Харисиј и Донат се вбројува во *coniunctiones rationales* (ibid. I, 224-225; IV, 364-365). Дека дистинкцијата меѓу *causales* и *rationales* во антиката не била сосем јасна говорат поделените мислења околку припадноста на сврзниците во една од двете категории и фрагментите во кои граматичарите му посветуваат особено внимание токму на ова прашање.² Разликата меѓу *causales* и *rationales* ја објаснуваат слично: *causa impingit ad aliquid faciendum, ratio, qua utimur in faciendo; causales ponere possimus pro rationalibus, pro causalibus numquam rationales; in causa non est ratio*

¹ Иако категориите сврзници кои се споменуваат кај античките граматичари се варијабилни, најзастапени се следните пет категории *coniunctiones*: *copulativae*, *disiunctivae*, *expletivae*, *causales* и *rationales*. Оваа класификација му се припишува на Палаеомон, граматичар од времето на Тибериј, Калигула и Клавдиј (Keil, 1961: I, 225, 17-8).

² За *differentia inter causales et rationales* расправаат Сервиј Хонорат, Сергиј, Кледониј, Мариј Плотиј Сакердос etc. (ibid. IV, 418, 516; V, 24, 36; VI, 446). Според Баратин, *causales* посочуваат дека реченицата што ја воведуваат има логичка функција на *antecedens*, а *rationales* - на *consequens* (1989: 80).

semper, in ratione semper causa est. Во списите на подоцнежните граматичари, терминот *rationales* не е присутен во класификацијата на сврзниците, а сврзниците кои кај сите граматичари секогаш имаат статус на *rationales* (*ergo, igitur, ita, itaque*) се означуваат со терминот *ratiocinativae* или *collectivae* (*ibid.* III, 100; VII, 418). Во списите на Августин и Авдак, *nam* се вбројува во *causales*, а *enim* и во *causales* и во *rationales* истовремено. (*ibid.* V, 520; VII, 349). Третман на полифункционални сврзници имаат во граматиката на Прискијан, кој ги вбројува во категориите *proprie causales* и *completivae vel distributivae*, сврзници кои немаат значење, туку се употребуваат единствено *ornatus causa vel metri*. (*ibid.* III, 93-102). Кога имаат функција на *proprie causales*, според Прискијан, соодветствуваат на грчката партикула $\gamma\acute{\alpha}\rho$, а кога имаат функција на *completivae*, на грчката партикула $\delta\eta$. Во двојазичната латинско-грчка *Ars Grammatica* на Доситеј, двете партикули се вбројуваат во категоријата *causales* или $\alpha\iota\tau\iota\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\kappa\omicron\iota$, и соодветсвуваат на грчкото $\gamma\acute{\alpha}\rho$ (*ibid.* VII, 418).

Статусот на индикатори на каузална релација *nam* и *enim* го задржале низ вековите поради авторитетот на граматичарите, но и поради неможноста во рамки на традиционалната граматика да се изнајдат решенија посоодветни од постојните за лексичките единици кои не ѝ припаѓаат на синтаксичката структура на реченицата. Генерална одлика на досегашните дескрипции е отсуството на систематичност и прецизна дефиниција на предложените функции. Иако главно се вбројуваат во категоријата каузални координациски сврзници,³ во секоја опсежна дескрипција најголемо внимание им се посветува токму на употребите кои не соодветствуваат на овој опис. Впечатокот за отсуство на систематичност го засилува паралелната употреба на термините 'значење', 'функција' и 'употреба'⁴ и неможноста да се пронајде взаемна релација меѓу употребите кои еден автор ги вбројува во иста категорија. Неретко кај различни автори ист фрагмент се наведува како парадигма за различно значење. Како потврда за доминантната функција на индикатори на каузална релација се посочуваат употреби слични на следните:

Фр. 1. *Censeo, ad nos Luceriam venias; nam te hic tutissime puto fore.* (Cicero, *Ad Atticum*, 161 A (VIII. 11A) 1)⁵

Фр. 2. *Iam eum, ut puto, videbo; misit enim puerum se ad me venire.* (Cicero, *Ad Atticum* 10. 16. 5)⁶

³ Види Kühner-Stegmann, 1914: 112-126; Hoffman-Szantyr, 1965: 504-511.

⁴ На пример, Kühner-Stegmann ги употребуваат термините *versichernde Bedeutung* 'потврдно значење' (Kühner-Stegmann: 1912-1914: 119), *affirmative bedeutung* 'афирмативно значење' (*ibid.*: 120), *Ferner dient enim zur Einleitung erklärender Parenthesen* 'Натаму *enim* служи за започнување на експликативна парентеза' (*ibid.*: 123), *Gebrauch in erklärenden und begründenden Sätzen* 'употреба во објаснувачки и дојаснувачки реченици' (*ibid.*), *der Retorische Gebrauch* 'реторичка употреба' (*ibid.*: 125) etc.

⁵ Мислам да дојдеш кај мене во Лукерија; [*nam*] сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.

Употребите во кои е очигледно дека *nam* и *enim* не упатуваат на каузална релација се објаснуваат како употреби во кои на партикулите им се припишува афирмативно, експликативно, копулативно или адверзативно значење. Генерално, постои консензус дека во преткласичниот латински, двете партикули имале афирмативно значење.⁷ Траги од ваквата состојба во класичниот латински се пронаоѓаат во комбинациите на *nam* со извиците *hercle*, *(ede)pol*, *ecastor* и во комбинациите на *enim* со *et*, *at* и *vero*. Како потврда за тезата дека нивниот развој од афирмативни во каузални сврзници започнал уште во преткласичниот латински, се посочуваат фрагменти од комедиите на Терентиј, во кои освен афирмативно, на партикулите им се припишува и каузално и експликативно значење. Фрагментите кои се посочуваат како парадигма за каузално или експликативно значење се објаснуваат со т.н.р. елипса решение.⁸ Во овие употреби функционален адекват на двете партикули би можеле да претсавуваат исказите 'ова е вистина, бидејќи' или 'ова го велам, бидејќи'. Во дијахронискиот пресек, копулативната и адверзативната функција се посочуваат како последни етапи од развојот, за што потврда се наоѓа во јазикот на Петрониј, каде *nam* и *enim* постепено ја губат функцијата на показатели на каузална релација и добиваат функција на адверзативни партикули.

Во референтната литература е забележана употребата на двете партикули во парентези, прашања, особено реторички, во *oscuratio* и *praeteritio* (т.н.р. реторичка употреба)⁹ и зад императив. Кога се јавуваат во парентези, и на двете партикули им се припишува експликативно значење, а нивното присуство во прашања се објаснува како начин со кој говорителот изразува чудење, нетрпение или некоја друга емоција.¹⁰ Споменатите употреби во описите на партикулите не се предмет на анализа, туку се сведуваат на констатација, зад која следи долга листа на фрагменти.

Поделените мислења на античките граматичари во однос на припадноста на партикулите во иста категорија сврзници и отсуството на систематичност во современите дескрипции, се секако резултат на сложеноста на семантичката релација *каузалност* и на неможноста да се изнајдат соодветни лексички и функционални адеквати за лексемите кои не ѝ припаѓаат на синтаксичката структура на реченицата.

⁶ Дотогаш мислам дека ќе го видам; испрати [enim] момче кај мене [за да ми каже] дека доаѓа.

⁷ Види Kühner-Stegmann (1912-1914: 119-29), Hoffman-Szantyr (1965: 507-8).

⁸ Според статистиката на Kroon (Kroon, 1995: 134 f. 8), во Lodge, G. (1904-1933) *Lexicon Plautinum*, Leipzig: Teubner, 80 % од употребите на двете партикули се објаснуваат со изразот 'cum quadam ellipsi'.

⁹ Со терминот *oscuratio* се означува дел од текстот во кој говорникот 'реагира' на приговор од адресатот, кој не е експлицитно изречен, туку само очекуван. Во *praeteritio* говорникот пак се преправа дека не сака да зборува за нешто, а сепак го прави тоа (Kühner-Stegmann: 119).

¹⁰ Види Kühner-Stegmann (1912-14: 116. 7.), Hoffman-Szantyr (1965: 584. f. 1), Oxford Latin Dictionary (1984): *nam* 7.

Независно од тоа колку широко ќе ја сфатиме каузалноста, во преткласичниот и во класичниот латински постојат безброј употреби на двете партикули кои сведочат дека нивниот опис на показатели на каузална релација е неприфатлив. *Nam* често се јавува на почеток на параграф кој семантички не е поврзан со претходниот, а *enim* во реченици во кои се опишани настани кои се случуваат подоцна од настанот опишан во претходната реченица. Со оглед на тоа што каузалноста е семантичка релација меѓу настани, објекти или состојби на настани меѓу кои не постои иреверзибилност, односно, вториот феномен вклучен во релацијата секогаш произлегува од првиот и никогаш *vice versa*, очигледно е дека во овие употреби *nam* и *enim* не сигнализираат каузална релација. До одговор на прашањето на каква релација упатуваат во овие, а и во сите други употреби во кои отсуството на каузална релација е евидентно, би можело да се дојде со примена на методите за анализа на кохеренциските релации во текстот и со методите за анализа на сигнализаторите на овие релации. Овие методи се применуваат во рамки на лингвистиката на текстот, во која лексемите кои не ѝ припаѓаат на синтаксичката структура на реченицата добиваат статус на експлицитни показатели на кохеренциски релации меѓу дискурсните конституенти во конкретна комуникациска ситуација. Се означуваат со термините 'discourse particles', 'discourse markers', 'marqueurs du discours', 'discourse connectives', 'gesprächspartikeln', 'phatic connectives', 'connecteurs pragmatiques' 'pragmatic connectives', 'connectors' etc. Се разгледуваат од аспект на нивната функција во рамки на презентацијата и организацијата на дискурсните содржини и од аспект на нивната функција во конкретна комуникациска ситуација. Во последните неколку десетлетија методите кои се применуваат во овие истражувања се покажуваат особено полезни за анализа на партикулите и во класичните јазици.¹¹

Анализата на *nam* и *enim* со примена на методот на анализа на дискурсните партикули на Крон, изложен во *Discourse particles in Latin* (Kroon, 1995: 144-209) може да ги дополни досегашните сознанија за дискурсните функции на двете партикули и да понуди решенија за некои од проблемите очигледни во досегашните дескрипции. Сознанијата до кои очекуваме дека ќе дојдеме во ова истражување можат да претставуваат основа за понатамошни истражувања на дискурсните функции на двете партикули и за изнаоѓање на преводни решенија посоодветни од постојните.

¹¹ Kroon, 1995; Wakker, 1997; Slings, 1997 etc.

1. 1. Структура на истражувањето

Во првото поглавје се претставени предметот и целите на истражувањето и е одредена структурната рамка во која тоа ќе биде презентирано.

Со оглед на тоа што во дескрипциите на *nam* и *enim* нивната функција на индикатори на каузална релација се посочува како доминантна, во второто поглавје се изложени теориските согледувања за оваа семантичка релација. Тука накусо се осврнуваме на третманот што оваа релација го има во референтната литература, на нејзината блискозначност со другите семантички релации и на нејзините модалитети.

Поради претпоставката, дека *nam* и *enim* не упатуваат на каузална, туку на некоја друга кохеренциска релација, во третото поглавје се презентирани основните поставки на три истражувања во кои се третира структурата на текстот: *Теоријата на реторичка структура*, женевскиот модел за организација на дискурсот и моделот за анализа на дискурсниот маркер на Шифрин. Во овие истражувања текстот се разгледува од перспектива на неговите конституенти, кохеренциските релации кои се воспоставуваат меѓу нив и сигнализаторите на тие релации. Неопходноста од овој кус преглед произлегува од фактот што моделот со кои ќе ги анализираме дискурсниот функции на *nam* и *enim* во избраниот корпус е концептуално втемелен токму врз сознанијата до кои е дојдено во рамки на овие истражувања.

Во четвртото поглавје детално е претставен моделот за анализа на дискурсниот партикули, моделот на Крон (Kroon, 1995) и се изнесени основните одлики на јазичниот корпус врз кој ќе биде спроведена анализата.

Петото поглавје е суштинскиот дел на истражувањето. Тука партикулите ги разгледуваме од аспект на предложените параметри за анализа: синтаксички статус што го имаат во реченицата, илокуциската сила на дискурсниот конституент во кој се инкорпорирани, од аспект на колокациите, категоријата граматичко време, дискурсниот тип, информациската и комуникациската структура.

Во заклучокот се сумирани резултатите кои произлегоа од истражувањето на дискурсниот функции на *nam* и *enim* во јазичниот корпус и се предложени неколку функционални адекватности на двете партикули во македонскиот јазик. Тука се изнесени ограничувањата на истражувањето, можностите за нивно надминување, како и аспектите кои заслужуваат понатамошна анализа.

На крајот, е посочена примарната и секундарната литература користена во истражувањето.

1. 2. Предмет и цели на истражувањето

Предмет на истражувањето е анализа на дискурсните функции на партикулите *nam* и *enim* во текстот на Кикероновите *Epistulae ad Atticum*. Со оглед на нивниот статус на каузални координациски сврзници, анализата примарно треба да одговори на прашањето дали тие навистина претставуваат индикатори на семантичката релација 'каузалност', а доколку не упатуваат на оваа релација – на каква кохеренциска релација упатуваат. Анализата би требало да расветли уште низа релевантни прашања: дали нивниот третман на синоними е оправдан, доколку не е – во однос на што се разликуваат, дали се подложни на заменливост, дали нивната употреба е детерминирана од комуникациската ситуација, дали постојните преводни решенија соодветствуваат на нивната дискурсна функција, доколку не соодветствуваат – кои решенија би биле посоодветни etc.

Изборот на јазичниот корпус врз кој ќе биде спроведено истражувањето не должи на повеќе фактори. Прво, писмата, иако од формален аспект претставуваат парадигма за монолошки дискурс, како тип на текст претставуваат еден вид *colloquia absentium*. Инхерентното физичко отсуство на другиот учесник во епистоларната интеракција и употребата на пишан наместо усен медиум, имплицираат отсуство на екстра-лингвистички сигнали (мимика, гестови, интонација), што води кон зголемување на присуството на интеракциски елементи од една страна, и кон експлицитност и елаборација на говорните чинови помалку вообичаена за дијалог *in praesentia*, од друга страна.¹² Манифестација на оваа состојба е присуството на елементи својствени за вистински дијалог, но и на елементи типични за монолошки дискурс. Присуството на едната партикула во сегментите од текстот во кои се присутни траги од дијалог и отсуството на другата партикула од истите сегменти, може да биде особено индикативно во однос на нивните дискурсни функции. Фактот што во корпусот се содржани писма или сегменти на писма кои во однос на јазикот, структурата и стилот се доближуваат до говорите и философските списи на Кикерон,¹³ овозможува анализа на партикулите и од перспектива на нивното присуство или отсуство во овие сегменти. Конечно, писмата претставуваат потврда за *sermo cotidianus*, кој генерално се смета за поподатен за синхрона анализа на партикули.

¹² За разликата меѓу епистоларниот дијалог и дијалогот лице в лице, види Garcea, 2002.

¹³ Види Albrecht, 2003: 66.

2. ТЕОРИСКИ СОГЛЕДУВАЊА ЗА КАУЗАЛНАТА РЕЛАЦИЈА

Концепцијата за каузалната релација во лингвистиката е исклучително сложена. Во традиционалните приоди кон оваа семантичка релација и кон каузалните сврзници, таа е втемелена врз перцепцијата за каузалноста во философијата,¹⁴ каде со терминот се означуваат сите причинско-последични односи. Како резултат на тоа, третман на каузални имаат сите релации кои означуваат причина, последица, услов и цел,¹⁵ а причинските, последичните, условните и целните реченици се третираат како каузални.¹⁶ Во потесна смисла пак, каузалната релација се разгледува како генерички тип, т.е. како релација која упатува единствено на причинска врска (cause, reason). Секогаш се воспоставува меѓу состојби на настани (states of affairs) меѓу кои не постои иреверзибилност - последицата или ефектот секогаш произлегуваат од причината и никогаш обратно.

И кога се разгледува како релација која упатува единствено на причинска врска, во теоријата постои општ консензус за нејзината блискозначност со релациите кои некои автори ги третираат како каузални. Фактот што секоја сложена реченица со причинска прилошко-определбена дел-реченица¹⁷ може да се преобрази во семантички еквивалентна сложена реченица со последична дел-реченица е најдиректен показател за блискозначноста на причинската и последичната релација. Последичните реченици всушност може да се третираат како продукт на конверзија на причинските: ако X е причина за Y, тогаш Y е последица на X (Huddleston-Pullum, 2002: 725-726). Разликата меѓу двата типа е во тоа кое дејство во сложена реченица се прикажува како главно, последицата - во речениците со причинска дел-реченица или причината - во реченици со последична дел-реченица. Можноста целните и

¹⁴ Најстарата формулација за причинско-последичните односи му се припишува на атомистот Левкип од Милет. Аристотел каузалноста ја разгледува во првата книга на *Метафизиката*, каде ги изложува четирите причини за секое природно движење: градивна или материјална причина (ὕλη), обликовна или формална причина (εἶδος), двигател или ефициентна причина (τὸ κινεῖν) и целна или смисловна, односно финална причина (τὸ τέλος, τὸ οὐ ἔνεκα). Од овие четири, целната е причина во вистинска смисла на зборот (Митевски, 1998: 26-27). Во предговорот на Кантовата *Критика на чистиот ум* (Kant, 1970: XII-XXVII), Корач ги изнесува ставовите на Кант за причинско-последичната релација, изложени во рамки на теоријата за основните чисти поими на разумот, т.н.р. категории: *квантитет, квалитет, релации и модалитет*. Односот причина-последична претставува фундаментална категорија на разбирањето, а е дел во категоријата *релации*.

¹⁵ Види Halliday-Hasan, 1975: 243; Halliday, 1985: 304; Huddleston-Pullum, 2002: 725-727; Тополинска, 2000: 153-167 etc.

¹⁶ Во сетот на логичко-семантички релации кои ја третираат каузалноста од оваа поширока перспектива, освен *каузалната* влегуваат *адитивната, дисјунктивната, темпоралната и адверзативната* релација.

¹⁷ Терминот 'дел-реченица' во македонската лингвистичка терминологија се однесува на англиското *clause*. На ниво на паратакса со него се означуваат сите независно сложени реченици - составни, спротивни, разделни во сложена реченица, а на ниво на хипотакса, сите зависно сложени реченици - релативни, декларативни и прилошкоопределбени (временски, причински, целни, последични, условни, допусни и начински). Види Минова-Гуркова, 2000: 239-291.

причинските дел-реченици да претставуваат одговор на *зошто* прашање е потврда за блискозначноста на целната и причинската релација. Се разликуваат во однос на тоа што во причинските во одговорот на поставеното прашање е содржана причината, а во целните – целта, а и во однос на временската ориентација - целните главно се насочени кон иднината, а причинските означуваат дејства кои се случиле претходно или истовремено со дејството во главната реченица. На условот и причината се гледа како на две тесно поврзани релации од аспект на тоа што условот е неопходен за да се оствари одреден резултат, а причината е збир од услови кои треба да се исполнат за да се оствари резултатот. Условот по дефиниција е нефактивен, односно не знаеме дали ќе се оствари или не, а причината се формулира како факт. Освен со споменатите релации, каузалната релација е блиска и со временската релација, од аспект на тоа што временската последователност на настаните често имплицира присуство и на нивна каузална поврзаност (*post hoc ergo propter hoc*). Така, и покрај присуството на временски сврзник, во некои случаи се добива впечаток дека дејството во временската реченица е причина за дејството во главната (Lyons 1977: 493).¹⁸

Каузалната релација може да биде експлицитна или имплицитна. Нејзини експлицитни показатели најчесто се сврзниците, кои сигнализираат предикативна прилошка определба за причина, на ниво на паратакса или хипотакса. Освен сврзниците показатели на каузалната релација можат да бидат и именските групи (ИГ), со кои со кои се реализира непредикативна прилошка определба за причина (e.g. *propter metum, per valetudinem, ab superbia, a spe/odio, de via [fessus], qua de causa, ob eam rem, ob eam causam, ex desperatione, honoris causa, ea causa, ea gratia, exempli gratia* etc.). Каузалната релација меѓу две состојби на настани може да биде и имплицитна, т.е. да не постои сврзувачко средство кое ќе ја сигнализира. Во латинскиот, имплицитната каузална релација е возможна не само на ниво на паратакса, т.е. меѓу две независни дел-реченици (e.g. *Non edepol bibere possum iam, ita animo malest* (Plautus, *Truculentus.*, 365)), туку и при употребата на *ablativus causae*, *participium coniunctum* (e.g. *Quid enim censemus ... Dionisium ..., qui cultros metuens tonsorios candente carbone sibi adurebat capillum?* Cicero, *De officiis*, II, 25) или *ablativus absolutus* (e.g. *neque sinistra impedita satis commode pugnare poterant* (Caesar, *De bello Gallico*, I, 25).

¹⁸ Една манифестација на ова е веројатно развојот на *cum causale* од *cum temporale*. (види e.g. Ernout-Meillet, 1951: 990; Ernout 1964: 347).

2. 2. Модалитети на каузалноста

Разновидноста на средствата за сигнализирање каузалност со кои располага еден јазик и неможноста за нивна замена со средства на кои им се припишуваат исти својства е директен показател за тоа дека каузалноста има повеќе модалитети. Во латинскиот, *quia* не може да се замени со *quoniam*, ниту пак *quod* или *cum* со *quia*, *quoniam* или било кој друг каузален сврзник. Од друга страна, модалитетите на каузалноста можат да се манифестираат и со употребата на глаголскиот начин. Така, употребата на индикатив покрај сврзникот *quod* упатува на објективна причина, додека употребата на конјунктив покрај истиот сврзник е индикација за тоа дека говорителот со причинската реченица изнесува субјективна причина.

Во теоријата постојат неколку обиди за објаснување на модалитетите на каузалноста, т.е. за класификација на видовите каузалност. За едно од најрелевантните се смета истражувањето на причинските реченици во англискиот, изложено во опсежната студија на Квирк, Гринбаум, Лич и Свартвик (Quirk et al. 1985: 1104-1105). При анализата на овие реченици авторите прават дистинкција меѓу директна и индиректна причинска врска (direct and indirect reason relationship). На директната причинска врска упатуваат следните четири типови причински дел-реченици: (1) објективна причина и ефект (cause and effect), (2) субјективна причина/разлог и последица (reason and consequence), (3) мотивација и резултат (motivation and result), и (4) околности и последица (circumstances and consequence). Причината во првиот тип причински дел-реченици е објективна, т.е. е базирана врз перцепција на причинско-последичните односи кои постојат во екстра-текстуалната реалност,¹⁹ во речениците од вториот тип последицата содржана во главната реченица е втемелена врз субјективна перцепција на говорителот,²⁰ во третиот тип реченици причинската реченица го изнесува мотивот за дејството во главната реченица²¹; во речениците од типот околности и последица, причината е комбинација од субјективна причина и услов кој се исполнил за да се оствари последицата во главната реченица²².

¹⁹ E.g. The flowers are growing so well, because I sprayed them; He is thin because he doesn't eat enough. (Quirk et al., 1985: 1104-1105)

²⁰ e.g. Since she's my friend, she must have put in a good word for me. (ibidem)

²¹ e.g. I watered the flowers because my parentes told me to do so. (ibid.)

²² e.g. Since the weather has improved, the game will be held as planned. (ibid.)

За индиректна причинска врска станува збор кога наведената причина е мотивација за изрекување на содржината на главната реченица.²³ Причинските дел-реченици кои упатуваат на директна и на индиректна причинска врска, се разликуваат во однос на граматичката функција: тие кои упатуваат на директна причинска врска припаѓаат во категоријата на прилошки-определби со граматичка функција на *адјункти* (adjuncts), а тие кои се во индиректна причинска врска со главната реченица, во категоријата на прилошки-определби со граматичка функција на *дисјункти* (ibidem: 1105). Адјунктите се дефинирани како реченици кои ги означуваат околностите во кои се одвива настанот во главната реченица (matrix clause) од аспект на простор, време, цел, причина etc. Прилошко-определбените реченици пак, кои имаат граматичка функција на дисјункти претставуваат коментар на стилот или на формата на она што е изречено во главната реченица (стилски дисјункти, style disjuncts) или коментар на нејзината содржина (содржински адјункти, content adjuncts).²⁴ Адјунктите се одликуваат со повисок степен на интергираност во главната реченица, додека дисјунктите се помалку интегрирани во нејзината структура, т.е. имаат попериферен статус. Дали одреден сегмент има функција на каузален адјункт или дисјункт, т.е. дали е во директна или индиректна причинска врска со главната реченица, може да се одреди со примена на низа постапки. Индикативни во однос на функцијата на одредена дел-реченица на дисјункт, се неможнота дел-реченицата да биде фокус на cleft конструкции (*It is because ... that ...*),²⁵ одговор на *зошто* прашања (*Зошто Y? Бидејќи X.*), неможнота да биде модифицирана со модален прилог или со некој друг израз на модалност (*Y, веројатно/ можеби/ без сомнение бидејќи X*), неможнота за образување конструкции со синтаксичка схема *причината поради која X е Y*, неможнота за формирање алтернативни прашања од типот *дали X бидејќи Y или бидејќи Z?*, неможнота за образување алтернативни негации од типот *Не X бидејќи Y, туку бидејќи Z* и неможнота пред сврзникот да стои *само, едноставно, главно* (види Quirk et al., 1985: 1071).

²³ e.g. Percy is in Washington, for he phoned me from there. ['Since he phoned from there, I can tell you that Percy is in Washington.']. (ibid.)

²⁴ Стилските дисјункти претставуваат еден вид мета-лингвистички коментар, додека содржинските го рефлектираат ставот на говорителот кон јазичната употреба. Парадигма за реченици кои имаат статус на стилски дисјункти се: I tell you frankly, generally / strictly speaking, so to speak, to judge from her remarks, If I may say so, since you want to know, speaking for myself, if you don't mind etc.; парадигма за содржински адјункти се to my regret, to our surprise, to be sure, even more important, what is even more remarkable, It is evident that ... etc.

²⁵ Cleft конструкциите немаат соодветна паралела во македонскиот. Соодветен превод на овие реченици би можела да биде реченица од типот *Токму поради тоа што ...* На пример, реченицата *It was because I felt ill that I left*, би можела да се преведе *Токму поради тоа што се чувствував лошо, си заминав.*

Модалитетите на каузалноста се обидува да ги објасни и Швицер, која дефинира три типа каузалност: *социофизичка*, *епистемичка* и *конверзациска* (Sweetser, 1991: 31). За *социофизичка* каузалност станува збор кога зависната реченица е директна причина (објективна или субјективна) за последицата изнесена во главната (e.g. He loves me because I remind him of his first love), *епистемичката* се однесува на употреби во кои последицата е заклучок до кој говорителот дошол врз основа на премиса (e.g. He loves me because he wouldn't have proofread my whole thesis if he didn't), а *конверзациската*, се однесува на употреби во кои релацијата се воспоставува меѓу содржината на зависната дел-реченица и перформацијата на говорниот чин во главната реченица (What are you doing tonight? Because there's a good movie on). За кој од овие три типови на каузалност станува збор во конкретен случај може да се открие преку следните постапки: доколку причинската реченица може да биде одговор на *ЗОШТО* прашање, станува збор за социофизичка каузалноста, доколку пред причинската реченица може да се вметне исказот *го знам тоа бидејќи* – каузалноста е епистемичка, а доколку сврзникот кој ја сигнализира релацијата може да се парафразира со исказот *ова го велам/ова го прашувам бидејќи*, станува збор за конверзациска каузалност.²⁶

Во студијата на Хелидеј и Хасан *Cohesion in English* (Halliday-Hasan, 1975), која е примарно фокусирана врз анализа на ресурсите со кои располага говорителот на еден јазик при поврзувањето на речениците во текст, кохеренциските релации, меѓу кои и каузалната, се разгледуваат во рамки на концептот за кохезија. Појдовна точка при дефинирањето на овие релации е тезата дека јазикот има три функционално-семантички компоненти: *идејна*, *интерперсонална* и *текстуална*. Идејната (ideational) се однесува на неговата функција да изразува идеи кои произлегуваат од искуството на говорителот, интерперсоналната (interpersonal) - на функцијата да го презентира она што произлегува од комуникацискиот процес (ставовите и чувствата на говорителот, комуникациската ситуација, односите меѓу учесниците etc.) и текстуалната (textual) - на неговата функција да образува текст. Адитивната, адверзативната, темпоралната и каузалната релација се разгледуваат во рамки на конјункцијата, која претставува еден од петте видови кохезија.²⁷ Во зависност од тоа дали четирите споменати релации се

²⁶ Why does he love me? He loves me because I remind him of his first love – социофизичка каузалност; He loves me, I know that because he wouldn't otherwise have proofread my whole thesis – епистемичка каузалност и What are you doing tonight? I ask this because there's a good movie on – конверзациска каузалност (Sweetser 1991: 31)

²⁷ Хелидеј и Хасан разликуваат пет видови кохезија: референција, супституција, елипса, конјункција и лексичка кохезија. Референција (reference) претставува упатување или посочување во текстот со заменки, заменски придавки или прилози; супституција (substitution) е замена на именски групи споменати во претходната реченица (Let's go and see *the bears*. *The polar ones* are over on that rock), глаголи (I *had* serious

се воспоставуваат надвор од самата јазична реализација или во процесот на лингвистичка интеракција, овие релации можат да бидат *надворешни* (external relations) – релации кои се воспоставуваат меѓу идеи кои произлегуваат од искуството на говорителот и *внатрешни* (internal relations) - релации кои произлегуваат од ставовите на говорителот, комуникациската ситуација, односите меѓу учесниците etc. Надворешните релации произлегуваат од идејната семантичко-функционална компонента, а внатрешните од интерперсонална семантичко-функционална компонента. Како парадигма за надворешна и внатрешна каузална релација Хелидеј и Хасан ги посочуваат следните употреби: (a). *She was never really happy here. So she's leaving.* (b). *She'll be better off in a new place. – So she's leaving?* (Halliday - Hasan, 1975: 241). Во првиот пример (a), меѓу двете реченици постои надворешна каузална релација. Двете реченици би можеле да се парафразираат на следниот начин: *заминува бидејќи не била среќна*. Во вториот пример (b), релацијата меѓу речениците е внатрешна каузална релација. Потврда за тоа дека каузалноста се воспоставува во процесот на лингвистичка интеракција е можноста двете реченици да се парафразираат на следниот начин: *заклучувам дека/се прашувам дали таа можеби заминува, бидејќи велиш дека ќе ѝ биде подобро на друго место*. Индикаторот и на двата типа каузални релации во двете употреби е идентичен, сврзникот *so*. Во однос на типовите каузалност кои ги дефинира Швицер, надворешната каузална релација ѝ соодветствува на социофизичката каузалност, а внатрешната на епистемичката и конверзациската каузалност.

Од перспектива на анализата на кохеренциските релации и сигнализаторите на тие релации, најзначаен аспект во студијата на Хелидеј и Хасан е опсервацијата дека релациите во текстот, меѓу кои и каузалната релација, не се воспоставуваат само меѓу идеи или концепти кои произлегуваат од искуството на говорителот, туку дека во текстот постојат и релации кои се воспоставуваат во рамки на процесот на лингвистичка интеракција.

doubts about this. – I think we all *have had*, at times) или дел-реченици (*Is there going to be an earthquake?* – It says *so*.); елипсата (ellipsis) е нулта супституција, т.е. замена нула (Joan brought some carnations, and Catherine [sc. *brought*] some sweet peas); конјункција (conjunction) е поврзување со сврзници и други сврзувачки средства; лексичката кохезија (lexical cohesion) е поврзување преку реитерација - повторување на исти лексими, употреба на синоними или на лексеми кои припаѓаат на иста категорија (Henry's bought himself a new *Jaguar*. He practically lives in the *car*) и преку колокации, т.е. преку употреба на лексеми кои често колоцираат со лексемите присутни во претходната реченица *The king was in his counting house, counting out his money. The queen was in the parlour, eating bread and honey* (Halliday-Hasan, 1975: 31-292).

3. ТЕОРИИ ЗА СТРУКТУРАТА НА ТЕКСТОТ

Интересот за текстот прв пат во лингвистиката се јавува во данскиот структурализам, во јазичната теорија на Хјелмслев позната како глосематика²⁸ и во истражувањата на прашката лингвистичка школа во рамки на т.н.р. 'функционална реченична перспектива'.²⁹ Првиот вистински обид за анализа на поврзан говор или на пишан текст (analysis of connected speech (or writing)) е направен во епохата на американскиот дистрибуционализам од страна на Зелиг Харис. Неговата анализа, изложена во статијата 'Discourse analysis' (Harris, 1952) не предизвикала голем интерес во научните кругови, така што денес за негова најголема заслуга се смета единствено воведувањето на синтагмата 'анализа на дискурс' (discourse analysis), доминантна во американската лингвистика. Во Европа, текстот станува легитимен објект на лингвистичка анализа во истражувањата на Хартман, Дреслер и Харвег, во чии истражувања се разгледуваат надреченичните деиктички елементи и начините со кои се воспоставува кохеренција: прономинализацијата (заменките како носители на форицката функција во текстот), синтагматската супституција и експлицитната и имплицитната рекуренција.³⁰ Основните забелешки кои им се упатуваат на овие автори се однесуваат на тоа што текстот го разгледуваат како изолирана, статична творба без да ги земат предвид контекстуалните и ситуациските аспекти кои влијаат врз неговото устројство.³¹ Сознанието дека негова адекватна дескрипција е невозможна доколку се анализира единствено од перспектива на граматичката поврзаност на речениците, надвор од вклопеноста во конкретна комуникациска ситуација, довело до развој на комуникациски ориентираната лингвистика на текстот.

²⁸ Целта на глосематиката на Хјелмслев е создавање дедуктивен метод за исцрпен и објективен опис на текстот. Текстот има статус на разред кој може да се подели на составни делови, кои потоа повторно се делат на помали делови, сè додека не се дојде до најмалата неделива инваријанта 'глосема'. Предмет на анализа се односите на зависност меѓу составните делови, кои се дефинирани како *интердепенденции* (односи на взаемна зависност), *детерминации* (односи во кои еден елемент наговестува постоење на друг, но не и обратно) и *констелации* (лабави односи во кои елементите ниту се исклучуваат ниту се претпоставуваат). Овие односи на зависност не се применливи врз структури кои го надминуваат нивото на реченицата, но се значајни поради експлицитното тврдење дека макро-структурните аспекти на текстот можат и треба да бидат предмет и на лингвистичка анализа (Hjelmslev, 1980).

²⁹ Во функционалната реченична перспектива' (Functional Sentence Perspective) се разгледуваат односите меѓу сегментите на реченицата од аспект на јазичната манифестација како соопштение. Иницијатор на овие истражувања е Вилхем Матхезиус (1929), кој ја расчленува реченицата на *тема* – дел од реченицата кој содржи информации претходно споменати во текстот и *рема* – јадро на исказот, комуникациски центар на реченицата. Со оваа постапка се актуелизира релевантноста на редот на зборовите при преминот од реченица кон реченица (види Paiková-Palek, 1978).

³⁰ Во зависност од тоа со кои средства се актуелизира кохеренцијата, во германската лингвистика се говори за *асерторичка* (поврзување на реченици и поголеми целини со сврзници и партикули), *актанцијална* (поврзување преку катафора и анафора), *темпорална* кохеренција (поставување хронолошки рамки со прилози за време и со употреба на граматички времиња), кохеренција базирана врз употреба на исти формални или содржински инваријанти - ист метар, ритам, рима, иста синтаксичка структура etc. (види Glovacki-Bernardi, 1990: 33)

³¹ Види Schrodt, 2001: 235-246.

Во рамки на овие истражувања, текстот/дискурсот има третман на хиерархиски подредена структура која се базира врз принципот на кохеренција. Овој принцип подразбира отсуство на пукнатини и *non sequitur* сегменти: секој конститутивен сегмент има определена функција, односно е во некаква релација со друг сегмент. Предмет на истражување се конститутивните единици на текстот, кохеренциските релации меѓу нив и сигнализаторите на тие релации. Во моделот на Крон за анализа на дискурските партикули се инкорпорирани многу од сознанијата до кои се дошло во рамки на овие истражувања, но најевидентно е влијанието на Теоријата на реторичка структура на Ман и Томпсон (Mann-Tompson, 1987), на женевскиот модел за организација на дискурсот (Roulet, 2003) и на моделот за анализа на дискурските маркери на Шифрин (Schiffrin, 1987).

3. 1. Теорија на реторичка структура

Теоријата на реторичка структура (натаму во текстот ТРС), чии творци се Ман и Томпсон, претставува дескриптивна теорија за организација на текстот.³² Во рамки на теоријата текстот има третман на структура која се базира врз принцип на кохеренција. Отсуството на *non sequitur* елементи во структурата имплицира дека нејзината дескрипција е возможна единствено ако се дефинираат релациите меѓу конституентите кои ја сочинуваат. Овие релации се означуваат со терминот *реторички*, бидејќи се дефинирани од аспект на комуникациската цел на говорителот. Досега се дефинирани триесет и две релации, но со оглед на тоа што проектот за дескрипција на структурата на текстот е сèуште во тек, нивниот број не е конечен.

Конституентите на текстот меѓу кои се воспоставуваат релациите можат да се состојат од дел-реченица или да претставуваат низа од неколку реченици. Врз основа на тоа дали одреден конституент содржи централна или помошна информација, се разликуваат два типа конституенти *јадра* или *нуклеуси* - конституенти кои содржат централна информација и *сателити* - конституенти кои содржат помошна информација. Релациите се воспоставуваат меѓу нуклеусот и сателитот или само меѓу повеќе нуклеуси. Врз основа на типот на конституенти меѓу кои се воспоставува релацијата, се разликуваат нуклеус-сателит релации – релации меѓу конституент кој содржи централна информација и конституент кој содржи помошна информација, и

³²Теоријата на реторичка структура (ТРС) почнала да се развива во осумдесетите години на XX век на Институтот за информатика на универзитетот во Јужна Калифорнија како дел од еден проект за создавање текст со помош на компјутерска технологија. За таа цел е изработена дескриптивна теорија за организацијата на текстот, во чии рамки централно место имаат релациите меѓу неговите конституенти.

мулти-нуклеус релации – релации меѓу конситутенти кои содржат централни информации. Редоследот на конституентите е арбитражен, детерминиран од желбата на говорителот. Статус на нуклеус-сателит релации имаат релациите: евиденција (evidence), јустификација (justify), (мотивација) motive, елаборација (elaboration), евалуација (evaluation), волева причина (volitional cause), не-волева причина (non volitional cause), волев резултат (volitional result), не-волев резултат (non-volitional result) etc. Статус на мулти-нуклеус релации имаат релациите: конјункција (conjunction), контраст (contrast), дисјункција (disjunction), низа (sequence) etc.³³ Освен врз основа на тоа дали се воспоставуваат меѓу нуклеус и сателит или меѓу повеќе нуклеуси, релациите се класифицираат и врз основа на ефектот што говорителот го предизвикува кај адресатот. Врз основа на овој параметар за класификација, релациите можат да бидат *тематски* (subject matter) – релации во кои дефинираниот ефект е препознавање на релацијата од страна на говорителот, и *презентативни* (presentational) – релации во кои ефектот е стекнување на наклоноста на адресатот кон содржината на нуклеусот.³⁴ Тематските релации уште се означуваат со терминот *семантички*, а презентативните со терминот *прагматички*.³⁵

Некои од комуникациските цели на говорителот во дефинираните релации се: да ја зголеми довербата на адресатот во содржината на нуклеусот (евиденција), да го зголеми интересот на адресатот за содржината на нуклеусот (препарација), да ја зголеми желбата на адресатот да го изврши дејството содржано во нуклеусот (мотивација) etc. На секоја од овие комуникациски цели ѝ соодветствува определен ефект: довербата на адресатот во содржината на нуклеусот е зголемена, интересот на адресатот за содржината на нуклеусот е зголемен, желбата на адресатот да го изврши дејството содржано во нуклеусот е зголемена итн.

За да ја илустрираме дескрипцијата на релациите, ќе го презентираме описот на релацијата евиденција (evidence),³⁶ која според првиот параметар се вбројува во категоријата на нуклеус-сателит релации, а според вториот – во категоријата на презентативни релации. Дескрипцијата на оваа релација Ман и Томпсон ја

³³ Понудените решенија за имињата на релациите не се сосема соодветни, но се одлучивме за нив поради неможноста во македонскиот јазик да се изнајдат потполно адекватни решенија. Сложеноста на проблемот на именувањето ја нагласуваат и самите автори на теоријата (Finding good names for all of the relations is difficult or perhaps impossible, so some of the definitions will seem inappropriate for the name (<http://www.sfu.ca/rst/01intro/definitions.html#joint>)).

³⁴ Subject matter relations are those whose intended effect is that the reader recognize the relation in question; presentational relations are those whose intended effect is to increase some inclination in the reader, such as the desire to act or degree of the positive regard for, belief in, acceptance of the nucleus (Ман и Томпсон 1989: 18).

³⁵ Дистинкцијата меѓу презентативни и тематски релации претставува еден вид реминисценција на дистинкцијата меѓу надворешни и внатрешни релации на Хелидеј и Хасан (Mann-Thompson, 1987: 18 f.8).

³⁶ Изборот на оваа релација како прагма за дескрипцијата на релациите во ТРС се должи на тезата на Крон дека партикулата *пат* во некои случаи е индикатор токму на оваа релација (види Kroon, 1995: 146).

конципираат во следните точки: (1) Име на релацијата: евиденција; (2) Својства на нуклеусот: читателот може да не поверува во содржината до степен задоволителен за авторот; (3) Својства на сателитот: читателот верува или ќе поверува во содржината на сателитот; (4) Својства на комбинацијата меѓу нуклеусот и сателитот: присуството на сателитот ќе ја зголеми можноста читателот да поверува во содржината на нуклеусот; (5) Ефект: вербата на читателот во содржината на нуклеусот е зголемена; (6) Место на ефект: содржината на нуклеусот. Како парадигма за текст меѓу чии конституенти е присутна релацијата евиденција, Ман и Томпсон го посочуваат следниот текст:

1. The program as published for calendar year 1980 really works. 2. In only a few minutes, I entered all the figures from my 1980 tax return and got a result which agreed with my hand calculation to the penny. [Tax Program] (Mann & Thompson 1989: 10)

Првата реченица има статус на нуклеус, а втората на сателит. Говорителот се сомнева дека адресатот може да не поверува во содржината на нуклеусот (1), па затоа го воведува сателитот (2) за да ја отстрани таа можност.

Иако релациите во TPC се разгледуваат независно од лингвистичка реализација, речиси и да не постои приод кон кохеренциските релации во текстот или кон сигнализаторите на овие релации, кој до одреден степен не е инспириран од оваа теорија. Најпроблематични аспекти се критериумите врз основа на кои се определува статусот на конституентите на текстот на нуклеуси или сателите, премногу општите и непрецизни дефиниции на комуникациските цели на говорителот и недоволната експликација на дефинираните релации.

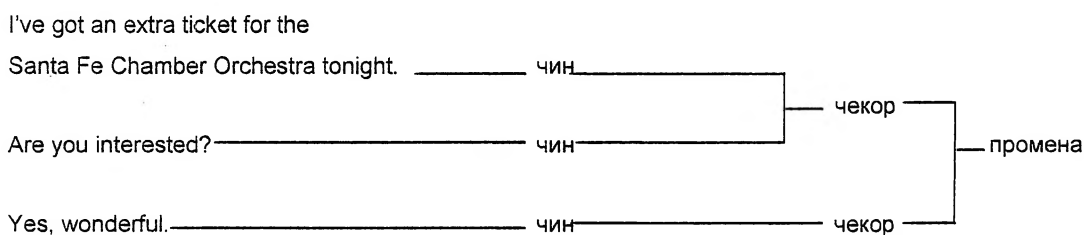
3. 2. Женевска школа

Релациите во текстот се предмет на истражување и во *женевската школа* (Geneva school).³⁷ За разлика од TPC, во овој модел за дескрипција на организацијата на дискурсот релациите меѓу конституентите не се разгледуваат независно од лингвистичка реализација, туку вниманието е насочено и кон сигнализаторите на тие релации во францускиот јазик. Корпусот врз кој се спроведуваат истражувањата се

³⁷ Резултатите од истражувањата на дискурсот, кои во теоријата се означуваат со терминот *женевска школа*, се презентирани во низа публикации објавувани од средината на осумдесеттите години на XX век па до денес. Основните поставки на моделот прв пат се претставени во Roulet et al. (1985) *L'articulation du discours en français contemporain*. Bern. Со оглед на тоа што оваа библиографска единица не ни беше достапна, тука моделот го претставуваме преку една подоцнежна верзија (Roulet, 2006) и посредно преку Крон.

состои од различни типови на автентични монолошки и дијалошки, книжевни и некнижевни текстови. Концептот за структурата на дискурсот е втемелен врз хипотезата дека создавањето на секоја вербална интеракција претставува рефлексивна на процес на преговарање (process of negotiation) во кој говорителите/писателите со посредство на конституентите на текстот кои припаѓаат на различни хиерархиски нивоа – *чинови, чекори и промени* иницираат пропозиции, им се спротивставуваат или ги одобруваат пропозициите на другиот учесник во интеракцијата. Чинот (*act*) е најмалиот независен конституент во процесот на преговарање. Тој е концептуално независен конституент, а може да се состои од една или повеќе дел-реченици. На пример, главна реченица зад која следи рестриктивна релативна или друга неопходна зависна реченица (complementary clause)³⁸ не е концептуално зависна и не може да претставува чин, но ако во сложената реченица е инкорпорирана прилошко определбена реченица, тогаш главната реченица е концептуално независен конституент, и има статус на главен (main act), а прилошко определбената реченица на субординиран чин (subordinate act). Еден или повеќе главни чинови формираат чекор (*move*), а еден или повеќе чекори – промена (*exchange*).³⁹ Сегментацијата на дискурсната структура на дијалогот што следи е претсатавена во фигура 1:⁴⁰

- A. I've got an extra ticket for the Santa Fe Chamber Orchestra tonight. Are you interested?
 B. Yes, wonderful.

Фигура 1. Дискурсна структура и дискурсни единици (Kroon 1995: 65)

³⁸ Една дел-реченица е концептуално независна доколку нејзиното значење може да се разбере без референција, т.е. без да се разбере значењето на друга зависна дел-реченица. Неопходни зависни реченици се зависните прашални, барателните зад *verba postulandi, curandi, impediendi* и *timendi*, речениците со *quod* зад *verba affectuum*, последичните зад *fit, fieri potest, accidit, evenit, sequitur, mos est* etc., речениците со *quoniam* или релативните рестриктивни дел реченици.

³⁹ Предложениот модел за сегментација на текстот е идентичен на бирмингемскиот модел на Синклер и Култхард, кои при анализата на училишна интеракција во нејзината структура разликуваат пет хиерархиски нивоа: чин (*act*), чекор (*move*), промена (*exchange*), трансакција (*transaction*) и лекција (*lesson*). Бирмингемскиот модел прв пат е изложен во Sinclair J. M. & Coulthard R. M. *Towards an analysis of discourse*. London: Oxford University Press.

⁴⁰ Фигура 1 е адаптација на Крон на схематскиот приказ на дискурсната структура изложен во Roulet et al. (1985) *L'articulation du discours en français contemporain*. Bern, публикација во која прв пат се изложени начелата на женевиот модел за организација на дискурсот.

Иницијативниот чекор, чекорот на говорителот А, се состои од два чина: *Are you interested?* и *I've got an extra ticket for the Santa Fe Chamber Orchestra tonight*. Реактивниот чекор во промената, чекорот на говорителот Б (*Yes, wonderful*), се состои само од централен чин, но со оглед на тоа што говорителот со него ја исполнува комуникациската цел, чин во исто време има статус и на чекор. Доколку говорителот не ја исполни комуникациската цел со еден чин, што се случува многу често, тогаш чинот и чекорот не коинцидираат како во наведениот текст, туку чекорот се состои од најмалку два чина, од кои едниот има статус на главен, а другиот на субординиран чин во чекорот.

Моделот не е применлив само за сегментација на дијалошки, туку и за сегментација на монолошки дискурс. Монолошкиот дискурс се разгледува како хиерархиско-функционална структура на чекор, која е успешна ако е задоволен *принципот на монолошко исполнување*, т.е. ако секој чин обезбеди доволно релевантни информации во процесот на преговарање. Дијалошкиот дискурс пак се разгледува како структура на промена, која е успешна ако се задоволи *принципот на дијалошко исполнување*, т.е. ако со завршувањето на промената и двајцата учесници во интеракцијата се сложиле. Принципите на монолошко и дијалошко исполнување подразбираат присуство на релации меѓу конститутивните единици на дискурсот. Овие релации се класифицирани во две основни категории: *интерактивни* или *монолошки* (interactive or monological) и *илокуциски* или *дијалошки* (illocutionary or dialogical). Интерактивните се дефинирани како релации меѓу конституентите на хиерархиската структура на дискурсот (чинови, чекори или промени) и информацијата складирана во дискурсната меморија, која може да потекнува од претходниот конституент на дискурсот, од непосредната когнитивна околина или од знаењето за светот на говорителот, а илокуциските како релации кои се воспоставуваат меѓу чекорите од кои се состои промената и информацијата складирана во дискурсната меморија. (Roulet, 2006: 120).⁴¹ Следејќи го принципот на монолошко исполнување говорителот/авторот го воведува предметот на дискурсот, го подготвува главниот чин, изнесува аргументи или ги отфрла потенцијалните контра-аргументи, коментира, реформулира итн, т.е. ги воспоставува следните генерички монолошки релации: *топикализација, препарација, аргументација, контра-аргументација, коментар, реформулација, сукцесија* etc. Сигнализатори на овие релации се маркерите на релациите во текстот (text relation markers), кои се дефинирани како "лингвистички форми (лексички или синтаксички) кои

⁴¹ Во постарите верзии на теоријата интерактивните релации се дефинирани како релации меѓу чиновите во чекорот, а илокуциските како релации меѓу чекорите во промената. Дефинирани се две генерички илокуциски релации – *иницијативна* и *реактивна*, но овие релации не се предмет на поопсежна анализа.

ја посочуваат интерактивната или илокуциската релација меѓу конституентот на текстот и информацијата складирана во дискурсната меморија и кои даваат инструкции со цел да го олеснат пристапот до релевантната информација” (ibid.).⁴² Генеричките релации се подложни на понатамошна субкласификација. Така, поттипови на релацијата *аргументација* се релациите *експланација*, *јустификација*, *мотивација*, *евиденција*, *цел*, *резултат* и *егземплификација*.

2. 2. 5. Моделот на Шифрин

Убедливо највлијателен модел за анализа на сигнализаторите на релациите во текстот е моделот на Шифрин.⁴³ Предмет на анализа во овој модел се дискурсните функции на сигнализаторите на кохеренциските релации, означени со терминот *дискурсни маркери* (ДМ). Статус на ДМ-и имаат различни видови лексеми – партикули, сврзници, извици, прилози и лексикализирани фрази.⁴⁴ Корпусот врз кој се спроведува истражувањето се состои од автентични разговори.

Суштината на моделот за анализа на ДМ-и е тезата дека кохеренцијата на текстот/дискурсот се воспоставува симултано на пет различни подрачја:⁴⁵ *структура на промена* (exchange structure), *структура на дејство* (action structure), *структура на идеи* (ideational structure), *рамки на учество* (participation framework) и *состојба на информација* (information state) (Шифрин 1987: 21-30; 2006: 317). Првите две подрачја се дефинирани како структури кои се реализираат преку јазикот, но не се лингвистички *per se*, туку се прагматички, бидејќи во нив централна улога имаат говорителот и адресатот. Подрачјето *структура на промена* се однесува на системот според кој доаѓа до промена на чекорите во конверзација, а подрачјето *структурата на дејство* на поставеноста на говорните чинови во однос на дејството што им претходи или следи. Подрачјето *структура на идеи*, за разлика од претходните две е семантичко: се однесува на релациите меѓу конституентите на структурата – идеите. *Рамки на учество* е подрачје кое се однесува на презентацијата на ставовите на учесниците во

⁴² Во современиот француски јазик статус на маркери имаат следните лингвистички форми: *quant à, en ce qui concerne* (топикализација), *parce que, puisque, car, comme, même, d'ailleurs, si, alors, donc, par conséquent, pour que, de sorte que, au moins, à cause de* (аргументација), *bien que, quoique, même si, mais, seulement, malgré* (контра-аргументација), *en fait, de fait, au fond, et tout cas, enfin, finalement, après tout* (реформулација) *puis, ensuite, dès que* (сукцесија).

⁴³ Моделот на Шифрин прв пат е претставен во Schiffrin (1987). Освен преку оваа библиографска единица, моделот го претставуваме и преку две понови статии (Schiffrin 2001: 55-75; 2006: 315-338).

⁴⁴ E.g. *well, and, but, because, or, so, oh, now, then, y'know* и *I mean*.

⁴⁵ Во постарата верзија на моделот (Schiffrin 1987) ги означува со термините 'плани' или 'структури' (planes / structures), а подоцна за да ја избегне можноста за поистоветување на овие два термини со терминот 'ниво', се определува за терминот 'подрачја' (domains) (Schiffrin 2006: 337 end. 2).

дискурсот кон јазичната употреба, на односот меѓу нив, како и на односот кон она што го зборуваат. Подрачјето *состојба на информација* се однесува на тоа што говорителот и адресатот го знаат, т.е. на нивната организација и управување со знаењето и мета-знаењето (Schiffirin 1987: 24-30).

Меѓу носителите на семантичка содржина, идеите, според Шифрин, постојат *кохезивни* (cohesive), *тематски* (topic) и *функционални* (functional) релации. Кохезивните соодветствуваат на релациите дефинирани од Хелидеј и Хасан (Halliday-Hasan, 1975). Се воспоставуваат кога интерпретацијата на еден елемент од дел-реченицата е базирана врз информација добиена во преходната реченица. Тематските се релации меѓу темите и поттемите во дискурсот,⁴⁶ а функционалните меѓу функциите на идеите. Функционалните релации, според Шифрин, се полесно препознатливи од тематските. Во наративниот дискурс функционална релација меѓу две идеи се воспоставува коа една идеја е присутна во текстот за да обезбеди дескриптивна подлога за друга идеја или за да обезбеди специфични примери како поткрепа на генерална идеја итн. (Schiffirin 1987: 26). Со оглед на тоа што вниманието на Шифрин е содредоточено кон ДМ-и, во нејзината студија не е присутна класификација на релациите во текстот, туку одредени релации се дефинираат само во контекст на дескрипцијата на одреден ДМ.

ДМ-и во предложениот модел имаат статус на *контекстуални координати* кои ја поставуваат јазичната употреба во некое од петте подрачја на дискурсот и упатуваат на релациите меѓу блиските и оддалечените координати (говорник: слушател, пропозиција: пропозиција, говорен чин: говорен чин, чекор: чекор). Нивната дескрипција подразбира издвојување на сите лексеми и лексикализирани фрази кои во одреден јазичен корпус евентуално имаат функција на ДМ-и, нивна идентификација, анализа на низите од идеи и чекори, анализа на нивната дистрибуција и класификација на резултатите до кои се дошло во анализата. Анализата, спроведена преку овие оперативни постапки, покажува дека ДМ-и иако имаат една примарна функција, т.е. упатуваат на релации меѓу координати првенствено на едно од петте подрачја, можат да имаат функции и на други подрачја.⁴⁷ Освен што можат да упатуваат на релација на локално ниво, односно меѓу две соседни јазични употреби, ДМ-и, според Шифрин, можат да упатуваат и на релации на глобално ниво, т.е. меѓу

⁴⁶ Идентификација на темите и поттемите во дискурсот, според Шифрин, е интуитивна, па оттаму и т.н.р. topic relations со оглед на тоа што се воспоставуваат меѓу интуитивно идентификувани теми и поттеми не можат точно да се дефинираат.

⁴⁷ Дискурсниот маркер *because*, според Шифрин, има функција на три подрачја на дискурсот. Во реченицата John is home because he is sick, because има функција на подрачјето *структура на идеи* - упатува на каузалност базирана врз факт, во реченицата John is home because the lights are burning има функција на подрачјето *состојба на информации* - упатува на каузалност базирана врз знаење, а во Is John home? Because the lights are burning - има функција на подрачјето *структура на дејства* - упатува на каузалност базирана врз дејство. (Види Shiffirin, 1987: 191-227).

јазични употреби меѓу кои постои поголемо растојание. Овие две функции меѓусебно не се исклучуваат: еден ист ДМ може истовремено да упатува на релации и на глобално и на локално ниво.

Главните забелешки кои ѝ се упатуваат на Шифрин се однесуваат на недоволната експликација на теориските поставки и на неконзистентноста меѓу теорискиот и дескриптивниот дел. Како најпроблематични се посочуваат теоретскиот статус на петте подрачја, нивниот меѓусебен однос и отсуството на објективни критериуми за нивна идентификација (Kroon, 1995: 49).

4. МОДЕЛ ЗА АНАЛИЗА И ЈАЗИЧЕН КОРПУС

4. 1. Аналитичкиот модел на Крон

Во моделот за анализа на дискурсните партикули на Крон, детално изложен во *Discourse particles in Latin* (Kroon, 1995: 58-96), се инкорпорирани најсуштествените одлики на женевскиот модел за организација на дискурсот, на Теоријата на реторичка структура и на моделот за анализа на дискурсните маркери на Дебора Шифрин. Текстот/дискурсот има идентичен третман како и во споменатите приоди: се разгледува како хиерархиски подредена структура која е базирана врз принципот на кохеренција. Конституентите кои ја сочинуваат структурата се идентични на конституентите дефинирани во женевскиот модел (чинови, чекори, промени), а дел од кохеренциските релации со чие посредство се воспоставува кохеренцијата соодветствуваат на релациите дефинирани во ТРС. Од моделот на Шифрин, е преземена идејата дека кохеренцијата се воспоставува симултано на повеќе различни дискурсни подрачја. Во дескрипцијата на овие подрачја, тука означени со терминот 'дискурсни нивоа' (levels of discourse), е евидентно влијанието на теоријата на Хелидеј и Хасан за трите семантичко-функционални компоненти на јазикот.

Статус на дискурсни партикули или дискурсни конективи (discourse particles or discourse connectives) имаат сите неменливи зборови кои во рамки на структурата на текстот сигнализираат различни кохеренциски релации меѓу конституентите, и тоа на секое од трите дискурсни нивоа. Со оглед на тоа што имаат третман на лексеми чие семантичко значење е избледено, дефинирани се од функционална перспектива: *particles are those invariable words which have in common that they fit their host unit into a wider perspective, which may be the surrounding verbal context and its implications, or the communicative situation in which the text is integrated* (Kroon, 1995: 35). Моделот за нивна анализа се темели врз две генерални начела:

(1) Кохеренцијата на текстот се воспоставува симултано на три дискурсни нивоа: *репрезентативно, презентативно и интеракциско дискурсно ниво, и*

(2) Дескрипцијата на дискурсните партикули е возможна единствено откако ќе открие на кое од трите дискурсни нивоа имаат функција и на каков тип кохеренциска релација упатуваат: интра-текстуална - структурна, семантичка, семантичко-функционална или интеракциска релација, или на екстра-текстуална кохеренциска

релација. Врз основа на овие генерални начела се издвојуваат три функционални групи: *репрезентативни*, *презентативни* и *интеракциски* партикули, кои натаму се подложни на понатамошни класифиции врз основа на типот релација на којашто упатуваат.

4. 1. 2. Дискурсни нивоа

Репрезентативното дискурсно ниво (*representational level of discourse*) се однесува на примарната функција на јазикот - да претставува реален или имагинарен свет независно од јазикот сам по себе и често вон самата дискурсна ситуација (Kroon, 1995: 69). Соодветствува на идејната функционално-семантичка компонента на Хелидеј и Хасан и на подрачјето структура на идеи на Шифрин. Релациите меѓу дејствата, настаните или фактите кои го сочинуваат репрезентативниот свет, според Крон, можат да бидат интра-текстуални, т.е. да се воспоставуваат меѓу вербално изразени дејства, настани или факти или екстра-текстуални, да се воспоставуваат меѓу дејство, состојба или настан во светот на текстот и дејство, состојба или настан во друг имплицитен алтернативен свет. Интра-текстуалните релации можат да бидат сигнализирани, т.е. да постои соодветен показател на релацијата, но можат да бидат и имплицитни.⁴⁸ Експлицитни сигнализатори на овие релации се координациските сврзници, кои упатуваат на структурна релација (e.g. *et, sed*) и субординациските сврзници, кои упатуваат на стриктно семантичка релација меѓу вербално изразени дејства, настани или факти во репрезентниот свет (e.g. *cum, quia, ubi*). Интра-текстуалните релации кои се воспоставуваат на ова ниво имаат функција да го 'ситуираат' сегментот во кој се јавуваат во екстра-текстуалната реалност и да евалуираат настани или концепти од аспект на имплицитни норми и очекувања. Статус на индикатори на овие релации имаат т.н.р. 'ситуативни' (*situating*) партикули (e.g. *etiam, modo, demum, vero*).

Презентативното дискурсно ниво (*presentational level of discourse*) се однесува на начинот на кој говорителот ги презентира идеите. Нивниот редослед во кохерентниот дискурс не е арбитраен, туку е детерминиран од планот според кој говорителот ја организира дискурсна содржина со цел да создаде комуникациски ефективен дискурс. За да ја исполни оваа цел тој го избира редоследот според кој ги

⁴⁸ 1. The cook plucked the chicken. Feathers were flying about everywhere.

2. When the cook plucked the chicken, feathers were flying about everywhere.

Во првиот случај, релацијата меѓу двете реченици е имплицитна, а во вториот експлицитна, т.е. сигнализирани со сврзникот *when* (Kroon, 1995: 69).

презентира содржините, посочува кои делови од една информација се централни, а кои помошни и како една информација е функционално поврзана со друга, избира дали ќе ги елаборира и коментира информациите кои ги презентира или нема да го направи тоа, дали ќе премине кон нова тема или ќе продолжи да ги развива старите etc.⁴⁹ Кохеренциските релации кои се воспоставуваат на ова ниво, можат да бидат структурни или семантичко-функционални. Структурните се во функција на организацијата на дискурсот, а семантичко-функционалните во функција на комуникациските цели на говорителот/авторот. Презентативните семантичко-функционални релации се означени со терминот *реторички*, бидејќи функцијата на еден дискурсен сегмент *vis-à-vis* друг се определува од перспектива на комуникациската цел на говорителот – да ја зголеми довербата на адресатот со тоа што ќе изнесе докази, ќе наведе пример, ќе пружи подетална елаборација на претходно изнесеното тврдење etc. Релациите кои се воспоставуваат соодветствуваат на релациите дефинирани во TPC.

Етаблирањето на интеракциското ниво на дискурсот (*interactional level of discourse*) како едно од трите дискурсни нивоа се должи на тезата дека кохеренцијата е детерминирана и од степенот на интегрираност на дискурсот во специфична комуникациска ситуација. Кореспондира со интерперсоналната семантичко-функционална компонента на Хелидеј и Хасан. Со терминот *комуникациска ситуација* се означува не-вербалното или екстра-лингвистичкото опкружување, т.е. сè она што произлегува од взаемниот однос на учесниците во дискурсот, од нивните комуникациски цели, ставови, генерално знаење, од тоа што тие сметаат дека адресатот го поседува како знаење, став или комуникациска намера. Релациите кои се воспоставуваат на ова ниво можат да бидат интра-текстуални и екстра-текстуални. Интра-текстуалните се разгледуваат од семантичко-функционална перспектива и од перспектива на нивната функција во рамки на конверзациската структура. За семантичко-функционална интеракциска релација станува збор кога релацијата се воспоставува меѓу иницијативен и реактивен чекор во дијалог. Дефинирани се три основни парови (*adjacency pairs*): 'тврдење-согласност', 'заповед-извршување' и 'поттик-одзив'. Релацијата меѓу сегментите на секој од овие парови е интеракциска семантичко-функционална релација. Со оглед на тоа што дијалошката промена ретко претставува бинарна конструкција од чекор и контра-чекор, секој од споменатите

⁴⁹ The presentational level of discourse portrays the speaker, so to speak, in the role of a stage director whose main task is the coherent and communicatively effective presentation of the ideas that make up the thematic backbone of the play (ibid. 73-74).

парови има свои поттипови.⁵⁰ Во оваа категорија на интеракциски релации се вбројуваат и релациите кои се воспоставуваат меѓу иницијативен и реактивен чекор во промени кои имаат ритуализиран карактер, е.г. повикување-одсивање, поздравување-отпоздравување итн.⁵¹ Структурните интеракциски релации имаат функција во воспоставувањето на структурата на конверзацијата, односно во регулирањето на алтернацијата меѓу учесниците во дијалог.⁵² Екстра-текстуалните интеракциски релации ги посочуваат ставовите и чувствата на говорителот кон јазичната пропозиција или ја управуваат интеракцијата меѓу говорителот и адресатот. Индикаторите на овие релации во теоријата најчесто се означуваат со терминот модални партикули (*modal particles*), а во моделот на Крон имаат статус на ситуативни партикули (*situating particles*) кои имаат функција на интеракциското дискурсно ниво.

Идентификацијата на дискурското ниво на кое одредена партикула има функција е сложен процес. Со оглед на тоа што таа подразбира анализа на структурата на текстот, неопходно е да ги согледаме основните поставки на Крон за структурата на текстот и за кохеренциските релации меѓу неговите конституенти.

4. 1. 3. Структура на текст

Термините *дискурсни сегменти* или *дискурсни конституенти*, меѓу кои се воспоставуваат кохеренциски релации на секое од трите дискурсни нивоа претпоставуваат постоење на модел за сегментација на структурата на текстот. Опсервацијата дека текстот/дискурсот претставува резултат на динамичен процес на комуникациска интеракција во кој говорителот може да реализира неограничен број на комуникациски цели преку исто така неограничен број лингвистички стратегии (*ibid.* 26), укажува на неможноста за негова сегментација со методи слични на методите за сегментација на реченичната структура. За целите на методот, Крон предлага модел за сегментација на структурата на текстот. Поаѓајќи од тезата дека сегментацијата на текстот е невозможна доколку се анализира само од аспект на неговата формална структура (*formal structure*), т.е. како низа или континуум од единици на форма (е.г.

⁵⁰ Поради незадоволителноста и неадекватноста на иницијативниот чекор *тврдење* реактивниот чекор може да биде *побивање на тврдењето*, по почетен чекор *заповед*, реактивниот чекор не мора да биде *извршување*, туку е можен и *приговор*. Во овие случаи, реактивниот чекор во исто време претставува и почетен чекор во нова промена.

⁵¹ Статус на индикатори на овие релации во студијата на Крон имаат некои употреби на *vero*, *ergo*, *immo* и *sane*.

⁵² Крон смета дека во латинскиот овој вид релации не претставуваат релевантна категорија. Како можен индикатор на ваква релација ја посочува единствено партикулата *ergo*, која може да сигнализира премин од централна кон помошна промена во рамки на дијалог. Како парадигма за индикатори на вакви релации во другите јазици ги посочува *allora* (итал.), *well*, *right* (англ.) и *bon* (франц.) (Види Kroon, 1995: 94).

параграф, поглавје), смета дека неговата дескрипција е возможна и единствено валидна ако покрај неговите формални одлики се земат предвид и единиците на содржина (units of content), кои ја сочинуваат т.н.р. *тематска структура* на текстот (thematic structure), како и единиците на комуникација (units of communication), кои имаат статус на конститутивни единици на *структурата на лингвистичка акција* (linguistic action structure). Овие три структури се претставени во табела 1:

структура на текстот	конститутивни единици
формална структура	единици на форма
тематска структура	единици на содржина
структура на лингвистичка акција	единици на комуникација

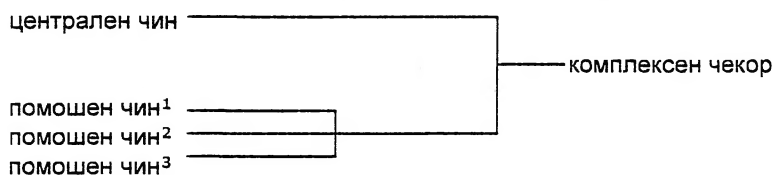
Табела 1. Типови на структури на ниво на текст (според Kroon 1995: 28)

Во однос на анализата на функциите на партикулите најголемо значење имаат структурата на лингвистичка акција и тематската структура. Статус на единици на комуникација, т.е. на конститутивни единици на структурата на лингвистичка акција во хиерахиската структура на текстот имаат *чиновите, чекорите и промените*, првично дефинирани во бирмингемскиот модел на Синклер и Култхард, а подоцна прифатени и во женевскиот модел за организација на дискурсот. Дискурсните чинови, чекори и промени се дефинирани идентично како и во женевскиот модел: дискурсниот чин е најмалата независна конститутивна единица, еден или повеќе чинови формираат дискурсен чекор, а еден или повеќе чекори – дискурсна промена (види фиг. 1, стр. 17). Моделот за сегментација, исто како и женевскиот модел е применлив за сегментација на дијалошки и монолошки дискурс, при што монолошкиот се разгледува како структура на чекор, а дијалошкиот како структура на промена.

Во монолошкиот дискурс, дефиниран како комплексна структура на чекор, според Крон, постојат три структурни принципи: принцип на *зависност* (dependence), принцип на *набројување* (list) и принцип на *навраќање* (recursion). Меѓу овие три структурни принципи и меѓу синтаксичките концепти субординација, координација и вградување (embedding)⁵³ постои аналогија. Наједноставна парадигма за структура која се базира врз принципот на зависност е комбинацијата од централен и помошен чин меѓу кои освен структурна постои и семантичко-функционална, односно реторичка релација. Принципот на набројување е всушност координација на две или повеќе

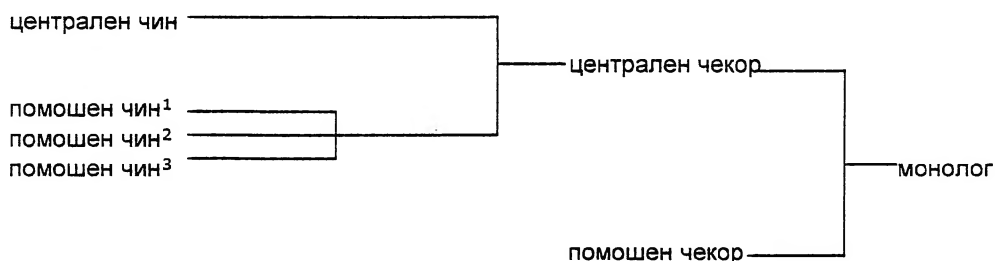
⁵³ Терминот embedding во генеративната граматика означува вклопување или вградување на дел-реченица во друга реченица.

дискурсни единици кои припаѓаат на исто хиерархиско ниво и кои имаат еднаква функција:

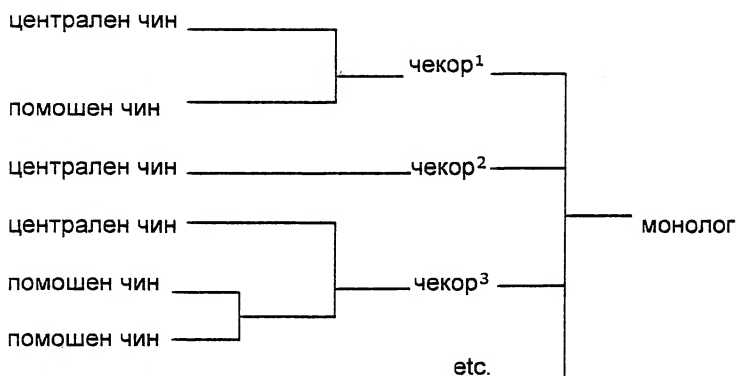
Фигура 2. Организација на текст на локално ниво на текстот (Kroop, 1995: 81)

Во фигура 2, комплексниот чекор се состои од централен чин кој е 'подржан' од низа помошни чинови. Централниот и помошните чинови се интегрирани во структурата на чекорот преку принципот на зависност, а помошните чинови - преку принципот на набројување. Истите овие принципи важат и на глобално ниво. Монолошкиот дискурс може да се состои од два чекори - централен и помошен, а централниот од еден централен и неколку помошни чинови. Централниот и помошниот чекор и централниот и помошните чинови (помошен чин¹, помошен чин², помошен чин³) кои го сочинуваат централниот чекор се интегрирани во структурата на монолотот преку принципот на *ЗАВИСНОСТ* (фигура 3):

фигура 3. Организација на текстот: односи на зависност на поглобално ниво на текстот (ibid. 81)

Принципот на *набројување*, според кој помошните чинови во фигура 3 се интегрирани во структурата на централниот чекор, е валиден и на глобално ниво. Така, монолошкиот дискурс може да се состои од повеќе централни или функционално еднакви чекори, кои можат да бидат интегрирани во структурата на монолотот преку принципот на *набројување*.

Фигура 4. Организација на текстот: релација набројување на поглобално ниво на текстот (ibid. 82)

Структурата претставена во фиг. 4 претставува низа од функционално еднакви чекори: зад секој чекор следи друг независен чекор од истиот говорител (чекор², чекор³ etc.), а кохеренцијата се базира врз принципот на набројување.

Третиот принцип, принципот на навраќање, се однесува на фактот што монолот не се состои секогаш од чекори кои се линеарно подредени, како во фиг. 4, туку монолот може да претставува мрежа која се состои од хиерархиски подредени чекори кои на определен начин се *вградени* (embedded) еден во друг. Рекурзивноста, според Крон, е основниот принцип врз кој се базираат ваквите структури. Имено, чекорот може да се состои од чекори, кои исто како и чиновите, можат да имаат помошна функција vis-à-vis друг поцентрален чекор, а говорителот во секој момент може да избере да се врати на централниот чекор.⁵⁴

Дијалогскиот дискурс се разгледува како структура на промена, т.е. како структура која се состои од иницијативни и реактивни чекори меѓу кои постојат структурни интеракциски релации кои се во функција на воспоставувањето на структурата на конверзацијата, т.е. во регулирањето на алтернацијата меѓу учесниците во дијалогот и функционални или интеракциски релации ('тврдење-согласност', 'заповед-извршување' и 'поттик-одзив').

Покрај структурата на лингвистичка акција, која ја сочинуваат единици на комуникација (чинови, чекори и промени) значајна во однос на анализата на партикулите е и т.н.р. *тематска структура*. Таа се однесува на макро-структурата на текстот. Се состои од тематски кохерентни единици или единици на содржина (units of content), кои формираат еден или повеќе тематски ланци интегрирани во структурата

⁵⁴ Структурните принципи *зависност*, *набројување* и *навраќање* Крон ги илустрира врз фрагмент од Bellum Iugurthinum (XCV-XCVI) на Салустиј (види Kroon, 1995: 84-87).

врз основа на принципот *тематски континуитет*. Партикулите се разгледуваат од аспект на тоа дали упатуваат на релација меѓу овие конститутивни единици, т.е дали се јавуваат при премин кон нова дискурсна тема или при премин кон нова дискурсна содржина во рамки на иста тема. Статус на показатели на премин кон нова тема имаат партикулите кои стојат во антепозиција на т.н.р. Тема-конституенти,⁵⁵ т.н.р. фронтални именски групи (*nominativus* и *accusativus pendens*)⁵⁶, заменките (*ille, is*) и метадискурсни изрази со кои говорителот експлицитно го најавува преминот кон нова тема или преминот кон нова дискурсна содржина (e.g. *redeo ad urbana; nunc venio ad ..., urbanae res se sic habent ... etc.*). Присуството на партикулата во антепозиција или во интерпозиција на Тема-конституент, фронтална именска група или метадискурсен израз од споменатиот тип, е силна индикација дека нејзината функцијата се остварува во рамки на тематската структура на текстот.

4. 1. 3. Кохеренциски релации и видови партикули

Кохеренциските релации кои ги сигнализираат партикулите се разгледуваат како релации кои се воспоставуваат меѓу единиците на комуникација - на планот на структурата на лингвистичка акција (чинови, чекори и промени) и меѓу единиците на содржина, на планот на тематската структура. Овие релации се разгледуваат од две перспективи: (1) од структурна и од семантичко-функционална перспектива, и (2) од перспектива на тоа дали се воспоставуваат меѓу вербално изразени конституенти или меѓу вербално изразен конституент и некој надворешен концепт. Врз основа на првиот параметар, кохеренциските релации можат да бидат структурни или семантичко-функционални релации на репрезентативно, презентативно и интеракциско дискурсно ниво. На репрезентативното ниво структурните релации имаат функција во поврзувањето на дел-речениците, на презентативното - во организацијата на дискурсна содржина, а на интеракциското во организацијата на конверзациската структура. Семантичко-функционалните релации на репрезентативното ниво се вистински семантички релации и соодветствуваат на релациите дефинирани во традиционалните граматика (каузална, темпорална, консекутивна, концесивна etc.), релациите кои се воспоставуваат на презентативното ниво се реторички, а на интеракциското ниво, релациите меѓу иницијативниот и реактивниот чекор имаат

⁵⁵ Тема-конституентите се екстра-клаузални конституенти кои ѝ претходат на главната реченица и имаат прагматичка функција да ја најават темата што следи во дискурсниот сегмент во чија антепозиција се јавуваат. На пример: *De fratre, confido ita esse ut ...*(Cic. *De Att.* 6 (l. 10) 5); *quod ad me de re publica scribis, disputas ...*Cic. *De Att.* 20 (l. 20) 2).

⁵⁶ E.g.: Sed urbana plebes, ea vero praiceps erat de multis causis (Sall. *Cat.* 37. 4).

третман на семантичко-функционални од аспект на тоа што реактивниот чекор на говорителот Б е семантички и функционално детерминиран од иницијативниот чекор на говорителот А (e.g. А: прашање - Б: одговор; А: заповед – Б: извршување). Со оглед на тоа што сите овие релации се конективни *stricto sensu*, партикулите кои ги сигнализираат имаат третман на вистински конективни партикули. Аналитичките рамки за дескрипција и класификација на овие партикули се претставени во следната табела:

ДИСКУРСНО НИВО	ТИП НА РЕЛАЦИЈА	
	СТРУКТУРНА	СЕМАНТИЧКО-ФУНКЦИОНАЛНА
репрезентативно	поврзување на (дел-)реченици	семантички релации
презентативно	организација на текст	реторички релации
интеракциско	конверзациска структура	интеракциски релации

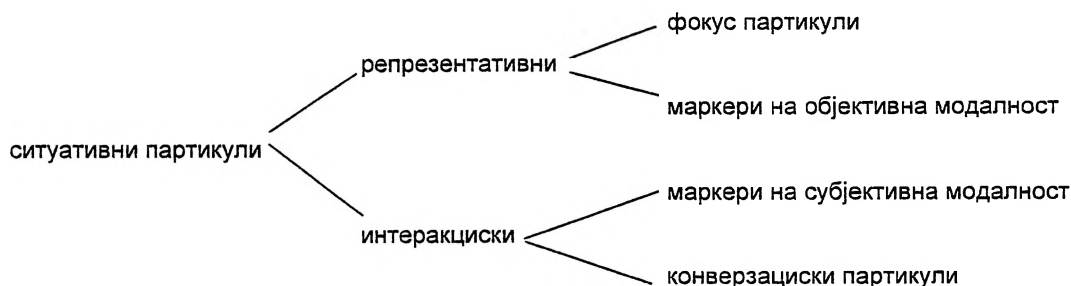
Табела 2. Аналитички рамки за дескрипција и класификација на конективните партикули (Kroon, 1995: 67)

Врз основна на типот на релација, конективните партикули можат да бидат репрезентативни - партикули кои упатуваат на структурна или на семантичка релација, презентативни - партикули кои упатуваат на структурна или на реторичка релација и интеракциски - партикули кои упатуваат на структурна или на интеракциска релација.

Од перспектива на тоа дали кохеренциската релација се воспоставува меѓу вербално изразени конституенти или меѓу вербално изразен конституент и некој надворешен концепт, релациите се класифицираат во две категории: *интра-текстуални* и *екстра-текстуални*. Вистинските конективни релации се интра-текстуални бидејќи се воспоставуваат меѓу вербално изразени дискурсни единици. Екстра-текстуалните релации, дефинирани како релации меѓу вербално изразени дискурсни сегменти и некој екстра-текстуален концепт, идеја или ситуација (Kroon 1995: 63), не се конективни во потесна смисла на зборот, но според Крон, можат да се разгледуваат и како такви бидејќи имаат функција на *trait d'union* меѓу текстуалното и екстра-текстуалното/ситуативното.⁵⁷ Овие релации се воспоставуваат на репрезентативното и

⁵⁷ Третманот на конективните и ситуативните партикули како членови на една иста функционална категорија Крон го оправдува со тезата дека во многу јазици меѓу овие две категории не може да се постави строга граница, бидејќи примарно ситуативните партикули постепено добиваат функција на конективи и *vice versa*. Како потврда за ова ги посочува трите различни употреби на партикулата *et*, која

на интеракциското дискурсно ниво, а партикулите кои ги сигнализираат се нарекуваат “ситуативни”. Во категоријата на репрезентативни ситуативни партикули влегуваат т.н.р. *фокус партикули* и *маркерите на објективна модалност*, а во категоријата на интеракциски ситуативни партикули – *маркерите на субјективна модалност* и *конверзациските партикули*.

Фигура 5. Класификација на ситуативните партикули (ibid: 282)

Фокус партикулите (*focus particles*) се дефинирани како партикули кои ја евалуираат состојбата на настани (или дел од неа) претставена во јазичниот исказ од перспектива на имплицитни норми или очекувања. Во англискиот јазик статус на фокус партикули имаат *just*, *only* и *even*, а во латинскиот некои употреби на *etiam*, *modo* и *demum*. Маркерите на објективна модалност (*objective modality markers*) го евалуираат статусот на вистинитост (*actuality status*) на одредена состојба на настани во споредба со хипотетичка или можна алтернатива. Парадигмите на Крон за овие партикули во англискиот се *indeed*, *really*, *actually* и *maybe*, и одредени употреби на *vero*. Маркерите на субјективна модалност (*subjective modality markers*), кои припаѓаат во групата на интеракциски ситуативни партикули, ја откриваат личната евалуација на говорителот кон содржината на јазичната пропозиција, а конверзациските (*conversation particles*) имаат функција да предизвикаат одредена реакција кај адресатот, односно да го свртат неговото внимание. Иста партикула може да биде маркер и на објективна и на субјективна модалност.⁵⁸

покрај примарната конективна функција (*и*), има функција и на ситуативна партикула (*исто така*), со што семантички се доближува до *etiam*, која е типична парадигма за ситуативна партикула (ibid. 63)

⁵⁸ На пример, во англискиот јазик *actually* има функција на маркер на објективна модалност во реченицата *He actually bought the house* (Тој всушност ја купи куќата [го направил тоа што долго време го планирал]) и на маркер на субјективна модалност во *He actually bought the house!* (Ти се верува ли, тој ја купи куќата!) (ibid. 183 f. 4).

4. 1. 4. Параметри за анализа

Во рамки на аналитичкиот модел на Крон, дискурсните функции на партикулите се одредуваат преку нивна анализа според повеќе параметри: анализа на синтаксичкиот статус, анализа на илокуциската сила на исказот во кој се јавува, анализа на нејзините колокации, анализа на граматичкото време во исказот, анализа од перспектива на дискурсниот тип на сегментот во кој е присутна, анализа од перспектива на информациската и комуникациската структура, анализа на нејзината фреквентност во различни типови текст и анализа од перспектива на содржината на дискурсниот сегмент. Овие параметри би требало да бидат индикативни во однос на идентификација на дискурското ниво на кое партикулата има функција и во однос на одредувањето на кохеренциска релација којашто ја сигнализира во рамки на определено дискурсно ниво.

Синтаксички статус. Индикативна во однос на прашањето дали релацијата на која упатува партикулата се воспоставува меѓу вербално изразени сегменти на текстот или меѓу вербално изразен сегмент и некој вонтекстуален концепт детерминиран од комуникациската ситуација, е анализата на нејзиниот *синтаксички статус*. Анализата на дистрибуциските својства на партикулата во рамки на синтаксичката структура на реченицата би требало да даде одговор на прашањето дали таа сигнализира интра-текстуална кохеренциска релација или сигнализира екстра-текстуална релација. Третман на показатели на статусот на одредена партикула на ситуативна, т.е. на партикула која сигнализира интра-текстуална релација имаат нејзиното присуство во релативна или во друга зависна реченица која следи зад главната или во парантеза. Отсуството пак од вакви реченици се смета за индикативно во однос на нејзината функција на конектив во потесна смисла на зборот.

Илокуциска сила. Параметарот *илокуциска сила* подразбира анализа на дискурсниот конституент во кој се јавува партикулата од перспектива на тоа каков тип на говорен чин тој претставува: асертив, директив, прашање, комисив, експресив, реторичко прашање etc. Одговорот на прашањето дали се јавува во говорни чинови кој примарно се однесуваат на факти, чувства или дејства или во говорни чинови кои се ориентирани кон адресатот е индикативен во однос на прашањето на кое дискурсно ниво партикулата има функција.

Колокации. Фреквентноста на една партикула во комбинација со одредени лексеми и отсуство на нејзиниот наведен синоним во комбинација со истите лексеми ја проблематизира тезата за нивната синонимност. Комбинациите во кои покрај

партикулата се јавуваат координациски и субординациски сврзници или Тема-конституенти се индикативни во однос на нејзината функција на планот на тематската структура, а нејзините комбинациите со прашални заменки, потврдни партикули, глаголи кои означуваат ментална состојба или евалуативни придавки и прилози упатува на нејзината функција во рамки на структурата на лингвистичка акција.

Граматичко време. Статусот на граматичкото време како значаен сегмент во анализата на партикулите се должи на генералното начело дека дескрипцијата на партикулите е возможна единствено во рамки на структурата на текстот, во која кохеренцијата се воспоставува *inter alia* и со соодветна употреба на граматичките времиња. Се поаѓа од тезата дека на сите дискурсни нивоа времето има определена функција: на репрезентативно ниво неговата употреба е детерминирана од потребата на говорителот хронолошки да ги подреди настаните од аспект на мигот на говорење, на презентативното - од неговата комуникациска цел, а на интеракциското ниво - од комуникациската ситуација во која се одвива дискурсот. Времињата се разгледуваат од перспектива на нивната функција во рамки на наративната структура. Ова структура се состои од вистинска нарација (*narration proper*) - во која се присутни главна линија на приказната (*main story line*) и помошен материјал (*subsidiary material*), и експозиција (*expositon*). Третман на времиња кои ја 'движат' нарацијата напред имаат перфектот и историскиот презент (*foreground* времиња). Имперфектот и плусквамперфектот се сметаат за времиња типични за сегменти чиј статус е маргинален или помошен во однос на комуникациската цел на говорителот (*background* времиња). Тие не ја движат нарацијата напред, туку претставуваат еден вид подлога или поддршка на настаните во главната линија. Употребата на презент или на т.н.р. авторски перфект е својствена за експозиција, којашто го претставува она што е *hic et nunc* на нараторот. Присуството на одредена партикула во искази во кои се јавуваат *foreground* времиња е индикативно во однос на нејзината инхерентност за централни дискурсни конституенти, присуството пак во искази во кои е присутно *background* време може да биде показател дека таа се јавува во искази кои имаат помошен статус од аспект на комуникациската цел на говорителот.

Дискурсен тип. Поаѓајќи од ставот дека интеракциските партикули можат да бидат присутни и во текстови кои од формален аспект се монолошки, Крон го развива концептот за *дискурсни типови* (*discourse types*). Дискурсниот тип, за разлика од типот на текст е дефиниран како локален динамичен феномен кој може да се менува неколку пати во еден ист текст. Одредувањето на дискурсниот тип е најсигурен индикатор за припадноста на една партикула на интеракциското дискурсно ниво. Се определува врз

основа на два взаемно поврзани параметри: форма и функција. Според првиот параметар, дискурсниот тип може да биде *МОНОЛОШКИ* - продуциран од еден говорител и *ДИЈАЛОШКИ* – продуциран од најмалку двајца говорители. Од функционален аспект, дискурсниот тип може да биде исто така монолошки – кога се состои од еден комплексен чекор, и дијалошки – кога се состои од повеќе чекори на различни говорители кои образуваат промена. Комбинацијата на овие два параметри води кон издвојување на четири различни дискурсни типови: *дијалошко-дијалошки*, *монолошко-дијалошки*, *дијалошко-монолошки* и *монолошко-монолошки*:

	ПАРАМЕТАР 2	ПАРАМЕТАР 1
1.	дијалошки	- дијалошки
2.	монолошки	- дијалошки
3.	дијалошки	- монолошки
4.	монолошки	- монолошки

Фигура 6. Дискурсни типови (Kroon, 1995: 110)

Дијалошко-дијалошкиот (1) и монолошко-монолошкиот дискурсен тип (4) се дијалог и монолог во најконвенционална смисла на зборот. За монолошко-дијалошки дискурсен тип (2) станува збор кога во рамките на една промена учесниците во дијалогот взаемно се дополнуваат и на тој начин конституираат еден чекор.⁵⁹ Дискурсниот тип е дијалошко-монолошки (3) кога говорителот/авторот симулира дијалог меѓу него и фиктивен или реален партнер или кога директно пренесува фиктивен или реален дијалог (*oratio recta*).⁶⁰ Овој дискурсен тип е особено често застапен во говорите и во писмата на Кикерон, но се среќава и во историографијата. Кога говорителот пренесува различни ставови без формално да ги обликува во дијалог, станува збор за поттип на монолошко-монолошкиот дискурс – *дијафонија*.⁶¹ Основни показатели на дијафонија се личните заменки за прво и второ лице, глаголските облици во овие лица во реченицата во која се јавува партикулата или во околниот контекст, употребата на сегашно време за означување на дејства кои се случиле во минатото, присуство на мета-дискурсни изрази – перформативи, метадирективи и евалуативни изрази во

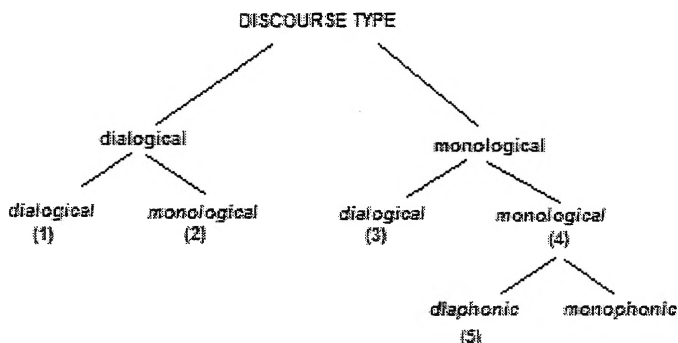
⁵⁹ E.g. [Ac.] ... Per epistulam aut per nuntium, quasi regem, adiri eum aiunt.

[Mi] Namque edepol vix fuit copia adeundi atque impetrandi. (Plautus, *Miles gloriosus*, 1225-1226).

⁶⁰ 'At' inquis 'Ἡρακλειδέϊον aliquid'. Non recuso id quidem. (Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 381 (XV. 4) 3).

⁶¹ Si vos urbis, Quirites, si vestri nulla cura tangit, at vos veremini deos vestros ab hostibus captos. (Livius, *Ab urbe condita*, III. 17. 3)

околниот контекст,⁶² присуство на глаголи кои означуваат субјективна евалуација – *arbitor, opinor, credo, puto, mihi videor* и на други изрази на субјективност, присуство на прашања, директиви, извици, молби и вокативи. Кога говорникот ја организира информацијата со минимално лично учество во комуникација со адресатот, станува збор за поттип на монолошко-монолошкиот дискурсен тип - *монофонија*. Шесте дефинирани дискурсни типови, се претставени во следната схема:

Фигура 7. Дискурсен тип и дијафонија (Kroon 1995: 111)

Присуството на одредена партикула во дијалошко-дијалошки, монолошко-дијалошки и во дијафонија е индикативно во однос на нејзината припадност на интеракциското дискурсно ниво.

Информациска и комуникациска структура. Информациската структура се однесува на начините на кои говорителот ја гради макро-структурата на текстот на глобално и на локално ниво, т.е. како воспоставува тематски континуитет и континуитет на дејства и настани. На глобално ниво, особено во пишаниот дискурс, партикулата може да биде индикатор на тематски пресврт. Индикатори на тематски пресврт се Тема-конституентите, фронталните именски групи, одредени показни заменки и мета-дискурсни изрази. На пример, тоа што *autem* се јавува почесто во комбинација со *ille*, а ретко со *is*, говори за нејзината природа на маркер за тематски дисконтинуитет. Показатели на тематската структура се и перформативните глаголи, метадирективите и евалуативните изрази. На локално ниво, информациската структура е условена од алтернацијата меѓу централна и споредна информација:

⁶² Перформативни глаголи во теоријата на говорни чинови на Остин се глаголите кои не претставуваат опис или извештај на извршено дејство, туку негово извршување. Стојат во прво лице индикатив на презент активен: 'Го/ја земам овој маж/жена за свој/а законит/а сопруг/а', 'Го крштевам овој брод кралица Елизабета'. (Austin, J. L. (1955), *How to do things with words*, Oxford/New York: Oxford University Press, p. 5); метадирективи се изразите од типот на 'кажи ми', 'биди сигурен дека', 'запомни дека, верувај ми' итн; за евалуативни изрази се сметаат изразите од типот на: 'морам да додадам', 'треба да се нагласи', 'сега кога дојдовме до овој дел од расправата' итн.

некои партикули можат да имаат примарна функција токму во истакнувањето на централна информација во еден сегмент од дискурсот. На ваквата природа на партикулата можат да упатуваат и синтаксичките конструкции со корелативни одлики (*cum ... tum, et ... et*), личните заменки во прво или второ лице *etc.* *Комуникациската структура* се однесува на начините на кои говорителот воспоставува континуитет на комуникациски единици – чинови, чекори и промени, кои во кохерентниот дискурс не следат една зад друга во непрекината монолитна низа, туку се хиерархиски подредени сообразно со комуникациската цел на говорителот. Анализата на комуникациската структура е всушност анализа на типот на релација, реторичка или интеракциска, во којашто е дискурсниот конститент во кој се јавува партикулата со претходниот или со дискурсниот конституент којшто следи.

Индикативни во однос на дискурсната функција на партикулите се и нивната фреквентност во одредени книжевни родови и содржината на сегментот во којшто се инкорпорирани. Големата фреквентност на една партикула во книжевни родови кои од формален аспект претставуваат дијалог, која може да се утврди врз основа на статистички анализи, може да биде индикативна во однос на интеракциската природа на партикулата. Од друга страна, отсуството на одредена партикула од такви текстови и присуството во текстови кои од аспект на формата се монолошки говори дека нејзината функција треба да се бара во рамки на репрезентативното или презентативното дискурсно ниво. Релевантноста на содржината во дескриптивниот дел на студијата на Крон е најевидентна во дескрипцијата на *vero* и *autem*. Анализата на *vero* покажува дека партикулата се јавува во сегменти во кои има климакс, а анализата на *autem* дека партикулата се јавува често во сегменти во кои се присутни антоними (*studium ... otium*) и 'семантички парови' (*ego ... tu*).

Со оглед на тоа што во овој труд партикулите ги истражуваме во јазичен корпус кој се состои од текстови кои му припаѓаат на еден книжевен род, во истражувањето нема да биде вклучена анализата на фреквентноста на партикулите во различни книжевни родови. На содржината ќе се осврнуваме само патем, во рамки на анализата на комуникациската структура. Поради ограниченоста на корпусот, заклучоците од анализата нема да бидат презентирани во рамките кои ги предлага Крон – *основно значење, дискурсна функција, употреба и придружни ефекти* (види Kroon, 1995: 102). Нашето внимание ќе биде фокусирано врз анализа на дискурсните функции на *pat* и *epit* во *Писмата до Атик* од перспектива на предложените параметри и врз изнаоѓање на што е можно посоодветни функционални адекватности или преводни решенија.

4. 2. Јазичен корпус

Јазичниот корпус, Кикероновите *Epistulae ad Atticum* се состои од 426 писма, распоредени во 16 книги. Писмата се датираат во периодот од 68 до 44 година пр. Хр⁶³ и се единствени не само од аспект на тоа што претставуваат еден од најзначајните историски извори за периодот на доцната Република, туку и од аспект на тоа што се дел од лична преписка, која првично не била наменета за публикување. Објавени се по смртта на Кикерон, веројатно кон крајот на владеењето на Клавдиите (D. R. Shackleton Bailey. vol. I, 63) од страна на Тирон, личниот секретар на Кикерон. Тит Помпониј Атик, кому му се упатени најголемиот број од писмата,⁶⁴ е Кикероновите најблизок пријател и советник, човек за кој самиот Кикерон сведочи дека го доживува како еден вид свое *alter ego*.⁶⁵

Близкоста меѓу кореспондентите, разновидноста на содржините и самата природа на писмото како вид текст, резултираат со слоевитост, која не е типична за Кикероновите јазичен израз. Слоевите на текстот се менуваат во зависност од тоа дали Кикерон ги споделува со Атик своите најинтимни размислувања и емоции или ги пренесува актуелните политички настани, од времето и од местото во кое е напишано писмото, од довербата во разнесувачот etc. Некои писма или сегменти од писма во целост се доближуваат до *sermo cotidianus* на градската интелектуална елита, а други, во однос на стилот споделуваат многу заеднички одлики со Кикероновите говори и философски списи. Манифестација на колоквијалниот карактер на планот на лексиката се деминутивите од именки (*contiuuncula, adulescentulus, togula, vocula, deliciolae, munusculum, oratiuncula* etc.) и од придавки (*bellus, tantulus, horridulus, Pulchellus* etc.), упортебата на префиксот *per-* за засилување на глаголи (*pertimescere, pervenire, perscribere, percrebescere* etc.), придавки (*permagnus, pergratus, periucundus, perdifficilis*

⁶³ Најбројни се писмата кои D. R. Shackleton Bailey ги датира во периодот од 61 до 54 година и од 51 до 44. Во корпусот има само единаесет писма од периодот пред 61, ниту едно од периодот меѓу 64-62, значи од периодот пред, за време и по Кикероновата конзулска служба, и ниту едно од 53, 52 и 43 год. пр.Хр.

⁶⁴ Корпусот *Писма до Атик* содржи и дваесет и шест писма кои не се упатени до Атик и(ли) чиј автор не е Кикерон. Тука влегуваат писмата на Кикерон до Помпеј (161 В (VIII. 11В), 161 D (VIII. 11 D), Каесар (178 (IX. 11 А)), Антониј 367 В (XIV. 13 В), Долабела (371 А (XIV. 17 А), Планкиј (407 А (XVI. 16 А), 407 В (XVI. 16 В), 407 Е (XVI. 16 Е)) и Купиен (407 D (XVI. 16 D), писмата на Помпеј до Кикерон (161 А (VIII. 11А), 161 С (VIII. 11 С)), до Марк Лентул (162 А (VIII. 12 А)) и до Домитиј (162 В (VIII. 12 В), 162 С (VIII. 12 С), 162 D (VIII. 12 D)), писмата на Каесар до Кикерон (172 А (IX. 6 А), 199 В (X. 8 В)) и до Опиј Корнелиј (174 С (IX. 7 С)), на Балб до Кикерон (165 А (VIII. 15 А), 174 В (IX. 7 В)), на Балб и Опиј до Кикерон (174 А (IX. 7 А)), на Антониј до Кикерон (199 А (X. 8А), 367 А (XIV. 13 А)), на Каелиј до Кикерон (200 А (X. 9А)) и на Капитон до Кикерон (407 С (XVI. 16С), 407 F (XVI. 16 F)). Присуството на овие писма во корпусот *Epistulae ad Atticum* се должи на праксата на Кикерон да му препраќа на Атик примерок од писмата кои ги добил од некој друг и од писмата кои освен на Атик му ги испратил и на некој друг.

⁶⁵ Cf. Me enim ipsum multo magis accuso, deinde te quasi me alterum, et simul meae culpaе socium quae<ro> (Cicero, *Epistulae ad Atticum*, 60 (III. 15) 4); Ego tecum tamquam me loquor. (ibid. 164 (VIII. 14) 2) etc.

etc.) или прилози (*permoleste, peraeque, perincommode, pergraviter* etc.), употребата на глаголи со значење поинакво од вообичаеното (e.g. *teneo quid dicas* (1 (l. 5) 4);⁶⁶ *te multum amamus quod ea abs te diligenter parvoque curata sunt* (8 (l. 4) 2), употребата на хибриди (*facteon* (= *faciendum*) (16. (l. 16), 13), *sullaturit* (177 (IX. 10), 6)) и на архаизми (*ast* (= *at*), *absque* (= *sine*)). На планот на синтаксата, впечатливи се честите елипси и паратактичките реченици. Елиптичниот израз е резултат на минимализацијата на лингвистичкиот напор, која примарно се должи на блискоста меѓу кореспондентите. Колку што е таа поголема, толку е помал ризикот дека елиптичниот исказ нема да биде разбран од другиот учесник во интеракцијата. Поради елиптичноста и поради дијалошкиот карактер на писмата овие сегменти често наликуваат на делови од телефонски разговор (Palmer, 1954, 154) и за нас некогаш се потешко разбирливи. Манифестација на блискоста меѓу кореспондентите е паратактичкото поврзување. Потврда за тоа дека паратаксата е посвојствена за писма кои му се упатени на близок пријател претставува споредбата меѓу две писма напишани едно по друго, едното упатено до Антониј (*Ad Atticum*, 367 B (XIV. 13 B), а другото до Атик (ibid. 368 (XIV. 14)). За разлика од писмото упатено до Антониј, кое содржи долги периоди и се одликува со прозен ритам сличен на тој во говорите, во писмото до Атик речениците се куси, понекогаш елиптични, и паратактички подредени.⁶⁷

Елементите на реторика во писмата се должат на долгогодишната говорничка пракса, која кај говорителот изградила способност да говори на истиот начин *ex tempore* (Hutchinson, 1998, 11).⁶⁸ Во некои од писмата во кои прозниот ритам е сличен на прозниот ритам во говорите, Кикерон експлицитно нагласува дека писмото не е напишано *sua manu*.⁶⁹ Тоа ја потврдува тезата на Албрехт дека една од причините поради кои во писмата се присутни елементи типични за Кикероновиот јазичен израз е чинот на диктирање (Albrecht, 2003: 66). Од друга страна, присуството на овие елементи се должи на праксата на Кикерон да расправа за актуелните политички настани, при што цитира или парафразира делови од сопствените говори. Илустративен пример за тоа е писмото 16 (l. 16), во кое дискурсниот сегмент кој му е посветен на текот на судењето на Клодиј, Кикерон го завршува со еден самопрекор:

⁶⁶ Cf. *Tenes quid dicam* (Terentius, *Heauton Timorumenos*, 700).

⁶⁷ Како потврда за инхерентноста на паратаксата за писма упатени до близок, Албрехт упатува на две Кикеронови писма во кои е присутна иста дискурсна тема, едното од корпусот *Epistulae ad Atticum* (109 (V. 16) 4), упатено до Атик, и другото од корпусот *Ad Familiares*, (III. VI) 4, упатено до Апиј Пулхер (види Albrecht, 2003: 61).

⁶⁸ Ова теза ја потврдува и самиот Кикерон во *De oratore*: "Ut concitato navigio, cum remiges inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum et cursum suum intermisso impetu pulsuque remorum, sic in oratione perpetua, cum scripta deficient, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum scriptorum similitudine et vi concitata." (Cicero, *De oratore*, I. 153)

⁶⁹ E.g. *haec dictavi ambulans* (ibid. 43 (II. 23) 1).

Sed quid ago? Paene orationem in epistulam inclusi (16 (l. 16) 10). Освен дотераните и убаво обликувани периоди, впечатливо е и присуството на реторички фигури, како анафора (*vidi enim, vidi penitusque perspexi* (Ad Att. 17 (l. 17) 6); *accedat vero, accedat* (ibid. 27 (ll. 7) 3), полиптотон (*verum praeclare Metellus impedit et impediēt* (ibid. 21 (ll. 1) 3); *qui haec tam lente quam ego fero ferret* (ibid. 33 (ll. 13) 2), алитераџија (*nunc, consule in carcere incluso* (ibid. 21 (ll. 1) 8), парономасија (*consul autem ipse parvo animo et pravo* (ibid. 13 (l. 13) 2); *tribuni non tam aerati quam aerarii* (ibid. 16 (l. 16) 3), реторички прашања (*quis enim potest aut deserta per se patria aut oppressa beatus esse?* (ibid. 195 (X. 4) 4) etc.

Една од најзначајните одлики на писмата е употребата на грчкиот во нив. Овој феномен, во лингвистиката познат како 'промена на кодот' (code-switching), е особено интересен во контекст на Кикерон, чиј јазичен пуризам не само што е посведочен во неговите списи, туку на неколку места самиот Кикерон експлицитно се залага за него.⁷⁰ Промената на кодот е најчеста токму во *Писмата до Атик*, во кои се среќаваат 820 грчки цитати, фрази и изолирани термини. (Hutchinson, 1989: 14). Извесно е дека мотивите за промената на кодот не се должат само на Кикероновата ерудиџија, која меѓу другото подразбирала и одлично познавање на грчкиот, туку дека нивното присуство е детерминирано од адресатот, инаку голем вљубеник во хеленското културно наследство.⁷¹

Во анализата на *nam* и *enim* ползувани се изданијата на D. R. Shackleton Bailey (*Cicero's letters to Atticus*, vol. I-V) и на Winstedt (*Cicero, Letters to Atticus*, vol. I-III). Консултирани се преводите на избрани писма на E. Shuckburgh (*The letters of Cicero*, 1905) и на Н. Георгиева (Марк Тулий Цицерон, 1983). Во корпусот *nam* се јавува 295, а *enim* 915 пати. Бидејќи сите цитирани фрагменти се од ист спис, покрај нив не се наведени името на авторот и името на списот (*Cicero, Ad Atticum*), туку само ознаката што писмото ја има во изданието на Shackleton Bailey (e.g. 1 (l. 5)) и бројот на параграфот во кој се јавува цитираниот фрагмент.

⁷⁰ Cf. *Ut enim sermone eo debemus uti, qui innatus est nobis, ne, ut quidam, Graeca verba inculcantes iure optimo rideamur, sic in actione omnemque vitam nullam discrepantiam conferre debemus.* (Cic. *De officiis*, I. 111); *Dicam, si potero, Latine. Scis enim me Graece loqui in Latino sermone non plus solere quam in Graeco Latine.* (*Tusculanae disputationes*, I, VIII, 15);

⁷¹ Тит Помпониј прекарот Atticus го стекнал поради долгогодишниот престој во Атина, поради љубовта кон хеленската култура и поради тоа што одлично го зборувал грчкиот јазик. Непот во биографијата на Атик, сведочи дека Атик зборувал грчки како да е роден во Атина: *sic enim Graece loquebatur ut Athenis natus videretur.* (Nepos, Atticus, IV. 1).

5. АНАЛИЗА НА NAM И ENIM

Со оглед на тоа што идентификацијата на дискурското ниво на кое партикулите имаат функција е еден од основните предуслови за нивна понатамошна дескрипција, пред да преминеме на сегментите од анализата предложени во моделот на Крон – синтаксички статус, илокуциска сила, колокации, граматичко време, дискурсен тип, информациска и комуникациска структура - неопходно е употребите на партикулите во избраниот корпус да ги разгледаме од аспект на дефинициите на типовите кохеренциски релации кои се воспоставуваат на трите дискурсни нивоа. Целта на овој дел од истражувањето е да се открие каков третман има каузалната релација во рамки на предложениот модел. Тука ќе се осврнеме и на некои синтаксички особености - позиција на партикулите во реченицата, анализа на реченицата од аспект на нејзината структура и комуникациска функција. Иако овие синтаксички особености во моделот на Крон немаат статус на посебни параметри за анализа, сметаме дека и тие треба да се земат предвид, бидејќи можат да бидат особено полезни за анализата на партикулите од перспектива на параметрите за анализа што ги предлага Крон.

5. 1. Синтаксички особености

Позицијата на двете партикули во *Писмата до Атик* е релативно стабилна: *nam*, независно од бројот на предикативните јадра на реченицата секогаш стои во иницијална позиција,⁷² а *enim* во постпозиција на првиот, вториот или, ретко, третиот елемент на првата дел-реченица. Во постпозиција на вториот елемент *enim* секогаш стои кога првиот и вториот елемент се предлог и именска група (*de re, in me etc.*),⁷³ а во некои случаи ја има истата позиција и зад именски предикат или негација и форма од *esse*.⁷⁴ Два фрагменти во корпусот ја потврдуваат можноста партикулата да стои во постпозиција на третиот елемент на реченицата.⁷⁵ Дека позицијата на *enim* во првиот синтаксички член на сложена реченица не е констатнтна сведочат десет употреби.⁷⁶ Двете партикули се јавуваат во реченици со едно и со повеќе предикативни јадра.

⁷² Во поезијата партикулата се јавува и во постпозиција на првиот или вториот елемент во реченицата. За овие употреби, види Kühner-Stegmann: 113.

⁷³ Кога ИГ е едночлена, *enim* следи веднаш зад неа (*De re enim nihil habeo quod loquar.* (327 (XIII. 21a) 2); кога ИГ е двочлена, стои во интерпозиција на двата нејзини конституенти (e.g. *In me enim ipsum recessivi vehementius.* (60 (III. 15) 4).

⁷⁴ Види 201 (X. 10) 6; (169 (IX. 2a) 3)

⁷⁵ E.g. *Si quid est enim offensionis, haec res mederi potest.* (317 (XIII. 9) 2).

⁷⁶ E.g. *Sic faciendum est, tibi enim ipsi (cui utinam semper paruissem!) sic video placere.* (82 (IV. 6) 2). Види уште 18 (I. 18) 4, 74 (IV. 2) 4, 89 (IV. 16) 9, 97 (V. 4) 3, 116 (VI. 2) 7, 218 (XI. 7) 6, 234 (XI. 24) 2, 331 (XIII. 23) 1, 386 (XV. 6) 2.

Една третина (34%) од вкупниот број употреби на *nam* и малку повеќе од половина (51%) од вкупниот број употреби на *enim* се реченици со едно јадро. Во оваа категорија ги вбројуваме речениците во кои конструкцијата ACI има функција на субјект или директен објект, елиптичните, обично прашални реченици и употребите во кои партикулите се јавуваат во парентези. Во повеќе од една третина од употребите на *enim* во вакви реченици предикатот е *verbum sentiendi* или *verbum voluntatis*,⁷⁷ што не е случај во речениците со едно јадро кои ги воведува *nam*. Конструкцијата ACI во речениците со едно јадро што ги воведува *nam* поретко има функција на директен објект, а и кога има, нејзиното присуство е детерминирано од глаголи како *iubeo*, *aio*, *scribo* и од изрази од типот на *opinio est*.⁷⁸ Од аспект на комуникациската функција, овие реченици најчесто се декларативни, но и двете партикули се јавуваат и во прашални⁷⁹ и заповедни реченици.⁸⁰

Речениците со повеќе предикативни јадра се 66% од вкупниот број употреби на *nam* и 49% од вкупниот број употреби на *enim*.⁸¹ Синтаксичките членови на овие реченици во 12% од употребите на *nam* во реченици со повеќе јадра и во 9% од употребите на *enim* во истиот тип реченици се поставени во однос на координација. Често, *nam* се јавува во антепозиција на сврзникот што ја актуелизира врската меѓу синтаксичките членови на составни, спротивни или разделни синдетонски независносложени реченици.⁸² Во постпозиција на сврзници се јавува и *enim*, а за истата партикула е карактеристично тоа што многу почесто од *nam* се јавува и во асиндетонски реченици.⁸³ Синтаксичките членови на сложената реченица во 91 % од употребите на *nam* и во 88% од употребите на *enim* во реченици со повеќе јадра поставени во однос на субординација. *Nam* секогаш стои во антепозиција, а *enim* најчесто во постпозиција на првиот елемент на првата дел-реченица, без оглед на тоа дали таа дел-реченица има статус на главна или зависна. Од аспект на

⁷⁷ Анализата на *enim* корпусот покажува евидентно поголема застапеност на лични глаголски форми од *verba sentiendi* и *verba voluntatis*, на безлични глаголи и елиптични реченици.

⁷⁸ Види 11 (I. 1) 2, 226 (XI. 15) 2, 426 (XVI. 15) 5.

⁷⁹ Статистички, 3% од вкупниот број употреби на *nam* и 11% од вкупниот број употреби на *enim* отпаѓаат на прашални реченици со едно јадро. *Nam* се јавува само 3 пати (види 32 (II. 11) 2, 83 (IV. 6) 1 и 132 (VII. 2) 4), а *enim* 54 пати во прашална реченица со едно јадро (види 27 (II. 7) 2, 37 (II. 17) 1, 60 (III.15) 2, 80 (IV. 5) 4, 115 (VI. 1) 18, 117 (VI. 3) 9, 131 (VII. 8) 2, 144 (VII. 20) 1, 151 (VIII. 1) 4, 153 (VIII. 3) 6, 157 (VIII. 5) 1 169 (IX. 2a) 2, 171 (IX. 5) 2 etc.)

⁸⁰ 0,7% од употребите на *nam* и 1% од употребите на *enim* се заповедни реченици со едно јадро (Види 34 (II. 14) 2; 115 (VI. 1) 3; 126 (VII. 3) 1; 144 (VII. 20) 1; 165A (VIII. 15A) 2; 174 (IX. 7) 5; 322 (XIII. 13-14) 1)

⁸¹ *Nam* воведува реченица со повеќе предикативни јадра во 185 случаи, а *enim* се јавува во реченици со повеќе јадра во 447 случаи.

⁸² E.g. *Nam* et senatus auctoritatem abiecit et ordinum concordiam disiunxit. (18 (I. 18) 3); Neque *enim* ista tua negotia provincialia esse putabam neque te in tucullionibus habebam. (21 (II. 1) 12).

⁸³ E.g. Odi *enim* celebritatem, fugio homines, lucem aspicerе vix possum, esset mihi ista solitudo, praesertim tam familiari in loco, non amara. (52 (III. 7) 1);

комуникациската функција, најголем дел од овие реченици во случајот на двете партикули се исказни, но не отсутуваат употреби во кои партикулите се инкорпорирани и во прашални реченици, кои исто како и во речениците со едно јадро се побројни во *enim* корпусот.⁸⁴ *Enim* се јавува и во три заповедни и во две екскламативни реченици.⁸⁵

Анализата на сложените реченици упатува на евидентно поголемо присуство на *nam* во антепозиција на декларативни реченици во кои се присутни прилошко-определбени реченици, и тоа често непосредно пред самиот сврзник. Најбројни се употребите во кои партикулата се јавува во антепозиција на *quod explicativum*, но во корпусот постојат и употреби во кои *nam* се јавува непосредно пред зависни причински реченици, кои започнуваат со *cum causale*, *quia* или *quoniam*.⁸⁶ *Enim* во постпозиција на *cum causale* се јавува само три пати,⁸⁷ а во постпозиција на *quia*, *quoniam* или *quod explicativum* ниту еднаш. Во сложените реченици во кои се присутни причински дел-реченици, *enim* обично стои во главна реченица во антепозиција на зависната реченица. Оваа партикула почесто се јавува во реченици во кои како дополнување на предикатот на главната реченица се јавуваат прашални, барателни, следични и споредбени дел-реченици. Двете партикули се јавуваат во хипотетични периоди, во сложени реченици со целни и допусни дел-реченици и многу често во парентези.

Впечатливо во однос на синтаксичкиот статус на *enim* е тоа што партикулата често се јавува во сложени реченици во кои има отстапки од вообичаениот ред на речениците, псевдо-целни реченици (*ut vere scribam, ut vere loquamur*)⁸⁸, споредбени реченици без корелатив (*ut audio, ut scribis*) или парентетичка употреба на глаголи во прво лице индикатив презент (*credo, opinor*). Инверзијата е највпечатлива во сложените реченици во кои има временски или прашални реченици.⁸⁹ Доколку нема инверзија, во сложените реченици во кои е инкорпорирана временска реченица, статус

⁸⁴ Во *nam* корпусот прашални се 3% (8 употреби) од речениците со повеќе јадра, а во *enim* корпусот 6% (27 употреби). Во корпусот постои само една употреба на *nam* во асиндетонска независно сложена реченица (види 18 (I. 18) 1).

⁸⁵ *Noli enim putare me quicquam maluisse quam ut mandatis satis facerem nec ulla de rem plus laborasse.* (115 (VI. 1) 3); *Quam enim turpis est adsentatio, cum vivere ipsum turpe sit nobis!* (299 (XIII. 28) 2) Види уште 180 (IX. 13) 6;

⁸⁶ *Nam* во зависно-сложени реченици стои во антепозиција на *quod explicativum* во 20 од 146 употреби (види 55 (III. 10) 2; 59 (III. 13) 2; 60 (III. 15) 3; 69 (III. 24) 1; 135 (VII. 12) 1; 152 (VIII. 2) 2; 168 (IX. 2) 2; 169 (IX. 2a) 2; 237 (XI. 22) 1; 264 (XII. 25) 2; 281 (XII. 40) 4; 362 (XIV. 8) 1 etc.) За употребата на *nam* во антепозиција на *quia* и *quoniam*, види 41 (II. 21) 3, 359 (XIV. 6) 2, 371A (XIV. 17A) 4.

⁸⁷ Види 124 (VII. 1) 6, 250 (XII. 13) 2 и 412 (XVI. 2) 5.

⁸⁸ За псевдо-целните, псевдо-условните и псевдо-причинските сателити, види Pinkster, 1990: 34-36.

⁸⁹ Е.г. *Romae enim videor esse cum tuas litteras lego et, ...* (35 (II. 15) 1); *Cuius enim scelere impulsus ac proditi simus iam profecto vides;* (53 (III. 8) 4)

на главна реченица има екскламативна или прашална реченица.⁹⁰ Елипсата е најчеста во прашалните реченици, кои шест пати се состојат само од прашална замена и *enim* во постпозиција (*quid enim?*), но освен во прашални, *enim* се јавува и во други елиптически реченици. Предмет на елипса најчесто се форми од *esse, verba dicendi, faciendi* или *eundi*.⁹¹

Сознанијата до кои дојдовме во овој кус преглед ги навестуваат одговорите на повеќе прашања релевантни во однос на понатамошното истражување. Фактот што двете партикули се јавуваат во антепозиција или во постпозиција на каузални и други сврзници говори дека дискурсниот конституент во кои се јавуваат имаат статус на самостојни говорни чинови, што говори дека двете партикули во овие употреби немаат функција на репрезентативното дискурсно ниво, на коешто релациите се воспоставуваат меѓу дел-реченици. Оваа констатација се чини особено валидна во однос на партикулата *nam*, која почесто од *enim* се јавува во реченици со повеќе предикативни јадра. Потврда за самостојноста на дискурсниот конституент во кои се јавуваат партикулите претставуваат следните фрагменти:

Фр. 3. Numquam ante arbitror te epistulam meam legisse nisi mea manu scriptam. Ex eo colligere poteris, quanta occupatione distinear. **Nam** cum vacui temporis nihil haberem et cum recreandae vocolae causa necesse esset mihi ambulare, haec dictavi ambulans. (43 (II. 23) 1)⁹²

Фр. 4. Quam non est facilis virtus! Quam vero difficilis eius diuturna simulatio! Cum **enim** hoc rectum et gloriosum putarem, ex annuo sumptu qui mihi decretus esset me C. Coelio quaestori relinquere annum, referre in aerarium ad HS M, ingemuit nostra cohors omne illud putans distribui sibi oportere, ut ego amicior invenirem Phrygum et Cilicum aerariis quam nostro. (124 (VII. 1) 6)⁹³

Во корпусот се присутни и употреби кои соодветствуваат на употребите кои во референтната литература се посочуваат како парадигма за каузална употребата употреба на партикулите (види фр. 1, 2). Каузалната врска во овие употреби одговара на т.н.р. индиректна причинска врска (Quirk et al. 1985: 1104-1105). Од аспект на граматичката функција, дискурсниот конституент во кој се јавува партикулата

⁹⁰ E.g. Cum **enim** ille ad contiones confugisset in iisque meo nomine ad invidiam uteretur, di immortales! Quas ego pugnas et quantas strages edidi! Quos impetus in Pisonem, in Curionem, in totam illam manum feci! (16 (I. 16) 1);

⁹¹ Види 27 (II. 7) 2, 80 (IV. 5) 4, 195 (X. 4) 11, 285 (XII. 44) 1, 297 (XIII. 2) 1, 332 (XIII. 24) 1; 414 (XVI. 6) 1, 416 (XV. 13) 6 etc.

⁹² Мислам дека никогаш претходно не си прочитал писмо од мене а да не сум ти го напишал јас лично. Од тоа можеш да сфатиш колку сум зафатен. [Nam] бидејќи немам слободно време и бидејќи треба да шетам за да си го освежам гласчево, ова го диктирам шетајќи.

⁹³ Колку е доблеста тешка работа! Колку е тешко долго време да се преправаш дека си доблесен! Бидејќи [enim] сметав дека е исправно и чесно од годишните давачки кои ми се определени да му давам едногодишна издршка на квесторот Гај Коелиј и да вратам во државната каса милион сестертии, мојата свита се побуни сметајќи дека сето тоа треба ним да им го разделам, така што јас им се видов како поголем пријател на државните каси на Фригијците и Киликијците отколку на нашата државна каса.

претставува дисјункт. Покрај фр. 1 и 2, парадигма за овие употреби се и следните фрагменти:

Фр. 5. Ibi loquetur praeter Antium et Favonium libere nemo; *nam* Cato aegrotat. (91 (IV. 17) 4)⁹⁴

Фр. 6. Nos hic in re publica infirma, misera, commutabilique versamur. Credo *enim* te audisse nostros equites paene a senatu esse diiunctos; (17 (I. 17) 8)⁹⁵

Индикативни во однос на статусот на дисјункт на реченицата во кои се јавуваат партикулите во фр. 5 и 6 се: неможност речениците да бидат одговор на зошто прашање (Зошто А? Бидејќи Б), да бидат фокус на прашање (Дали бидејќи Б - А?) и да се модифицираат со модален прилог или со некој друг израз на модалност (веројатно / можеби бидејќи Б, А). Со оглед на тоа што во моделот на Крон, дисјунктите имаат статус на самостојни дискурсни чинови, т.е. дискурсни чинови со сопствена илокуциска сила, партикулите кои ги сигнализираат имаат третман на партикули чија функција се остварува на презентативното дискурсно ниво (Kroon, 1995: 104-108). Третман на репрезентативни партикули во рамки на моделот имаат само оние кои упатуваат на директна причинска врска. Индиректната причинска врска не се смета за стриктно семантичка, туку за семантичко-функционална, па според тоа и партикулите кои упатуваат на неа имаат третман на презентативни партикули.

Анализата на синтаксичките особености на *enim* упатува на многу употреби кои не се во индиректна причинска врска со претходниот сегмент. Тоа говори дека оваа партикула во некои случаи не сигнализира семантичко-функционална кохеренциска релација:

Фр. 7. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim. Respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὀμηρικῶς.

Ego *enim*, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent ... (16 (I. 16) 1)⁹⁶

⁹⁴ Таму нема никој отворено да зборува освен Антиј и Фавониј; [пат] Катон е болен.

⁹⁵ Живееме во несигурна Република, ништожна и непостојана. Верувам [enim] дека си слушал дека нашите витези речиси се одделија од сенатот;

⁹⁶ Ме прашуваш што се случило со судскиот процес, зошто се одвивал толку спротивно на очекувањата на луѓето, и исто така сакаш да знаеш како тоа јас сум се борел послабо од обично. Ке ти одговорам putting the cart before horse,⁹⁶ like Homer.

Јас [enim] сè додека требаше да го бранам угледот на сенатот, толку остро и толку жестоко се борев, што мојот подвиг беше проследен со бурни ракоплескања ...)

Фр. 8. Redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompei videtur? Hoc quaero, quid urbem reliquerit. Ego *enim* ἀπορῶ. (134 (VII. 11) 3)⁹⁷

Од овој кус преглед би можеле да заклучиме дека двете партикули немаат функција на репрезентативното дискурсно ниво. Анализата на *nam* во корпусот упатува на евидентно поголем број употреби кои се во индиректна причинска врска со претходниот дискурсен конституент (фр. 1, 5), што претставува силна индикација дека една од функциите на оваа партикула е да сигнализира семантичко-функционална кохеренциска релација, т.е. релација на презентативното дискурсно ниво. Анализата на *enim* пак, исто така упатува на употреби во кои постои индиректна причинска врска (фр. 2), но и на многу употреби во кои е очигледно дека таква врска меѓу дискурсниот конституент во кој се јавува партикулата и претходниот конституент не постои (фр. 4, 7, 8).

5. 2. Синтаксички статус

Дистрибуциските својства на партикулата во рамки на сложена реченица во аналитичкиот модел на Крон се сметаат за индикативни во однос на прашањето дали релацијата на која упатува партикулата се воспоставува меѓу вербално изразени сегменти на текстот или меѓу сегмент од текстот и некој вонтекстуален концепт детерминиран од комуникациската ситуација – од односите меѓу учесниците во дискурсот, нивните ставови и комуникациски намери, генералното знаење, тоа што тие мислат дека другиот учесник во дискурсот го поседува како знаење, став или комуникациска намера. Оттаму, анализата на дистрибуцијата на партикулите во синтаксичката структура на реченицата би требало да даде одговор на прашањето дали партикулите упатуваат на интра-текстуална релација меѓу сукцесивни дел-реченици, т.е. дали претставуваат конективни партикули *stricto sensu*, или дали упатуваат на екстра-текстуална релација, т.е. дали треба да имаат третман на ситуативни – модални или фокус партикули.

Во моделот за анализа на партикулите третман на најрелевантен показател на статусот на одредена партикула на конектив има нејзиното отсуство од постпозитивни релативни и други зависни реченици и од парентези (Крооп, 1995: 122). Присуството пак во релативни и други зависни реченици кои следат зад главната реченица и во парентези говори дека партикулата има својства на ситуативна партикула.

⁹⁷ Да се вратиме на овој нашиов (sc. Помпеј). Што мислиш, до бога, за одлуката на Помпеј? Те прашувам за тоа што го напушти Рим; [*enim*], I'm puzzled.

5. 2. 1. Релативни реченици

Отсуството од зависни релативни реченици кои следат зад главната се смета за индикативно во однос на конективната функција на партикулите. Присуството пак на одредена партикула во овој тип реченици имплицира дека релацијата на која упатува партикулата е екстра-текстуална, односно условена од одредени аспекти на комуникациската ситуација. Параметарот произлегува од неможноста одредени конективи во потесна смисла да бидат присутни во постпозитивни релативни реченици и од можноста за присуство на други партикули во вакви реченици. Според тоа, конективната функција на *nam* и *enim* е спорна доколку се јавуваат во релативни реченици од следниот тип: *vidi librum, nam qui amici mei est или *vidi librum, qui enim mei amici est. Присуство на партикулите во релативни реченици од овој тип сугерира дека тие упатуваат на релација меѓу сегмент на текстот и некој екстра-текстуален концепт, односно дека претставуваат ситуативни партикули.

Анализата на позицијата на двете партикули веќе го даде одговорот на поставеното прашање: *nam* и *enim* во ниту една употреба не се јавуваат во зависни-дел реченици кои следат зад главната, па оттаму ни во релативни. Фактот што *nam* секогаш стои во антепозиција на главна или зависна реченица, а *enim* речиси секогаш во првата дел-реченица не води кон констатација дека според овој параметар и двете партикули се конективни во потесна смисла – упатуваат на структурна или семантичка релација меѓу сукцесивни делови од текстот. До попрецизен одговор на прашањето дали навистина упатуваат на ваква релација, и доколку упатуваат за каква точно релација станува збор, би требало да дојдеме преку анализата на комуникациската структура. Сепак, со оглед на тоа што досегашната анализа покажа дека постојат одредени разлики во синтаксичката структура на речениците во кои се јавуваат, ќе се обидеме да одговориме на прашањето дали постојат разлики и во однос на употребата во сложени реченици во кои е присутна релативна дел-реченица.

Релативизацијата е синтаксичка појава која се реализира меѓу две дел-реченици во кои постои еден заеднички елемент: во едната тој елемент најчесто е именска група (ИГ), а во другата релативен сврзувачки збор – релативна заменка (*qui, quae, quod, quicumque, qualis, quantus* etc.) или релативен прилог (*ubi, unde, quo, qua, quare* etc.). Дел-реченицата што ја воведува релативниот сврзувачки збор ја стеснува или ја надополнува содржината на ИГ во другата дел-реченица, па од тој аспект има функција на нејзин модификатор. Освен во функција на модификатор на ИГ,

релативната дел-реченица може да ја опфаќа и содржината на целата претходна реченица или да ја истакнува содржинската поврзаност со претходната реченица. Во првиот случај станува збор за реченична релативизација, а во вториот за релативно поврзување. При релативното поврзување релативната реченица стои во антепозиција на главната (релативна инверзија), а функцијата на релативниот поврзувачки збор е идентична со функцијата на показните заменки. Во зависност од функцијата на релативните дел-реченици, во голем број јазици тие се класифицирани во две категории: *рестриктивни* (или неопходни) и *не-рестриктивни* (или придружни). На семантички план, рестриктивните за разлика од не-рестриктивните претпоставуваат постоење на повеќе различни видови на елементот што се релативизира, а не-рестриктивните се второстепени реченични членови кои само го доопределуваат елементот што го релативизираат, па оттаму нивното присуство не е неопходно. (Pinkster, 1989: 80-81).⁹⁸

Со оглед на тоа што релативизацијата во латинскиот е исклучително сложено прашање, анализата на сложените реченици во кои е присутна релативна реченица би била несоодветна доколку ја сведеме само на анализа на овие два појавани модалитети. Во неа треба да се земат предвид и релативните дел-реченици кои се семантички еквивалентни на прилошко-определбена реченица (причинска, целна, последична или допусна), релативното поврзување и релативната инверзија.

Анализата на употребите на *nam* и *enim* во сложени реченици во кои е присутна релативна дел реченица покажува дека двете партикули се јавуваат во релативни реченици во кои е присутна релативна инверзија. Во овие употреби *nam* секогаш стои во антепозиција на релативната реченица, а *enim* во постпозиција на нејзиниот прв или втор елемент. Сепак, и при релативната инверзија можат да се забележат извесни разлики. Имено, *nam* се јавува во антепозиција на релативни дел-реченици во кои постои релативно надоврзување (*coniunctio relativa*), при што функцијата на релативната замена е деиктичка⁹⁹ (фр. 21), а *enim* (фр. 22) при емфатична релативна инверзија¹⁰⁰ (Hoffman-Szantyr, 1972: 692):

Фр. 9. *Nam* qui se medium esse vult in patria manet, qui proficiscitur aliquid de altera utra parte iudicare videtur. (201 (X. 10) 2)¹⁰¹

⁹⁸ Во реченицата *Nam ad me, (A) qui te unice diligo, maxime pertinet neminem esse meorum (B) qui aut te non amet aut abs te non ametur.* (Cic. Ad Att. 17 (I. 17) 4) првата релативна реченица (A) е не-рестриктивна, а втората (B) – рестриктивна.

⁹⁹ Види 114 (V. 21) 4, 201 (X. 10) 2.

¹⁰⁰ Види 169 (IX. 2a) 2, 367 (XIV. 13) 6, 320 (XIII. 12) 1, 378 (XV. 1a) 2.

¹⁰¹ [Nam], тој што сака да биде неутрален, останува во татковината, тој што си заминува, изгледа дека се одлучил за другата од двете страни...

Фр. 10. *Quae enim soluto animo familiariter scribi solent ea temporibus his excluduntur, quae autem sunt horum temporum ea iam contrivimus.* (173 (IX. 4) 1)¹⁰²

Освен во вакви случаи, двете партикули се јавуваат и при апсолутен релатив - кога релативната реченица е најчесто директен објект на предикатот во главната реченица:

Фр. 11. *Nam quas Laeni pueris scribis datas non acciperam.* (113 (V. 20) 8)¹⁰³

Фр. 12. *Quod enim dixerat non facit.* (250 (XII. 13) 2)¹⁰⁴

Во сите други употреби релативната дел-реченица е постпозитивна. Најчесто, без оглед на тоа дали е рестриктивна или не-рестриктивна, релативизира ИГ (фр. 25), а во *nam* корпусот има и една употреба на реченична релативизација (фр. 26):

Фр. 13. *Audito enim bonis viris, qui et nunc et saepe antea magno praesidio rei publicae fuerunt hanc cunctationem nostram non probari ...* (167 (IX. 1) 3)¹⁰⁵

Фр. 14. *Lepido quidem (nam fere συνδιημερεύομεν, quod gratissimum illi est) numquam placuit ex Italia exire, Tullo multo minus;* (160 (VIII. 9) 1)¹⁰⁶

Во *enim* корпусот е впечатливо присуството на партикулата во сложени реченици во кои се присутни релативни реченици кои имаат значење на последични. Во овие употреби, партикулата се јавува во изразот кој ѝ претходи на релативната реченица (*est, qui ..., nemo est, qui ..., nihil est, quod ..., nihil habeo, quod ...*) etc.¹⁰⁷

Фр. 15. *Sunt enim qui loquantur etiam mecum.* (318 (XIII. 10) 1)¹⁰⁸

Во ни една од 915-те употреби на *enim* во *Писмата до Атик*, партикулата не се јавува во постпозитивна релативна реченица. Бројноста на примерите ја доведува во прашање валидноста на констатацијата на Крон дека оваа партикула, за разлика од

¹⁰² Оние теми [enim] за кои пријателите обично си пишуваат кога се безгрижни, тие во овие времиња се исклучени, а пак тие што се соодветни на овие времиња, нив веќе ги истрошивме.

¹⁰³ [Nam] тие [писма] што пишуваш дека си им ги дал на децата на Лаениј не сум ги примил.

¹⁰⁴ Тоа што [enim] го беше рекол, не го направи.

¹⁰⁵ Слушам [enim] дека лојалните граѓани, кои сега а често пати и претходно ревносно ја штитеа Републиката, не ја одобруваат оваа моја нерешителност ...

¹⁰⁶ Лепид пак ([nam] we spend речиси all day in one another's company, што нему му беше многу мило) никогаш не сакал да замине од Италија, а Тул уште помалку.

¹⁰⁷ Види 10 (I. 1) 2, 223 (XI. 12) 1, 223 (XI. 12) 4, 251 (XII. 14) 3, 257 (XII. 19) 1, 318 (XIII. 10) 2, 327 (XIII. 21a) 2 etc.

¹⁰⁸ Има такви [enim] кои разговараат дури и со мене.

nam се јавува во вакви конструкции.¹⁰⁹ Во дескрипцијата на *enim* (Kroon, 1995: 171-209) не е присутна ни една парадигма за овие употреби. Дури и ако фрагментот врз кој се темели тезата е испуштен поради превид, несомнено е дека се работи за ἄποξ λεγόμενον или за употреба која би требало да подлежи на емендација. Имено, во PHI 5 корпусот, во кој е содржана целокупната латинска книжевност до II век, некои подоцнежни автори и неколку латински изданија на Библијата, единствена употреба на *enim* во постпозитивна релативна реченица е еден фрагмент од Варон, но и таму станува збор за релативно надоврзување.¹¹⁰ Во јазичниот корпус и *nam* не се јавува во постпозитивни релативни реченици.

5. 2. 2. Парентези

Присуството на партикулите во парентези¹¹¹ се смета за индикативно во однос на нејзината не-конективна природа. Неговото етаблирање како релевантен параметар во анализата веројатно се должи на претпоставката дека во парентезите не се очекува присуство на конективи *stricto sensu*, бидејќи парентезата не е во синтаксичка релација со реченицата во која е вметната. Со оглед на тоа што нивното укинување од реченицата не доведува до значајни промени ниту на синтаксички ниту на семантички план, тие имаат третман на факултативни членови чие присуство е условено од аспекти на комуникациската ситуација – потребата на говорното лице да даде личен коментар на дел од дискурсот, да го зголеми сопствениот кредибилитет кај адресатот, да ја поткрепи валидноста на претходно изнесена информација итн.

Како резултат на генералната тенденција во лингвистиката на минатиот век статус на легитимен предмет на истражување да имаат само синтаксички 'совршените' одлики на јазикот, парентезите долго време имаа маргинализиран статус и се разгледуваа единствено во рамки на стилистиката или при анализата на стилот на одредени автори. Во последните две децении со продорот на прагматизмот во лингвистичките истражувања, интересот за *парентезите* или *парентетичките искази* е

¹⁰⁹ The connectives (in a narrow sense) *igitur*, *ergo* and *nam* do not occur in relative clauses that follow the main clause, whereas the 'situating' particles *enim* and *vero* do occur in such constructions. (Kroon, 1995: 122)

¹¹⁰ *Admissuras cum faciunt, prodigunt in lutosos limites ac lustra, ut volutentur in luto, quae enim illorum requies, ut lavatio hominis* (Varo, *De rustica*, II, 4, 8, 3).

¹¹¹ Терминот *парентеза* (грч. παρένθεσις - *вметнување*) потекнува од античката реторика. Претставува прекин во континуитетот на говорот со кој говорителот внесува нова мисла. Оваа реторска фигура заедно со анафората, асиндетонот, хипербатонот и елипсата се вбројува меѓу фигурите на говорот - σχήματα τῆς λέξεως, кои претставуваат отстапки во однос на синтаксичката структура на реченицата. (Види Quint. *Inst. Orat.* VIII, 2, 15; IX, 3, 23).

зголемен.¹¹² Генерално, понудените дефиниции не отстапуваат значајно од дефинициите на оваа фигура на говорот во реториката. Парентезата се дефинира како исказ вграден во друг исказ без да влијае врз неговата структура (Burton-Roberts, 2006: 179) или како дијскунктивен конституент кој претставува независна синтаксичка структура во рамки на друга синтаксичка структура (Espinal, 1991: 727). Поголемо несогласување постои во однос на тоа кои сè прекини треба да имаат третман на парентези. Со терминот се означуваат синтаксички независни реченици, нерестриktivни релативни реченици, други зависни реченици, но и синтаксички единици помали од реченица – апозитивни ИГ, вокативи, одредени императиви, евалуативни прилози, глаголи кои означуваат ментална состојба во прво лице индикатив презент итн. Консензус постои во однос на тоа дека во жив говор парентезата има различни просодиски својства од исказот во кој е инкорпорирана – различна висина на тонот, интонација, ритам и темпо. Во текст, овие варијации обично се обележуваат со интерпункциски знаци - заграда, повлака или запирки.¹¹³

Една од најзначајните одлики на јазикот во *Писмата до Атик* е токму употребата на парентези и парентетички искази. Со анализа на овие искази во Кикероновата преписка подетално се занимава Болкестеин (Bolkestein, 1998: 1-17). Разгледува два вида парентези – синтаксички независни реченици и парентетички употребени глаголи кои означуваат ментална состојба (*opinor, credo, arbitror, puto, existimo*). Со оглед на тоа што *nam* и *enim* се јавуваат во првиот тип парентези, во фокусот на нашиот интерес во овој дел од истражувањето се единствено парентезите од овој тип. Конективна функција, на која упатува анализата на двете партикули од перспектива на присуството, односно отсуството од постпозитивни релативни реченици, во однос на овој параметар се покажува како проблематична. Имено, во јазичниот корпус има 20 употреби на *nam* (7% од вкупниот број употреби) и 122 употреби на *enim* (околу 13 % од вкупниот број) во парентези.

Позицијата на парентезата во рамки на реченицата во која е инкорпорирана не е константна: и двете партикули се јавуваат во парентези кои следат зад ИГ со функција на субјект или индиректен објект во реченицата во која се вметнати (фр. 26, 28) и при синтаксичко прекршување, односно зад дел-реченици кои се во иницијална или во друга позиција (фр. 29 - 31):

¹¹² Парентезите во лингвистиката опсежно ги истражуваат Burton-Roberts (2006) и Espinal (1991) etc.

¹¹³ Традицијата на означување на парентезата во пишан текст со т.н.р. *lunulae* – полумесечинки или загради, цртчки и запирки датира од крајот на XIV век (Cuddon, 1999: 639).

Фр. 16. Idem ego ille (non enim mihi videor insolenter gloriari cum de me apud te loquor, in ea praesertim epistula quam nolo aliis legi) idem, inquam, ego recreavi adflictos animos bonorum unum quemque confirmans, excitans; (16 (l. 16) 8)¹¹⁴

Фр. 17. Tu, si quid novi (nam cottidie aliquid exspecto), confestim ad me, et, si novi nihil, nostro more tamen ne patiamur intermitteri litterulas. (358 (XIV. 4) 2)¹¹⁵

Фр. 18. Quod veritus sum, factum est, ut Domitius implicaretur et neque ipse satis firmus esset ad castra facienda, quod meas xviii et suas xii cohortis in tribus oppidis distributas haberet (nam partim Albae, partim Sulmone collocavit), neque se, si vellet, expedire posset. (162 A (VIII. 12A) 1)¹¹⁶

Фр. 19. Quin etiam quod est subinane in nobis et non ἀφιλοδόξον (bellum est enim sua vitia nosse), id adficitur quadam delectatione. (37 (II. 17) 2)¹¹⁷

Парентезите во кои се јавуваат и двете партикули најчесто се реченици со едно предикативно јадро (75% во случајот на *nam*, 81% во случајот на *enim*). Кога парентезата се состои од повеќе синтаксички членови, партикулите секогаш се јавуваат во првиот, во негова антепозиција (*nam*) или во постпозиција на вториот или третиот елемент од првата реченица:

Фр. 20. Etsi, cum tu has litteras legeres putabam fore ut scirem iam, quid Brundisi actum esset (nam Canusio viii Kal. profectus erat Gnaeus; haec autem scribebam prid. Nonas xiii die post, quam ille Canusio moverat), tamen angebar singularum horarum expectatione mirabarque nihil adlatum esse ne rumoris quidem; (167 (IX. 1) 1)¹¹⁸

Фр. 21. Sed interea πολιτικὸς ἀνὴρ οὐδ' ὄναρ quisquam inveniri potest; qui poterat, familiaris noster (sic est enim, volo te hoc scire) Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. (18 (l. 18) 6)¹¹⁹

Фр. 22. Itaque eum malui properare Romam quam ad me venire et simul (dicam enim quod verum est, ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis) animum inducere non potui ut ... (54 (III. 9) 1)¹²⁰

¹¹⁴ Јас сум истиот човек (не [enim] мислам дека е бесрамно да се фалам кога на тебе ти зборувам за себе, особено не во ова писмо што не сакам да биде прочитано од други луѓе), вела м истиот, јас ги осоколив повредените срца на лојалните, храбрејќи го секој од нив одделно;

¹¹⁵ Ти, ако има нешто ново ([nam] секојдневно нешто очекувам), веднаш на мене [пиши ми], и, ако нема ништо ново, сепак, за да не страдам, пиши ми некое писменце, каков што е нашиот обичај.

¹¹⁶ Тоа од што се плашев, се случи - Домитиј е збунет, ниту е доволно сигурен дали треба да се постават логори, бидејќи има деветнаесет мои кохорти и дванаесет негови распоредени во три градови ([nam] дел од нив ги постави во Алба, а дел во Сулмон), ниту пак може да се извлече, ако посака.

¹¹⁷ Па дури и мојата суета и тоа што немам никаква амбиција (добро е [enim] човек да си ги знае своите слабости) ми причинува некакво задоволство.

¹¹⁸ Иако, кога ќе ги читаш овие писма, мислам дека веќе ќе знам што се случило во Брундизиј ([nam] Гнај осум дена пред [јануарските] Календи го напушти Канусиј; јас пак ова го пишувам на шести Март, четринаесет дена откако тој замина за Канусиј), сепак вознемирен сум поради исчекувањето на тоа што може да го донесе секој поединечен час и се чудам што досега не сум чул ништо, дури ни гласини;

¹¹⁹ Но, во меѓувреме не може да се најде политичар ни на сон; тој што би можел [да се најде], мојот пријател (така е [enim], би сакал ова да го знаеш), Помпеј си ја чува својата свечена тогичка во тишина.

Освен во однос на позицијата на партикулата во парентезата, парентезите во кои се јавуваат партикулите се разликуваат во однос на тоа што од аспект на комуникациската функција парентезите со *nam* секогаш претставуваат декларативни реченици, за разлика од парентезите со *enim*, кои освен декларативни во некои случаи се и прашални реченици (фр. 36). Во случајот на *enim* декларативната или прашалната реченица во некои употреби е елиптична:

фр. 23. Mundus iste cum M. Ennio quid egerit de testamento (curiosus *enim*) facias me velim certiozem. (404 (XV. 26) 5)¹²¹

фр. 24. Nos hic φιλοσοφοῦμεν (quid *enim* aliud?) et τὰ περὶ τοῦ καθήκοντος magnifice explicamus προσφωνοῦμενque Ciceroni; (416 (XV. 13) 6)¹²²

Анализата на употребите на партикулите во парентеза ја побива констатацијата на Болкестеин дека парентезите секогаш се јавуваат пред фокусот на реченицата во која се вментати без оглед на тоа дали следат зад синтаксичко прекршување или не.¹²³ Во однос на парентезите кои следат зад ИГ, оваа констатација се покажува како апсолутно валидна, но при синтаксичко прекршување тоа не е секогаш така. Имено, во фр. 30, 32 и 36 е евидентно дека парентезата не се јавува пред фокусот на реченицата како целина туку зад фокусот на првата дел реченица. Во фр. 30 и 32 парентезата претставува еден вид дополнување на содржината на претходната реченица (фр. 30) или оправдување на констатацијата изнесена во неа (фр. 32), а во фр. 36 е повеќе од очигледно дека елиптичната прашална реченица (*quid enim aliud?*) е во релација само со првиот синтаксички член на сложената реченица, а не и со останатите.

Во однос на употребата на двете партикули, анализата покажува дека кога парентезата се јавува при синтаксичко прекршување, парентезите со *nam* почесто од парентезите со *enim* се позиционирани пред фокусот на реченицата. Тоа е секогаш случај со парентезите кои се јавуваат зад синтаксички член кој е во логички истореден однос со другите синтаксички членови на реченицата. Од 20 употреби на *nam* во парентеза, во 11 случаи или во 55% од вкупниот број употреби на партикулата во

¹²⁰ Така, повеќе сакав да се врати во Рим отколку да доаѓа кај мене, а во исто време (ќе ја кажам [enim] вистината, а ти од тоа [сам] можеш да ја согледаш големината на моите несреќи) не можеш да поднесам да

¹²¹ Што се договорил оној Мундус со Марк Ениј за тестаментот (љубопитен [сум] [enim]) би сакал да ме известеш.

¹²² Јас тука *философирам* (што [enim] друго [да правам]?) и добро напредувам со списот *De officiis*, кој му го посветувам на [синот] Кикерон.

¹²³ Parenthetical full clauses turn out to be sensitive to the pragmatic function distribution in the host clause: whether or not they occur at a syntactic break, they always occur before the main Focus of the sentence as a whole. (Bolkestein, 1998: 17).

парентеза, парентезата се јавува пред фокусот на реченицата.¹²⁴ Во случајот на *enim*, само во 20 од 122 употреби или во 16% од вкупниот број употреби во парентези, парентезата се јавува пред фокусот на реченицата.¹²⁵ Оваа диспропорција се чини дека не е случајна. Имено, парентезите со *enim* се помалку интегрирани во структурата на реченицата и не се толку во функција на нарацијата колку што се во функција на комуникацијата говорител-адресат, па оттаму нивната позиција не е толку условена од фокусот на реченицата во која се вметнати. Со нив говорителот како да има за цел да ја зголеми веродостојноста на содржината изнесена во дел-реченицата во која е вметнатата парентезата, но не со дополнителна информација како во случајот на *nam*, туку со тоа што ќе му се обрати директно на адресатот, ќе изнесе личен став во однос на содржината или лично ќе гарантира за нејзината веродостојност. За повисокиот степен на ориентираност кон другиот учесник во интеракцијата, најдиректен показател се прашалните реченици,¹²⁶ но и исказните реченици во кои е евидентно присуството на глаголи кои означуваат ментална состојба (*arbitror, credo, perspicio, puto, scio, video*),¹²⁷ на евалуативни прилози (*vere, bene, profecto, fortasse, insolenter, incredibiliter, libenter*)¹²⁸ и на мета-наративни искази (*dicam enim quod verum est, licet enim tibi vere dicere* etc).¹²⁹ Врската меѓу парентезите со *nam* и реченицата во која се инкорпорирани е поочигледна. Се чини дека тие имаат помошен статус во однос на нарацијата, така што е логично тоа што се јавуваат почесто од парентезите со *enim* зад фокусот на реченицата во која се вметнати.¹³⁰

¹²⁴ Види (27 (II. 7) 2, 105 (V. 12) 2, 287 (XII. 46) 1 etc.

¹²⁵ Види 85 (IV. 9) 1, 93 (IV. 19) 2, 98 (V. 5) 1, 255 (XII. 17), 280 (XII. 39) 2, 282 (XII. 42) 2, 285 (XII. 44) 1, 299 (XIII. 28) 3, 416 (XV. 13) 6 etc.

¹²⁶ Види 144 (VII. 20) 1, 171 (IX. 5) 2, 174 (IX. 7) 3, 202 (X. 11) 3, 333 (XIII. 25) 2 etc.

¹²⁷ Види 69 (III. 24) 2, 101 (V. 8) 2, 124 (VII. 1) 4, 155 (VIII. 7) 2, 190 (X. 1) 2, 280 (XII. 39) 2, 351 (XIII. 21) 3, 376 (XIV. 22) 1, 379 (XV. 2) 2, 407 C (XVI. 16C) 2 etc.

¹²⁸ Види 16 (I. 16) 8, 19 (I. 19) 7, 21 (II. 1) 1, 85 (IV. 9) 1, 88 (IV. 14) 2, 101 (V. 8) 2, 115 (VI. 1) 1, 126 (VII. 3) 10, 136 (VII. 13) 3, 142 (VII. 18) 4, 152 (VIII. 2) 3-4, 185 (IX. 16) 2, 223 (XI. 12) 1, etc.

¹²⁹ Види 60 (III. 15) 4, 85 (IV. 9) 1, 126 (VII. 3) 10, 199 (X. 8) 5, 202 (X. 11) 3, 275 (XII. 36) 1, 416 (XV. 13) 3.

¹³⁰ Во анализата на парентезите на Болкестеин, *nam* се јавува само во еден фрагмент (Bolkestein, 1998: 9). Во него парентезата е вметната во хипотетичен период, веднаш зад протазата, така што констатација дека парентезата се јавува пред фокусот на реченицата во однос на оваа употреба се покажува како валидна, бидејќи центарот или фокусот во хипотетичен период секогаш е во аподозата. Истата констатација се покажува како проблематична во реченици во кои синтаксичките членови се поставени во однос на координација, а парентезата се јавува зад едниот од нив.

5. 2. Илокуциска сила

Илокуциската сила на исказите во кои се инкорпорирани партикулите може да биде индикативна во однос на дискурсното ниво на кое тие имаат функција, а и во однос на нивната конкретна дискурсна функција во рамки на определено дискурсно ниво. Терминот *илокуциска сила* (illocutionary force) во лингвистиката го воведува Остин, родоначалникот на теоријата на говорни чинови (Austin, 1962). Во неговата теорија таа претставува основен параметар за класификација на говорните чинови. Со оглед на нејзината релевантност во однос на анализата на партикулите, пред да ги анализираме исказите во кои се јавуваат партикулите од аспект на илокуциската сила, ќе ги презентираме основните поставки на теоријата на говорните чинови.

5. 2. 1. Теорија на говорни чинови

Појдовна точка во теоријата на говорни чинови (Theory of speech acts) е ставот дека секој јазичен исказ не претставуваат опис на извршено дејство, туку дека постојат искази чие изговарање значи извршување на определено дејство. Врз основа на оваа теза, Остин врши класификација на јазичните искази во две категории *констативи* - искази со кои вистинито или лажно се опишува одредена состојба или се искажува некој факт и *перформативи* – искази со чие изговарање во соодветни околности говорното лице ништо не констатира, ништо не опишува и за ништо не известува, туку извршува определено дејство. При анализата на перформативите, Остин издвојува три аспекти на говорниот чин: *локуција* (locution), *илокуција* (illocution) и *перлокуција* (perlocution). Локуцијата или локуцискиот чин, определен како нераскинливо единство од фонетски, фатички и ретички чин,¹³¹ претставува изговарање реченица која поседува значење. Изведувањето на локуцијата ео ipso претставува изведување и на илокуција, т.е. извршување на определено дејство – прашување, одговарање, информирање, ветување, предупредување, опишување etc. Перлокуцијата се однесува на ефектот што локуцијата го постигнува кај адресатот – убедување, одвраќање, застрашување, вознемирување и сл.¹³² Дејството што говорителот го врши

¹³¹ Фонетскиот чин (phonetic act) подразбира изговарање определени звуци (*phones*), фатичкиот (phatic act) - изговарање зборови кои го сочинуваат речникот на јазикот и кои влегуваат во определени конструкции според утврдени граматички правила (*phemes*), а ретичкиот (rhetic act) - изговарање зборови кои имаат определено значење (*rhemes*). Овие три чинови, според Остин, се однесуваат на една од трите димензии на локуцијата (Austin, 1962: 92-93).

¹³² Act (A) or Locution: He said to me 'Shoot her!' meaning by 'shoot' *shoot* and referring by 'her' to *her*; Act (B) or Illocution: He urged (or advised, ordered etc.) me to shoot her; Act (C a) or Perlocution: He persuaded me to shoot her; Act (C b) He got me to (or made me, etc.) shoot her. (ibid: 101-102).

со говорниот чин се определува врз основа на илокуциската сила (illocutionary force). Таа во Остиновата теорија има статус на основен параметар за класификација на говорните чинови.

Основните тези на Остин ги развива, елаборира и модифицира Серл (Searle, 1969). Остиновата дистинкција меѓу локуциски и илокуциски чинови во неговата теорија се трансформира во дистинкција меѓу *изречни* (utterance acts), *пропозициски* (propositional acts) и *илокуциски чинови* (illocutionary acts). Од Остиновата теорија покрај илокуциските Серл ги прифаќа и перлокуциските чинови, но не се впушта во нивна поопсежна анализа. *Изречните* ги дефинира како чинови кои се однесуваат на 'употребата на зборови, морфемии и реченици, пропозициските се однесуваат на функциите на исказот референција и предикација, а илокуциските, на изведувањето на илокуцискиот чин - известување, прашување, заповедање, ветување etc. (ibid: 24). Изречните се состојат едноставно од употреба на низа зборови, а пропозициските и илокуциските од употреба на низа од зборови во определен контекст, под определени услови и со определена намера. Издвојувањето на пропозициските чинови како посебен аспект на говорните чинови се должи на забелешката на Серл дека еден идентичен пропозициски чин може да 'покрива' различни илокуциски чинови.¹³³ Од друга страна, не секој илокуциски чин е и пропозициски. На пример, исказите кои се состојат само од извици, и покрај тоа што предикацијата и референцијата не се присутни во нив, имаат статус на говорни чинови.

Илокуциската сила и кај Серл е таа која го определува дејството што говорителот го врши со говорниот чин. Во синтаксичката структура на реченицата, од семантичка гледна точка, според Серл, можат да се различат два елемента: пропозициски индикатор и индикатор на илокуциска сила. Пропозицискиот индикатор се однесува на содржината на пропозицијата, а илокуцискиот покажува кој илокуциски чин говорителот го изведува при изрекувањето на одредена реченица. На пример, во исказот *I promise that I will come*, исказ кој од аспект на илокуциската сила претставува ветување, *I promise* е индикатор на илокуциската сила, а *that I will come* – пропозициски индикатор. Индикаторот на илокуциската сила не мора да биде експлицитен како во наведениот пример, туку може да биде и имплицитен, да се подразбира од контекстот, од редот на зборовите, интонацијата, глаголскиот начин, интерпункциските знаци во текст etc. Оваа дистинкција меѓу илокуциски и

¹³³ Како парадигма за говорни чинови со иста пропозициска содржина, а различна илокуциска сила Серл ги наведува следните четири реченици: 1. Sam smokes habitually. 2. Does Sam smoke habitually? 3. Sam, smoke habitually! 4. Would that Sam smoked habitually. Предикацијата и референцијата во сите четири реченици е идентична, но илокуцискиот чин е различен: првата претставува тврдење, втората прашање, третата заповед, а четвртата желба (Searle, 1969: 22-23).

препозициски индикатор е примарна во секој илокуциски чин. Неговиот општ облик Серл го претставува со симболичкиот запис $F(p)$, каде F (sc. force) го претставува индикаторот на илокуциската сила, а p (sc. proposition) – пропозицискиот индикатор, т.е. содржината на пропозицијата. Со оглед на тоа што двете категории се менливи, предлага симболички записи за следните илокуциски чинови:

$\vdash(p)$ за тврдења	$!$ (p) за наредби
$\text{Pr}(p)$ за ветувања	$\text{W}(p)$ за предупредувања
$?$ (p) за дали прашања	

Во пораните списи, Серл не прави обиди за класификација на илокуциските чинови, туку вниманието му е фокусирано единствено врз анализа на структурата на илокуцискиот чин и на условите *sine quibus non* за успешно и потполно изведување на илокуцискиот чин.

5. 2. 2. Класификации на говорните чинови

Едно од најконтроверзните прашања во теоријата на говорни чинови е проблемот на нивната класификација. проблемот се должи пред сè на неможноста да се пронајде еден универзален принцип врз основа на кој ќе се издвојат неколку основни типови или класи кои ќе ги опфатат сите или барем поголемиот број релевантни компоненти на говорните чинови: нивната пропозициска содржина, видот на илокуциската сила, функцијата на исказот etc. Сепак, во прагматиката и особено во прагматички ориентираните лингвистички теории, за ова прашање постои голем интерес. Првата класификација е Остиновата (Austin, 1962), а најшироко прифатена во рамки на лингвистиката е класификацијата или таксономијата на говорните чинови на Серл (Searle, 1975).

Врз основа на илокуциската сила, Остин разликува пет класи говорни чинови (Austin, 1962: 151-164), т.е. перформативи: *вердиктиви* (verdictives) – изрази со кои говорното лице изразува определена оценка (e.g. *оценувам, вреднувам, опишувам*), *егзерцитиви* (exercitives) – искази со кои говорителот демонстрира општествена моќ, право, власт или влијание (e.g. *назначувам, гласам, наредувам, советувам*), *комисиви* (comissives) – изрази со кои говорителот се обврзува на нешто (*ветувам, се колнам, се обложувам, имам намера, прифаќам*), *бихабитиви* (behabitives) – изрази врзани со аспекти на социјално поведење (*се извинувам, честитам, сочувствувам*), и *експозитиви*

(expositives) – изрази со кои говорното лице изложува став или објаснува (*опишувам, тврдам, одрекувам*). Со првата и последната категорија во класификацијата Остин влегува во парадокс – на секој исказ со кој говорното лице оценува, опишува или тврди му припишува статус на говорен чин вердикатив или експозитив, со што доаѓа до бришење на дистинкцијата меѓу констативите и перформативите. Перформативната природа на секој јазичен исказ станува очигледна: секој исказ без исклучок претставува извршување на определено дејство или говорен чин, кој се состои од локуција, илокуција и перлокуција.

Класификацијата на говорните чинови на Серл (Searle, 1977) се разликува од Остиновата. За разлика од Остин, тој говорните чинови не ги класифицира врз основа на параметарот илокуциска сила, туку врз основа на *илокуциската цел* на говорниот чин, која е само една компонента на илокуциската сила. Издвојувањето на илокуциската цел како параметар за класификација произлегува од уверувањето на Серл дека прашањето ‘колку типови на илокуциска сила (F) постојат?’ е идентично на прашањето ‘колку нешта можат да се направат со јазикот?’ За да го надмине проблемот што го наметнува одговорот на ова прашање, како основен критериум за класификација го воведува терминот ‘илокуциската цел’ (illocutionary point). Таа се однесува на намерата на говорителот, т.е. на она што говорниот чин го определува како посебен тип илокуција. Врз основа на овој параметар, разликува пет класи говорни чинови: *асертиви / репрезентативи* (assertives / representatives) – говорни чинови чија цел е да му ја пренесат на адресатот вистинитоста на определен исказ (описи, класификации, објаснувања), *директиви* (directives) – говорни чинови чија цел е да го наведат адресатот да се однесува на определен начин, односно да ја исполни содржината на пропозицијата (заповеди, барања, прашања), *комисиви* (commissives) – говорни чинови со кои говорителот се обврзува дека ќе го преземе дејството претставено во содржината на пропозицијата (ветувања, договори, гаранции), *експресиви* (expressives) – говорни чинови чија цел е да ги изразат емоциите на говорителот кон содржината на пропозицијата (извинувања, честитки, изрази на сочувство) и *декларативи* (declaratives) – говорни чинови чија цел е да предизвикаат промена на светот (објавување војна, давање отказ, прогласување некого за виновен итн.). Споменатите говорни чинови, според Серл, произлегуваат од петте базични функции кои говорителот може да ги изврши со употребата на јазикот: 1. да каже какво е нешто (асертиви), 2. да ги наведе другите да направат нешто (директиви), 3. да се обврзе себе си на нешто (комисиви), 4. да изрази чувства (експресиви), и 5. да предизвика промени во реалниот свет (декларативи). Класификацијата на Серл, и

Асертивите (assertives) и прашањата (questions) имаат статус на говорни чинови чија содржина претставува манифестација на факт. Се разликуваат во однос на ориентацијата: асертивите се ориентирани кон говорителот, а прашањата кон адресатот. Асертивите соодветствуваат на Остиновите вердиктиви – говорни чинови со кои говорното лице изразува определена оценка и на Серловите асертиви - говорни чинови чија илокуциска цел е да му ја пренесат на адресатот вистинитоста на определен исказ. Од аспект на ориентацијата, заедно со експресивите и комисивите, влегуваат во категоријата на говорни чинови ориентирани кон говорителот, бидејќи тој ја превзема одговорноста за вистинитоста на пропозициската содржина. Кога во исказот би бил присутен индикатор на илокуциската сила, асертивите би започнувале со глаголите *тврдам, потврдувам, одрекувам, изјавувам, известувам, предлагам, кажувам, предупредувам, советувам, потсетувам, опишувам* etc. во прво лице индикатив презент.

Експресивите (expressives) се определени како говорни чинови за чувства – од аспект на содржината, и како говорни чинови ориентирани кон говорителот – од аспект на ориентацијата. Во целост соодветствуваат на истоимената категорија дефинирана од Серл. За разлика од асертивите не претставуваат дескрипција на реален или хипотетички свет, туку ги откриваат чувствата на говорителот кон состојбите на настани од тој свет. Говорителот не ја презема одговорноста за вистинитоста на пропозициската содржина, туку ги изразува своите сопствени чувства кон таа содржина: одобрување, негодување, среќа, радост, тага, болка, верба etc. Индикатори на илокуциската сила во овие говорни чинови се глаголи како *одобрувам, неодобрувам, се радувам, тагувам, страдам, обвинувам, жалам* итн.

Комисивите (comissives) се говорни чинови кои изразуваат дејства, а се ориентирани кон говорителот. Со изведувањето на говорниот чин комисив говорителот се обрзува дека ќе го реализира дејството содржано во пропозицијата. Перлокуцискиот ефект на овие говорни чинови е создавање очекувања кај адресатот во однос на однесувањето на говорителот. Типични комисиви се ветувањата и заканите, па од тој аспект индикатори на илокуциската сила се глаголи како *ветувам* или *се заканувам*, но и глаголите *се обврзувам, се заколнувам, спречувам, заплашувам, забранувам* итн.

Директивите (directives) од аспект на содржината се говорни чинови за дејства, а од аспект на ориентацијата – говорни чинови ориентирани кон адресатот. Со нив говорителот го наведува адресатот да превземе конкретно дејство, т.е. да ја изврши содржината на пропозицијата. За нив е инхерентен императивот, но и перформативните глаголи *заповедам, барам, повикувам, молам, препорачувам* итн.

Директивите за трето лице (third person directives)¹³⁶ претставуваат манифестација на дејства кои не се ориентирани ниту кон говорителот, ниту кон адресатот, туку кон трето лице. Тие немаат статус на поттип на директивите, како што сугерира нивниот назив, туку претставуваат посебен тип говорни чинови. Се разликуваат од директивите во однос на тоа што со нив говорителот не го наведува адресатот да го исполни дејството содржано во пропозицијата, туку пропозициската содржина треба да ја исполни некое трето лице.¹³⁷

Прашањата (questions), како што веќе напоменавме, во типологијата на Риселада не влегуваат во иста група со директивите, како во класификацијата на Серл, туку имаат третман на посебен генерички тип. Имаат третман на говорни чинови за факти исто како и асертивите, но од нив се разликуваат во однос на ориентацијата - не се насочени кон говорителот, туку кон адресатот. Овој третман на прашањата Риселада го оправдува со тезата дека со нив говорителот го повикува адресатот да изнесе опис на состојба на настани или да потврди или одрекне некое тврдење. Со директивите ја споделуваат илокуциската цел на говорителот (да го наведе адресатот да се однесува на определен начин), но се разликуваат во однос на тоа што со прашањето говорителот го наведува адресатот да превземе вербално, а не конкретно дејство. Освен граматичката структура на реченицата, индикатор на илокуциската сила можат да биде глаголи со значење *прашувам*.

Значаен аспект на типологијата на говорните чинови на Риселада се т.н.р. гранични случаи (borderline cases) – говорни чинови кои споделуваат карактеристики на два типа говорни чинови. Во оваа категорија влегуваат *реторичките прашања* (rhetorical questions), *екскламациите* (exclamations), *желбите* (wishes) и *предлозите* (proposals). Реторичките прашања, и покрај тоа што во однос на формата се прашања, имаат природа на асертиви бидејќи со нив говорителот не го повикува адресатот да изнесе опис на состојба на настани или да потврди (или одрекне) некое тврдење, како во вистинските прашања, туку изнесува сопствено тврдење. Екскламациите имаат статус на гранични случаи меѓу експресиви и асертиви, бидејќи со изведувањето на говорниот чин говорителот во исто време изразува чувства, но и опишува одредена состојба на настани. Желбите се третираат како постепен премин од експресиви кон директиви од аспект на тоа што можат да се анализираат и како израз на емоциите на говорителот, што ги поврзува со експресивите, но и од аспект на тоа што со нив говорителот се обидува да го наведе адресатот да го изврши дејството содржано во

¹³⁶ Изборот на терминот 'директиви за трето лице' (third person directives) според Риселада не е најсреќно решение, но е избран поради недостиг на подобро (Risselada, 1993: 42).

¹³⁷ e.g. Let John phone me when hi comes home. (ibid.: 43)

пропозицијата, што ги поврзува со директивите. Предлозите имаат статус на гранични случаи меѓу директиви и комисиви, т.е. на директиви кои содржат елементи на комисиви. Овој нивен статус се должи на тезата на Риселада дека говорителот кога му предлага на адресатот да земе учество во некое заедничко дејство, не само што се обидува да го наведе да го изврши дејството содржано во предлогот, туку се обврзува и дека тој самиот има намера да земе учество во тоа дејство. Овие говорни чинови во исто време се ориентирани и кон адресатот, но и кон говорителот.

И покрај тоа што типологијата на Риселада не е сосем адекватно решение на проблемот на класификација на говорните чинови, проблем кој примарно произлегува од неможноста бројните функции на јазикот да се сведат на само неколку генерални категории, поради недостиг на подобро решение, нејзината типологија ќе биде основа за нашето понатамашно истражување на партикулите од аспект на илокуциската сила на реченицата во која се јавуваат. Откако ќе направиме кус осврт на начините за лингвистичка реализација на говорните чинови, *nam* и *enim* ќе ги разгледуваме од перспектива на дефинираните асертиви, експресиви, комисиви, прашања, директиви и директиви за трето лице, а во предвид ќе бидат земени и т.н.р. гранични случаи – реторички прашања, екскламации, желби и предлози.

5. 3. 3. Лингвистички реализации на говорните чинови

Начините за лингвистичка реализација на говорните чинови претставуваат особено сложен проблем, пред сè поради фактот што не се универзални, туку се детерминирани од лексичите и синтаксичките можности на конкретен јазик. Прашањето за лингвистичката форма и функцијата на говорниот чин во лингвистиката прв го воведува Остин, кој накосо се осврнува на лингвистичките средства за изразување на илокуциската функција (Austin, 1962: 73-76). Како примарно и 'најуспешно' средство за реализација на говорните чинови го посочува присуството на експлицитна перформативна формула, т.е. на експлицитен перформатив, но се осврнува и на глаголскиот начин, интонацијата, прилозите и прилошките фрази, конективните партикули, гестикацијата и околностите во кои се одвива јазичната употреба.¹³⁸ Посистематичен во анализата на јазичните средства за реализација на

¹³⁸ Употребата на начинот како средство за лингвистичка реализација на говорните чинови, Остин ја илустрира со употребата на заповедниот начин во заповедите (e.g. Shut it = I order you to shut it); улогата на интонацијата е очигледна во следните три "идентични" јазични искази: It's going to charge! од аспект на илокуциската сила претставува предупредување, It's going to charge? – прашање, а It's going to charge!? - протест; значењето на прилозите во говорниот чин се манифестира во инхерентноста на некои прилози за определени говорни чинови и во неможноста некои прилози да бидат дел од определени чинови (e.g.

говорните чинови е Серл. Неговата дистинкција меѓу индикатор на илокуциска сила и индикатор на пропозициска содржина го води кон издвојување на следните индикатори на илокуциска сила, релевантни за англискиот јазик: збороред, интонација, интерпункција, глаголски начин и перформативни глаголи (Searle, 1969: 30).

Досега не постои студија која се занимава со анализа на средствата за реализација на говорните чинови во латинскиот јазик. На некои значајни аспекти укажува Пинкстер (Pinkster, 1990: 202-206),¹³⁹ кој воедно упатува и на студии кои третираат дел од проблемите релевантни за истражувањето на релацијата меѓу видот на реченицата и илокуциската сила. Предмет на овие студии е присуството на одредени партикули и парентетички глаголи во различни видови реченици и говорни чинови,¹⁴⁰ употребата на латинскиот конјунктив и разликата меѓу конјунктивот и императивот.¹⁴¹ Генералниот впечаток е дека во овие студии најголемо внимание им се посветува на директивите. Со детална анализа на овие говорни чинови, па оттаму и со начините за нивна реализација, се занимава и Риселада (Risselada, 1993).

Симплификација на актуелната состојба би била тезата дека асертивите, комисивите и експресивите се декларативни реченици, прашањата – прашални, а директивите и директивите за трето лице – заповедни реченици со императив или конјунктив. Во принцип, сите говорни чинови можат да бидат декларативни реченици доколку во нив е присутен експлицитен индикатор на илокуциската сила (F), т.е. перформативен глагол во прво лице индикатив презент. На пример, *iubeo totas aperire fenestras* (Ovid., *Remedia amoris*, 411) е декларативна реченица, но од аспект на илокуциската сила претставува директив. Присуството на перформатив не е единствен

присуството на прилозите *certainly, definitely* е својствено за вердиктиви, а присуството на 'truly', според Остин, е невозможно во нив); улогата на конективните партикули најдобро може да се илустрира со можноста за замена на конективна партикула therefore со перформативот *I conclude*, кој во листата на перформативни глаголи се среќава меѓу експозитивите.

¹³⁹ Во кусиот осврт кон релацијата меѓу видовите реченици и илокуциската сила, Пинкстер се обидува да воспостави критериуми за детерминирање на илокуциската сила на реченицата. Статус на можни показатели на илокуциската сила им придава на парентетичките глаголи, модалните партикули и други изрази, присуството или отсуството на одредени лингвистички единици, координацијата, прашање/одговор паровите и на ситуативните фактори. Парентетичките глаголи кои секогаш се јавуваат во прво лице еднина индикатив презент (e.g. *peto, precor, quaeso, obsecro, oro, rogo, obtestor, moneo, dico, inquam, narro, fateor, confiteor, concedo, puto, credo, opinor*) ја прават намерата на говорителот експлицитна и со тоа овозможуваат идентификација на илокуциската сила на исказот. Тоа што модалните партикули и идиоматските глаголски форми како *age, amabo, sodes (si audes), sis (si vis)* не се јавуваат во сите видови реченици, може да биде индикативно во однос на идентификацијата на илокуциската сила. Ситуативните фактори, според Пинкстер, се исто така показатели на илокуциска сила (e.g. употребата на *dixerit* (конјунктив на перфект) наместо *dicat* (конјунктив на презент) се објаснува како учтива заповед, што се поткрепува со тврдењето дека конјунктивот на перфектот се јавува кај Плаут секогаш кога робовите им се обраќаат на господарите).

¹⁴⁰ E.g. Bolkestein A. Machtelt (1977) 'De herhenbaarheid van ilokutieve functies in het Latijn', Apophoreta Leeman, Amsterdam, p. 59-72; (1980) *Problems in the description of Modal verbs. An investigation of Latin*. Assen: Van Gorgum

¹⁴¹ E.g. Handford S. A. (1946) *The latin subjunctive*. London: Methuen Handius Friedrich; Thomas F. (1938), *Recherches sur le subjunctif latin*. Paris: Klincksieck; Touratier Ch. (1977) "Valeurs et fonctionnement du subjunctif latin I", *Revue des Études Latines* 55, 370-406 (Pinkster, 1990: 213)

индикатор на илокуциската сила во декларативни реченици, бидејќи декларативни, а со илокуциска сила на директиви и прашања, можат да бидат и реченици во кои не е присутен перформативен глагол. Така, *tu tamen ... nos consiliis iuvabis* (Cic. *Ad Att.* 192 (X. 2) 2) е декларативна реченица, но претставува говорен чин директив, иако во неа не е присутен перформатив. Говорен чин прашање може да биде секоја декларативна реченица со интонација на прашална (e.g. *Certe patrem tuum non occidisti?* (Suet. *Aug.* 33, 1)). Од друга страна, т.н.р. реторички прашања, кои во типологијата на Риселада имаат статус на гранични случаи, се типичен пример за прашални реченици според форма, но асертиви според илокуциска сила. Прашалните реченици освен асертиви, можат да бидат и директиви, што е очигледно во *Quin abis?* (Plaut. *Mil. glor.* 1087 etc.), исказ кој од аспект на илокуциската сила е многу близок до типичниот директив *abi*. Од сето ова евидентно е дека асертивите, прашањата и директивите нужно не кореспондираат со декларативни, прашални или заповедни реченици, туку дека идентификацијата на сите говорни чинови наложува детална анализа на семантичките, граматичките и контекстуалните аспекти на секој индивидуален говорен чин.

Идентификацијата на експресивите и комисивите во уште поголема мера е условена од анализата на лексичките и контекстуалните аспекти на говорниот чин. Ексклазивните реченици, кои се сметаат за типична парадигма за реченици кои изразуваат емоции, според илокуциската сила претставуваат гранични случаи меѓу асертиви и експресиви, бидејќи со нив говорителот не само што изразува емоции, туку и опишува какво е нешто. Најсигурен индикатор на илокуциската сила кај експресивите би биле глаголи во прво лице индикатив презент кои значат “одобрувам” – *probo, approbo, comprobo, assentior, acclamo, accipio, annuo, plaudo, scisco* etc., “не одобрувам” – *improbo, improbito, reprobo, explodo, obsisto, renuo, respuo* etc., “обвинувам” – *accuso, arguo, castigo, condemno, culpo, damno, reprehendo* etc., “се радувам” – *gaudeo, pergaudeo, laetor, collaetor, exsulto, renideo, ovo* etc., “пофалувам” – *laudo, extollo, deoscolor, celebros* etc. “тагувам” – *doleo, lugeo, elugeo, maereo* etc., “жалам” – *queror, ploro, gemo, miseror, misereor* etc., “се надевам” – *spero*, “губам надеж”, “очајувам” – *despero*, “се плашам” – *vereor, metuo, timeo, paveo, horreo, horesco* etc., “чувствувам” – *sentio, praesentio*, “мразам” – *odi, detestor*, “заблагодарувам” – *gratiam ago, gratulor, grator* etc. Експлицитни индикатори на експресивите се и безличните глаголи кои означуваат некакво чувство и покрај кои стои лична замена за прво лице како директен или индиректен објект: *piget me* “здодевно ми е”, “непријатно ми е”, “ме мрзи”, *pudet me* “срам ми е”, *paenitet me* “се каам”, “не ми е по волја”, *taedet me* “ми се гади”,

“одвратно ми е”, *miseret me* “жал ми е”, *placet mihi, libet mihi* “ми се допаѓа”. Присуството на перформативни глаголи кои означуваат духовна состојба секако не е единствениот индикатор на експресивите. Извесно е дека станува збор за експресиви и кога лична замена за прво лице е директен објект на транзитивни глаголи со значење “придвижувам”, “раздвижувам”, “обеспокојувам”, “вознемирувам”, “заплашувам” – *moveo, permoveo, commoveo, sollicito, disturbo, vexo, percutio, incito* etc. или именски предикати чиј именски дел е придавка која означува духовна состојба – *laetus, felix, tristis, aeger, miser* etc. Експлицитен индикатор пак на желбите, кои во типологијата имаат третман на гранични случаи меѓу експресиви и директиви, можат да бидат глаголи во прво лице индикатив на презент со значење “сакам”, “посакувам”, “не сакам” – *volo, nolo, cupio, opto, aveo* etc. или употребата на *coniunctivus optativus*.

Експлицитни индикатори на комисивите, дефинирани како говорни чинови со кои говорителот се обврзува на нешто создавајќи очекувања кај адресатот во однос на нешто во иднина, би биле перформативни глаголи со значење “ветувам” – *polliceor, spondeo, despondeo, respondeo, promitto, stipulor*, “се колнам” – *iuro, adiuro, deiero*, “уверувам” – *affirmo, confirmo, consigno, comprobo, persuadeo, contendo*, “се заканувам” – *minor, impendeo, intento*, “заплашувам” – *terreo, perterreo, deterreo, percello*, “одбивам” – *nego, recuso, repudio, despuo, respuo* etc.¹⁴² Идентификацијата на овие говорни чинови според перформативните глаголи е најпроблематична, особено кај заканите, поради фактот што говорното лице многу ретко експлицитно го определува говорниот чин што го извршува. Со оглед на тоа што перлокуцискиот ефект на овие говорни чинови е да создадат кај адресатот очекувања за дејства што говорителот ќе ги преземе во иднина, во нив би можела да се очекува употребата на глагол во прво лице футур или активна перифрастична конјугација во прво лице презент. Во предлозите пак, кои во типологијата имаат третман на гранични случаи меѓу комисиви и директиви, се очекува употреба на *coniunctivus adhortativus*.

Обидот да се направи преглед на начините за реализација на говорните чинови во конкретен јазик наложува многу подетална анализа на голем корпус текстови. Сепак, дури и при соочување со само еден кус текст се актуелизира контроверзноста на секоја од досега предложените класификации. Говорителот на еден јазик располага со безброј стратегии кои резултираат со неограничен број јазични употреби, кои тешко можат да се вклопат во еден од предложените типови говорни чинови. Тоа ја

¹⁴² Со оглед на семантичката поливалентност на перформативните глаголи кои досега ги споменавме, треба да се нагласи дека секоја нивна индивидуална употреба нужно не упатува на говорниот чин за кој станува збор на местото на кое се наведени. Тие претставуваат индикатор на илокуциската сила на конкретниот говорен чин само кога го имаат она значење кое е наведено на местото кадешто се споменуваат.

наметнува потребата од ревидирање на досега понудените класификации. Сепак, без оглед на тоа што соочувањето со текст наметнува безброј дилеми во однос на прашањето во кој од предложените типови говорни чинови е најсоодветно да се вброи конкретна јазична употреба, анализата на илокуциската сила на речениците во кои се јавуваат *nam* и *enim*, дури и во вака поставените рамки, би требало да покаже некои генерални тенденции, релевантни во однос на природата на двете партикули.

3. 3. 4. *Nam* и *enim* од аспект на илокуциската сила на реченицата

Анализата на партикулите од аспект на илокуциската сила на речениците во кои се јавуваат во *Писмата до Атик* покажува дека присуството на *nam* и *enim* е возможно во сите типови говорни чинови - асертиви, прашања, експресиви, директиви и комисиви. И двете партикули најчесто се јавуваат во асертиви, но на ова ниво од анализата овој факт се чини дека не е толку значаен, најмалку поради две причини: асертивите се апсолутно доминантни во текстот, така што присуството на партикулите токму во овие говорни чинови е очекувано, а од друга страна, доволна е само една употреба на партикулата во друг тип говорен чин за да ја потврди можноста за нејзино присуство во тој тип говорен чин. Од тој аспект, статистичката анализа на дистрибуцијата на партикулите во говорни чинови не е толку индикативна. Сепак, на некои статистички податоци ќе укажеме со цел да илустрираме одредени јасни тенденции својствени за употребата на едната или другата партикула.

Како што веќе напоменавме двете партикули најчесто се јавуваат во асертиви, говорни чинови чија илокуциска цел е да му ја пренесат на адресатот вистинитоста на определен исказ. Најпарадигматични во однос на дефиницијата на асертивите се употребите слични на фрагментите 9 и 38:

Фр. 25. ... *Nam cum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli iuvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum ut antiquaret rogabant.* (14 (l. 14) 5)¹⁴³

Фр. 26. *Unus enim contra dixerat Metellus consul designatus, atque erat dicturus, ad quem propter diei brevitatem perventum non est, heros ille noster Cato.* (17 (l. 17) 9)¹⁴⁴

¹⁴³ [Nam] кога дојде денот за донесување сенатска одлука за нацрт-законот, дотрчаа штотуку забрадените момчиња, целата онаа дружина на Катилина, со оној феминизиран син на Курион како водач, и побараа народот да не го прифати законот.

¹⁴⁴ Еден [enim] беше против, Метел, кој е назначен за конзул за следната година, а имаше намера да говори и оној наш јунак Катон, но поради тоа што денот е кус, не дојде на ред.

И двата фрагменти претставуваат дескрипција на состојба на настани. Во истата категорија говорни чиновни, според Риселада, влегуваат и употребите кои соодветствуваат на Остиновата дефиниција на вердиктивите – говорни чиновни со кои говорното лице изразува определена оценка или став. Овие употреби, и покрај тоа што во типологијата имаат еднаков статус со употребите слични на тие во фр. 9 и 38, се разликуваат од нив во однос на тоа што не претставуваат типичен опис на состојба на настани, туку претставуваат манифестација на ставот на говорителот. На нивниот модален карактер експлицитно упатува присуството на глагол во прво лице индикатив на презент со значење “мислам”, “сметам”, “верувам”, “ми се чини”:

Фр. 27. ... *Nam te hic tutissime puto fore.* (161 A (VIII. 11A) 1)¹⁴⁵

Фр. 28. *Puto enim me Dicaearcho adfatim satis fecisse;* (36 (II.16) 3)¹⁴⁶

Третманот на овие употреби се чини оправдан од аспект на перлокуцискиот ефект, но тој е помалку оправдан од аспект на фактот што тие не претставуваат само опис на состојба на настани, туку воедно претставуваат и манифестација на ставот на говорителот кон содржината на самата пропозиција. Со оглед на модалноста која е присутна во нив, можеме да ги означиме со терминот ‘модални асертиви’. Се разликуваат од вистинските асертиви (фр. 17, 99) во однос на тоа што со нив говорителот не ја презентира содржината на асертивот како апсолутна вистина, туку го изнесува сопствениот став кон таа содржина, со што му сугерира на адресатот дека треба повнимателно да ја прифати информацијата содржана во пропозицијата или лично му гарантира за нејзината вистинитост. Индикатори на ставот на говорителот, покрај глаголите со значење “мислам”, “сметам”, “верувам” можат да бидат и прилозите за начин (e.g. *certe, fortasse* etc):

Фр. 29. *Non sunt enim certe, ut appellantur, boni* (169 (IX. 2a) 3)¹⁴⁷

Фр. 30. *Dixisset enim tibi fortasse aliquid Oppius, quoniam Balbus est aeger.* (352 (XIII. 47a) 1)¹⁴⁸

Анализата покажува дека во *nam* корпусот доминираат вистинските асертиви, т.е. говорните чиновни кои претставуваат типична дескрипција на состојби на настани. Модалните асертиви се присутни, но во значително помала мера.¹⁴⁹ Во *enim* корпусот

¹⁴⁵ [Nam] сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.

¹⁴⁶ Мислам [enim] дека му удоволувам единствено на Дикеарх;

¹⁴⁷ Не се [enim] сигурно чесни, како што ги нарекуваат.

¹⁴⁸ Ти кажал [enim] можеби нешто Опиј, бидејќи Балб е болен.

¹⁴⁹ Види 60 (III. 15) 3; 135 (VII. 12) 2; 161 (VIII. 11) 1; 165A (VIII. 15A) 2; 220 (XI. 9) 2; 254 (XII. 18) 3; 275 (XII. 36) 2 и 300 (XIII. 29) 3.

пак, модалните асертиви, т.е. исказите во кои говорителот го изнесува сопствениот став кон вистинитоста на пропозициската содржина, се евидентно позастапени. Во категоријата на модални асертиви ги вбројуваме речениците во кои функција на предикат имаат *puto, credo, [mihi] videtur, opinor*,¹⁵⁰ речениците во кои се присутни евалуативни прилози (*insolenter, valde, satis, bene, vere, profecto, sane, difficile, opportune, incredibiliter, mirabiliter, commodissime, periucunde, certe, fortasse* etc.)¹⁵¹ или евалуативни придавки (*bonus, malus, mirus, turpis, (per)utilis* etc.)¹⁵² или речениците во кои има парентетичка употреба на *credo*.¹⁵³

Анализата на илокуциската сила ја наметнува дилемата каков третман треба да имаат исказите во кои се инкорпорирани *noli putare, cave putes, scito, mihi crede*, кои се јавуваат во исказите во кои е инкорпорирана партикулата *enim*.¹⁵⁴ И покрај присуството на императив, евидентно е дека овие искази не можат да имаат третман на директиви, бидејќи илокуциската цел на говорителот не е да го наведе адресатот да ја исполни содржината на пропозицијата, туку да му ја пренесе вистинитоста на исказот. Од тој аспект нив ги вбројуваме во категоријата на модални асертиви. Во некои случаи, во исказот постојат повеќе носители на модалност. Така, во фр. 42, покрај парентетичката употреба на *mihi crede*, се јавуваат и степенуваните евалуативни придавки *formosus, pulcher, amabilis*.

Фр. 31. Nihil est *enim, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilis*. (371A (XIV. 17A) 4)¹⁵⁵

Асертивите во *enim* корпусот се разликуваат од асертивите во *nam* корпусот и во однос на тоа што голем дел од нив претставуваат опис на иницијативниот чекор на другиот учесник во интеракцијата, Атик или на нешто што говорителот смета дека адресатот веќе го знае. Во првиот тип асертиви влегуваат исказите од типот *scribis*

¹⁵⁰ Види 13 (I. 13) 3; 17 (I. 17) 8; 21 (II. 1) 2; 36 (II.16) 3; 58 (III. 14) 1; 89 (IV. 16) 8; 93 (IV. 19)1; 101 (V. 8) 2; 126 (VII. 3) 11; 162C (VIII. 12C) 2; 175 (IX. 8) 2; 190 (X. 1) 2; 199 (X. 8) 2; 213 (XI. 3) 3; 223 (XI. 12) 4; 231 (XI. 25) 3; 234 (XI. 24) 4; 266 (XII. 27) 3; 275 (XII. 36) 1; 302 (XIII. 31) 1; 311 (XIII. 4) 1; 345 (XIII. 48) 2; 351 (XIII. 21) 3; 381 (XV. 4) 2; 348 (XIII. 50) 2; 409 (XVI. 1) 5; 418 (XVI. 8) 2 etc.

¹⁵¹ 16 (I. 16) 8; 25 (II. 5) 2; 45 (II.25) 1; 54 (III. 9) 1; 69 (III. 24) 2; 82 (IV. 8a) 3; 83 (IV. 6) 4; 89 (IV. 16) 9; 110 (V. 17) 6; 124 (VII. 1) 3; 130 (VII. 7) 1; 176 (IX. 9) 4; 177 (IX. 10) 8; 185 (IX. 16) 2; 202 (X. 11) 2; 266 (XII. 27) 3; 272 (XII. 31) 3; 304 (XIII. 2b); 306 (XII. 6) 2; 307 (XII. 5a); 309 (XIII. 33) 2; 318 (XIII. 10) 2; 331 (XIII. 23) 1; 342 (XIII. 39) 2; 349 (XIII. 51) 1; 353 (XIII. 52) 1; 367 (XIV. 13) 5; 386 (XV. 6) 1; 404 (XV. 26) 3; 413 (XVI. 3) 1; 424 (XVI. 13) 2 etc.

¹⁵² 126 (VII. 3) 10; 169 (IX. 2a) 3; 186 (IX. 17) 2; 201 (X. 10) 6; 299 (XIII. 28) 2; 339 (XIII. 47) etc.

¹⁵³ 115 (VI. 1) 15; 183 (IX. 15) 2.

¹⁵⁴ 115 (VI. 1) 3; 144 (VII. 20) 1; 174 (IX. 7) 5; 299 (XIII. 28) 2-3; 339 (XIII. 47); 371A (XIV. 17A) 4; 381 (XV. 4) 2; 402 (XV. 14) 2

¹⁵⁵ Не постои ништо [enim], верувај ми, попрекрасно од доблеста, ништо поубаво и ништо подостојно за љубење.

*enim ... , sic enim scribis, scripseras enim ... , sic enim mavis, scire enim vis, sic enim postulas, sic enim concedis mihi proximis litteris, rogas enim, rogaras enim, voluisti enim, negas enim, probas enim ... , tu enim ad me iam ante scripseras ...*¹⁵⁶ На знаењето на адресатот упатуваат асертивите кои содржат *scis ... , ut (tute) scis, ut noras, nosti, sicut nosti* etc.¹⁵⁷ Овие асертиви претставуваат директна потврда за високиот степен на ориентираност на исказот кон адресатот. Нивната илокуциска цел не е да известат за одредена состојба на настани, како што е тоа случај со вистинските асертиви, туку да го потсетат адресатот на неговиот претходен чекор или да укажат на нешто што тој веќе ги знае или на нешто што говорителот смета дека адресатот го знае.

Експресивите, определени како говорни чинови со кои се искажуваат чувства се побројни во *enim* корпусот. Партикулата се јавува во искази кои содржат експлицитни индикатори на илокуциската сила на овие говорни чинови, глаголи со значење “одобрувам”, “се сложувам”, “обвинувам”, “страдам”, “се надевам”, “се плашам”, “чувствувам”, “мразам”, “ми се допаѓа” etc. Парадигма за овие употреби се следните фрагменти:

Фр. 32. Odi *enim* celebritatem, fugio homines, lucem aspicere vix possum, esset mihi ista solitudo, praesertim tam familiari in loco, non amara. (52 (III. 7) 1)¹⁵⁸

Фр. 33. Vereor *enim*, ne dum defendam meos, non parcam tuis. (17 (I. 17) 3)¹⁵⁹

Фр. 34. ... (placet *enim* mihi Cluati) ... (254 (XII. 18) 1)¹⁶⁰

Партикулата се јавува и во експресиви во кои личната замена за прво лице е директен објект на глаголи со значење “обеспокојувам”, “вознемирувам”, “заплашувам”:

Фр. 35. Nec *enim* me tam haec mala angebant quam suspicio culpae ac temeritatis meae. (180 (IX. 13) 3)¹⁶¹

Идентификацијата на илокуциската сила на сложените реченици во чија антепозиција стои *nam*, ја отежнува тоа што во некои случаи дел-речениците кои

¹⁵⁶ 89 (IV. 16) 9; 113 (V. 20) 1; 115 (VI. 1) 1, 10, 20; 116 (VI. 2) 7; 125 (VII. 2) 5; 147 (VII. 23) 3; 161 (VIII. 11) 3; 209 (X. 17) 4; 217 (XI. 6) 1; 232 (XI. 23) 1; 241 (XII. 5c); 267 (XII. 28) 3; 306 (XII. 6) 2; 367 (XIV. 13) 5; 414 (XVI. 6) 2; 416 (XV. 13) 3, 426 (XVI. 15) 5.

¹⁵⁷ 16 (I. 16) 10; 19 (I. 19) 4; 45 (II.25) 1; 68 (III. 23) 2; 113 (V. 20) 3; 126 (VII. 3) 12; 310 (XIII. 6) 2; 347 (XIII. 49) 1; 351 (XIII. 21) 2; 410 (XVI. 5) 1; 407 A (XVI. 16A). 45 (II.25) 1

¹⁵⁸ Мразам [enim] турканица, ги одбегнувам луѓето, едвај можам да гледам светлина, оваа самотија, особено на вака познато место, воопшто не ми е мачна.

¹⁵⁹ Се плашам [enim] да не ги повредам твоите додека ги бранам моите.

¹⁶⁰ ... (ми се допаѓа [предлогот] на Клуатиј) ...

¹⁶¹ Не ме обеспокојуваат [enim] толку овие зла, колку што ме обеспокојува сомнежот за мојата вина и непромисленост.

влегуваат во структурата на реченицата имаат сопствена илокуциска сила. Потврда за тоа е следниот фрагмент, во кој една од речениците од аспект на илокуциската сила претставува експресив:

Фр. 36. *Nam et opus est constitui a nobis illa praediola et vereor ne exeundi potestas non sit cum Caesar venerit;* (317 (XIII. 9) 2)¹⁶²

Само една употреба на *nam* во реченица со едно јадро има илокуциска сила на експресив, што говори дека присуството на партикулата е возможно и во овој тип говорни чинови.¹⁶³

Двете партикули се јавуваат и во комисиви, говорни чинови со кои говорителот се обврзува дека ќе го реализира дејството содржано во пропозицијата. Со оглед на тоа што во корпусот не се присутни употреби на партикулите во кои има експлицитен индикатор на илокуциската сила на овие говорни чинови, најблиски до дефиницијата на комисивите се употребите со кои говорителот создава очекувања кај адресатот во однос на сопственото однесување со употребата на футур. Впечатливо е тоа што во случајот на *nam*, овие употреби создаваат очекувања во однос на однесувањето на говорителот вон светот на текстот, а во случајот на *enim*, очекувања во однос на неговото однесување во рамки на текстот. Имено, во *nam* корпусот се присутни употреби со кои говорителот известува за дејства кои има намера да ги превземе во иднина, а во *enim* корпусот употреби со кои се обврзува дека ќе направи нешто во рамки на самата нарација:

фр. 37. *Nam aut accedemus in Epirum aut tarde per Candaviam ibimus.* (52 (III. 7) 3)¹⁶⁴

фр. 38. *Itaque eum malui properare Romam quam ad me venire et simul (dicam enim quod verum est, ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis) animum inducere non potui ut ...* (54 (III. 9) 1)¹⁶⁵

Анализата на текстот на писмата покажува дека присуството на партикулите не е својствено за типични директиви. Говорникот го наведува адресатот да се однесува на определен начин, т.е. да ја исполни содржината на пропозицијата почесто со употреба на т.н.р. желби, кои во типологијата на Риселада имаат третман на гранични

¹⁶² [Nam] треба да ги средам оние мали имотичиња, а се плашам дека нема да имам можност да излезам [од Рим] кога ќе дојде Каесар.

¹⁶³ Види 361 (XIV. 7) 1.

¹⁶⁴ [Nam] или ќе се приближувам кон Епир или ќе одам полека накај Кандавија.

¹⁶⁵ Така, повеќе сакав да се врати во Рим отколку да доаѓа кај мене, а во исто време (ќе ја кажам [enim] вистината, а ти од тоа [сам] можеш да ја согледаш големината на моите несреќи) не можев да поднесам да

случаи меѓу експресиви и директиви. Императивите *noli putare, cave putas, scito*, како што веќе споменавме, од аспект на илокуциската сила поскоро претставуваат асертиви, отколку директиви. Дека присуството на *enim* е возможно во овие говорни чинови сведочат неколку употреби:

Фр. 39. Tu autem velim ad eum scribas de his rebus, ut sciam quo modo haec accipiat; facies enim me certiolem. (115 (VI. 1) 7)¹⁶⁶

На присуството на *enim* во прашања веќе укажавме кога говоревме за синтаксичките особености. Констатацијата на Крон дека *enim* се јавува единствено во реторички или во иронични прашања (Kroon, 1995: 194) ја потврдува и анализата на *Писмата до Атик*. За разлика од вистинските прашања, со кои говорителот го повикува адресатот да изнесе опис на состојба на настани или да потврди или одрекне некое тврдење, со прашањата во кои се јавува *enim*, тој го сугерира одговорот на прашањето, т.е. изнесува сопствен став или чувство.¹⁶⁷ Од тој аспект, овие прашања, според илокуциската сила се доближуваат до асертивите, како што забележува Риселада, но и до експресивите:

Фр. 40. Quid enim ista repentina adfinitatis coniunctio, quid ager Campanus, quid effusio pecuniae significant? Quae si essent extrema tamen esset nimium mali, sed ea natura rei est ut haec extrema esse non possint. (37 (II. 17) 1)¹⁶⁸

И *nam* се јавува во антепозиција на прашања од овој тип,¹⁶⁹ но поретко од *enim*. Овие прашања почесто отколку во случајот на *enim*, од аспект на синтаксичката структура претставуваат реченици со повеќе предикативни јадра:

Фр. 41. Nam quod ais, si hic temperatius egerit, consideratius te consilium daturum, qui hic potest se gerere non perdit? (169 (IX. 2a) 2)¹⁷⁰

¹⁶⁶ Ти пак сакам нему да му пишеш за овие работи за да знам како ќе ги прими; ќе ме известиш [enim].

¹⁶⁷ Види 13 (I. 13), 1; 19 (I. 19) 3; 25 (II. 5) 1; 27 (II. 7) 2; 37 (II. 17) 1; 52 (III. 7) 2; 60 (III. 15) 2, 6; 77 (IV. 7) 2; 80 (IV. 5) 4; 82 (IV. 8a) 2; 115 (VI. 1) 2, 18; 117 (VI. 3) 9; 126 (VII. 3) 2; 131 (VII. 8) 2; 141 (VII. 17) 2; 144 (VII. 20) 1; 151 (VIII. 1) 4; 152 (VIII. 2) 3-4; 153 (VIII. 3) 6; 157 (VIII. 5) 1; 164 (VIII. 14) 2; 169 (IX. 2a) 2; 171 (IX. 5) 2; 174 (IX. 7) 3; 177 (IX. 10) 4; 178 (IX. 11) 4; 180 (IX. 13) 1; 182 (IX. 14) 2; 190 (X. 1) 2, 3; 195 (X. 4) 4 etc.

¹⁶⁸ Што [enim] значи овој неочекуван брачен договор, што значи Кампанскава земја, што значи расфрлањето со пари? Овие работи и да се последни, пак се премногу лоши, но природата на проблемот е таква што последни не можат да бидат.

¹⁶⁹ Види 32 (II. 11) 2; 60 (III. 15) 2; 69 (III. 24) 1; 83 (IV. 6) 1; 132 (VII. 2) 4; 160 (VIII. 9) 1; 262 (XII. 23) 3; 358 (XIV. 4) 1; 368 (XIV. 14) 2 и 415 (XVI. 7) 4

¹⁷⁰ [Nam] тоа што велиш дека, ако тој (Каесар) се однесува поодмерено, ќе му дадеш добар совет, [те прашувам] како може тој да се однесува а тоа да не биде лошо?

Екскламациите, кои во типологијата имаат статус на гранични случаи меѓу асертиви и експресиви, во *Писмата до Атик* се чести, но присуството на партикулите во нив е ретко. Во три употреби, исказот во кој се јавува *enim* од аспект на илокуциската сила претставува екскламација:

Фр. 42. *Quam enim turpis est adsentatio, cum vivere ipsum turpe sit nobis!* (299 (XIII. 28) 2)¹⁷¹

Nam не се јавува во вистинска екскламација, но во еден случај воведува сложена реченица, во која втората дел-реченица е екскламација:

Фр. 43. *Nam ad patrem de me quid scripserit, nescio, de matre quam pie!* (341 (XIII. 38) 1)¹⁷²

Во корпусот партикулите не се јавуваат во желби, иако овие говорни чинови со статус на гранични случаи меѓу експресиви и директиви се често присутни. Најзастапени се желбите од типот *velim ad me scribas, velim mihi ignoscas, ignoscas mihi velim, mihi velim mittas, credas mihi velim.*¹⁷³ Партикулата *enim* се јавува во антепозиција или постпозиција на *volo, nolo, malo, cupio, aveo* etc., но во ни една од овие употреби говорителот не се обидува да го наведе адресатот да го изврши дејството содржано во пропозицијата, туку само изразува желба. Од тој аспект овие употреби ги вбројуваме во групата на експресиви. Двете партикули во текстот не се јавуваат во предлози и во директиви за трето лице.¹⁷⁴

Анализата на исказите во кои се јавуваат *nam* и *enim* од аспект на илокуциската сила покажува дека партикулите најчесто се присутни во искази кои од аспект на илокуциската сила претставуваат асертиви. Асертивите кои ги воведува *nam* се типични асертиви – претставуваат опис на состојба на настани, а асертивите во кои се јавува *enim* често претставуваат манифестација на ставот на говорителот кон содржината на пропозицијата или опис на иницијативниот чекор на другиот учесник во епистоларната интеракција. Анализата покажува и дека присуството на двете партикули е возможно и во експресиви и комисиви. Поголемото присуството на *enim* во експресиви е евидентно, а во однос на комисивите *nam* и *enim* се разликуваат во однос на тоа што комисивите со *nam* создаваат очекувања во однос на однесувањето на говорителот

¹⁷¹ Колку [*enim*] е срамно подлизувањето, кога се срамам и од самото тоа што сум жив!

¹⁷² [*Nam*] не знам што му пишал на татко му за мене, а за мајка му, колку нељубезно!

¹⁷³ Види 25 (II. 5) 2; 69 (III. 24) 2; 81 (IV. 12) 1; 117 (VI. 3) 9; 135 (VII. 12) 3; 227 (XI. 16) 5; 254 (XII. 18) 1; 292 (XII. 46) 3; 395 (XV. 18) 3; 371 (XIV. 17) 6 etc.

¹⁷⁴ На можното присуство на *enim* во предлози, кои во типологијата имаат третман на гранични случаи меѓу комисиви и директиви, упатува Крон (Kroon, 1995: 191).

вон светот на текстот, а тие со *enim* очекувања во однос на неговото однесување во рамки на самата нарација. Исказот од аспект на илокуциската сила претставува реторичко прашање почесто во случајот на *enim*, но и *nam* се јавува во антепозиција на овие говорни чинови. За оваа партикула е својствено тоа што често се јавува во антепозиција на сложени реченици кои од аспект на илокуциската сила претставуваат низа од повеќе говорни чинови. Тоа претставува уште една индикација дека партикулата има функција на презентативното дискурсно ниво, во рамки на организацијата на текстот. Во однос на *enim*, би можеле да констатираме дека партикулата се јавува во искази кои се одликуваат со повисок степен на ориентираност кон адресатот (модални асертиви, реторички прашања, екскламативи), што може да биде показател за нејзината функција на интеракциското дискурсно ниво.

5. 4. Колокации на *nam* и *enim* со други партикули

Следниот параметар за анализа на партикулите во моделот на Крон се колокациите на партикулата со други партикули (Kroon, 1995: 117). Третман на колокации имаат низите од најмалку две лексеми со фиксна синтаксичка схема на конституентите за кои е карактеристична поголема фреквентност во рамки на одреден корпус. Фреквентноста на една партикула во колокација со одредени лексеми и рестриktivното присуство или отсуство на нејзиниот наведен синоним во колокација со истите лексеми е *differentia specifica* која ја доведува во прашање тезата за нивната синонимност. Анализата на употребите на *nam* и *enim* во *Писмата до Атик* во однос на овој параметар упатува на евидентни разлики меѓу двете партикули. Пред да укажеме на нив, ќе се обидеме да направиме еден кус преглед на теориските поставки за колокациите во лингвистиката. Со оглед на тоа што во однос на дефиницијата и во однос на класификацијата во теоријата не постои консензус, а и Крон на ниедно место прецизно не ги дефинира, ќе се обидеме да дојдеме до некакви сознанија за тоа кои низи во нашата анализа треба да имаат третман на колокации врз основа на понудените парадигми на Крон.

5. 4. 1. Теориски поставки за колокациите

Во обемната теорија која ги третира колокациите за иноватор на терминот се смета Харлод Е. Палмер (1938). Во неговата *A grammar of English words* колокацијата е дефинирана како '*succession of two or more words that may best be learnt as if it were a single word*'. Статус на колокации им придава на *at last, give up, let alone, go without, carry on, to say the least of it, throw away, as a matter of fact, all at once* etc. (Palmer, 1938: x). Терминот добива статус на технички во Фиртовата 'контекстуална теорија на значењето', во која првиот чекор кон идентификација на значењето на една лексема е препознавањето на колокациите од кои таа е дел. Фирт не ги дефинира експлицитно, но на повеќе места нагласува дека значењето е условено од контекстот до тој степен 'што секој збор употребен во нов контекст е нов збор' (Firth, 1957: 190). Со оглед на тоа што ко-окурентноста на лексемите (*signa*) е резултат на ко-окурентноста на означените феномени (*designata*), значењето може да се препознае преку анализа на нивната колокабилност (*collocability*) со други лексеми. На пример, '*едно од значењата на ass e*

неговата колокабилност *so you silly...*' (Firth, 1951: 195)¹⁷⁵ Тезата на Фирт ја прифаќаат и ја адаптираат прво нео-фиртијанците Хелидеј и Синклер, кои исто како и Фирт сметаат дека значењето на една лексичка единица може да се открие преку анализа на нејзините колокации, бидејќи дел од нејзиното значење е содржано во значењето на лексичките единици кои следат зад неа или кои ѝ претходат.¹⁷⁶ Лексичките релации меѓу конституентите на една колокација според Хелидеј се евидентни дури и при промена на граматичката структура. Како парадигма за тоа ги наведува синтагмите *he argued strongly* и *the strength of his argument*, каде релацијата меѓу *strong* и *argument* ја 'преживува' граматичката промена (Halliday, 1966: 150-151). Десетина години подоцна Хелидеј и Хасан (Halliday-Hasan, 1976: 284-288) колокациите ги разгледуваат во рамки на теоријата за кохезија, каде заедно со реитерацијата ги третираат како средство со кое се постигнува лексичка кохезија. Во истражувањата на Синклер, кои имаат долгогодишна традиција,¹⁷⁷ колокацијата е дефинирана како *occurrence of two or more words within a short space of each other in a text* (Sinclair, 1991: 170). Во Синклеровата теорија за колокации е направена јасна дистинкција меѓу *јазол* (node) – лексичка единица чија колокабилност е предмет на истражување и *колокат* (collocate) – сите лексеми кои колоцираат со еден јазол во рамки на одреден корпус (Sinclair et al., 2004: 10). Третман на колокација има апсолутно секоја комбинација од лексички единици која врз основа на утврдени статистички критериуми се покажува како почесто застапена во одреден корпус. Примарната цел на неговите истражувања не е опсервација на фреквентноста на одредени колокации, туку објаснување на причините поради кои лексичките единици влегуваат во синтагматски релации.

Истражувањата на Фирт и на нео-фиртијанците извршиле големо влијание врз анализата на колокациите во различни јазици. Во рамки на овие истражувања, тие се разгледуваат од различни аспекти и со различна примарна цел.¹⁷⁸ Генерално, се разликуваат две категории колокации – *граматички* и *лексички*. Граматичките се состојат од именка, придавка или глагол и предлог, инфинитив или дел-реченица, а лексичките не содржат предлози, инфинитиви или дел-реченици туку претставуваат

¹⁷⁵ Cf. One of the meanings of *night* is its collocability with *dark*, and of *dark*, of course, collocation with *night* (Firth, 1957: 196).

¹⁷⁶ '... It is part of the meaning of *strong* that it collocates with *tea*' (Halliday 1966:160).

¹⁷⁷ Синклер е иницијатор на COBUILD (Collins Birmingham University International Language Database) проектот, започнат во 1980 година. Едно од најголемите достигнувања на овој проектот е изработката на монолингвален речник на колокации (*Collins COBUILD English Language Dictionary*) базиран врз анализа на корпус од современи текстови (the Bank of English). Во речникот се инкорпорирани сознанијата до кои Синклер и другите учесници во проектот дошле преку софтверска анализа на колокациите во корпусот (Види Sinclair et al. (2004) *English Collocation Studies: The Osti Report*. London: Continuum International Publishing Group).

¹⁷⁸ Истражувањата на колокациите најголема примена наоѓаат во лексикографијата, во учењето на странски јазици и во компјутерска технологија при изработка на софтвер за машинско преведување.

комбинации од именки, придавки, глаголи или прилози.¹⁷⁹ Сврзниците, заменките, броевите и предлозите во некои истражувања имаат третман на колокати (Sinclair et al. 2004, 81), а во други не можат да претставуваат конституенти на колокација. Според приврзаниците на вториот став секоја комбинација од зборови не претставува колокација. За да има статус на колокацијаа комбинацијата треба да исполни неколку услови: не-композиционалност, не-супституционалност и не-модифијабилност (Manning-Schütze, 1999: 184). Принципот на не-композиционалност (non-compositionality) наложува значењето на коллокацијата да не биде збир на значењата на нејзините конституенти, не-супституционалноста подразбира неможност за замена на еден нејзин конституент со друг семантички блискозначен или со реално посоодветен, а не-модифијабилност неможност за модификација на колокацијата со додатен лексички материјал или со граматичка трансформација.¹⁸⁰

3. 4. 2. Терминот "колокација" во моделот на Крон

Во теорискиот дел од студијата на Крон третман на колокации имаат апсолутно сите можни комбинации на една партикула со друга партикула (Kroon, 1995: 117). Условно, статус на јазол има партикулата која е предмет на анализа, а статус на колонат – секоја партикула во поширока смисла на значењето на терминот, т.е. сите неменливи зборови со кои таа влегува во комбинација. Партикулите колонати во теоретскиот дел на студијата припаѓаат на различни категории зборови: сврзници (*at, igitur, nec, neque*), прилози (*immo, quasi, deinde, porro, praeterea, tum*) и одречни партикули (*non*). Колигациите како *namque* и *etenim* не се предмет на анализа, а *enim vero* се разгледува во рамки на дескрипцијата на *enim* при што има статус еднаков на статусот на *enim* (ibid: 174, 199). Колебање во однос на употребата на терминот се забележува во дескриптивниот дел од студијата. При дескрипцијата на *nam* наместо 'колокација', Крон го употребува терминот 'комбинација' (*combination*) (ibid. 154, 165) или глаголските форми 'се комбинира со' (*combine with*) (ibid. 153) или 'е придуржена од' (*is accompanied by*) (ibid. 164). Третман на 'колонати' немаат само партикули, туку

¹⁷⁹ Examples of grammatical collocations include: *account for, advantage over, adjacent to, by accident, to be afraid of...* They consist of a noun, an adjective, or a verb, plus a preposition or grammatical structure such as an infinitive or clause. Lexical collocations on the other hand, do not contain prepositions, infinitives or clauses, but consist of various combinations of nouns, adjectives, verbs and adverbs. (Bahns, 1993: 57)

¹⁸⁰ Како парадигма за не-композиционалност Манинг и Шуце ги наведуваат коллокациите *kick the bucket, white hair, white wine* и *white women*; манифестација на не-супституционалност е неможноста за замена на *white* со *yellow* во колокацијата *white wine*, без оглед на тоа што *yellow* е посоодветен опис на бојата на белото вино; како парадигма за не-модифијабилност на коллокациите ја наведува неможноста за додавање на придавката *ugly* како атрибут на *frog* во колокацијата *get a frog in one's throat*, иако во други случаи *ugly* може да стои како атрибут покрај *frog* (Manning-Schütze, 1999: 184).

сите видови зборови. Функцијата на *nam* во *quisnam*, *quidnam*, *ubinam* не е предмет на истражување. Присуството на форми во класичниот латински се објаснува како механичка употреба (sic!), која сведочи за една порана етапа од развојот на партикулата, етапа во која дискурзната функција на *nam* била поинаква од функцијата што партикулата ја имала во класичниот латински.¹⁸¹ Во дескрипцијата на *enim* повторно терминот 'колокација' не се споменува на ниедно место. Крон зборува за 'комбинации на *enim* со координациски и субординациски сврзници' (ibid. 172) и за 'ко-окуренност со други партикули' (ibid. 186). За комбинации повторно станува збор во дескрипцијата на *autem*, во која се разгледуваат комбинациите на партикулата со личните заменки *ego* и *tu*, со показни заменки и прилози (ibid. 235-237). Од ова е евидентно дека терминот 'колокација' тука нема статус на технички, т.е. со него не се означуваат комбинациите кои во лингвистиката имаат статус на колокации, туку се однесува на сите комбинации на една партикула, и тоа не само со партикули туку со сите лексички или граматички единици.

5. 4. 3. Комбинации на *nam* и *enim*

Анализата на комбинациите на *nam* и *enim* упатува на евидентни разлики. Во табелите 3 и 4 е претставен преглед на нивните колокати¹⁸² според фреквентноста во корпусот:

<i>nam</i>	колокат	бр. на употреби
	quod (explicativum)	20
	et	19
	cum	13
	si	12
	ut	11
	ad / de	9
	mihi	7
	aut	6

¹⁸¹ However, especially in those cases where it is added as enclitic to an interrogative pronoun or adverb, *nam* appears to be used rather mechanically and without a clear connective force. In such cases we should perhaps speak rather of a separate, interactional particle *nam₂*, which is related only diachronically with the connective presentational particle *nam₁*. The specific discourse function of such an interactional particle *nam₂* remains still to be investigated (Kroon, 1995: 167-168).

¹⁸² И покрај тоа што станува збор за комбинации а не за колокации, со цел да бидеме појасни партикулата што е предмет на анализа ја третираме како јазол, а лексичките и граматичките единици со кои влегува во комбинација ги нарекуваме колокати. Во прегледот на комбинациите на *enim*, со колокат 1 се означени лексемите кои ѝ претходат на партикулата (*est enim*, *quid enim*, *nihil enim* etc.), а со колокат 2 тие кои следат зад неа (*enim mihi*, *enim sic*, *enim ad* etc.).

id / ego	5
illa	4
illam/ neque/ quas/ quid / in	3

Табела 3. Преглед на колокатите на *nam*

<i>enim</i>	колокат 1	бр. на употреби	колокат 2	бр. на употреби
	est	50	mihi	30
	quid	43	ad / me	22
	nihil	34	in	16
	neque	30	te	17
	sic	24	non / est	15
	non	23	et / sum	13
	nec	18	tibi / iam	11
	iam / ego / erat	15	de	9
	numquam	11	tu	8
	si	10	nihil / hoc	7
	ita/ quis/ cum / quod /sunt	8	a/ esse/ ita /quae / quod / sunt	6
	nemo / valde	7	aliud/ cum / ego/ ipsum/ nobis / res /sunt/ umquam / ut	5
	mihi/ me/ id	6	ista / erat/ haec/ ille/ illi/ puto / qui / scio / se / si/ sic / tam	4
	ille/ puto / (ne)scio /scis / haec / hoc / tu	5	ad (me)/ credo/ eum/ ex/ potest/ potius/ profecto/ quam / quid / ulla / video	3
	credo/ is / fuit/ malo /saepe / scribis / scirpsi/ semper / tibi /video	4		
	aliter/ ait/ / habet / ipsi/ licet/ legi/ misit / nolo / nondum/ omnes / quae / satis /scripsi / vereor / vides / vix	3		

Табела 4. Преглед на колокатите на *enim*

Анализата на *nam* (табела 4) покажува дека партикулата најчесто се јавува во комбинација со сврзниците *quod (explicativum)*,¹⁸³ *et*,¹⁸⁴ *cum*,¹⁸⁵ *si*,¹⁸⁶ *aut*,¹⁸⁷ *ut*,¹⁸⁸ со предлозите *ad*¹⁸⁹ и *de*¹⁹⁰ и со заменските форми *mihi*,¹⁹¹ *ego*¹⁹² и *id*.¹⁹³ Статистички помалку застапени (4 или 3 пати) се комбинациите со заменските форми *illa*, *illam*, *quas* и *quid*, сврзникот *neque* и предлогот *in*.¹⁹⁴ Комбинацијата *nam quod* е најчеста во корпусот:

Фр. 3. ... Sed non faciam ut aut tuum animum angam querelis aut meis vulneribus saepius manus adferam. *Nam*, quod purgas eos quos ego mihi scripsi invidisse et in eis Catonem, ego vero tantum illum puto ab isto scelere afuisse ut maxime doleam plus apud me simulationem aliorum quam istius fidem valuisse. (60 (III. 15) 3)¹⁹⁵

Фр. 54. ... Sed quaeso, ut scribas quam saepissime, non modo si quid scies aut audieris, sed etiam si quid suspicabere, maximeque quid nobis faciendum aut non faciendum putes.

Nam quod rogas curem ut scias quid Pompeius agat, ne ipsum quidem scire puto; nostrum quidem nemo. (135 (VII. 12) 1)¹⁹⁶

Во овие употреби евидентно е дека *nam* сигнализира премин кон нова дискурсна тема или кон нова дискурсна содржина во рамки на иста тема. Овие употреби

¹⁸³ Види 19 (I. 19) 9; 55 (III. 10) 2; 59 (III. 13) 2; 60 (III. 15) 3; 69 (III. 24) 1; 116 (VI. 2) 7; 135 (VII. 12) 1; 152 (VIII. 2) 2; 157 (VIII. 5) 1; 168 (IX. 2) 2; 169 (IX. 2a) 2, 188 (VIII. 9) 1; 220 (XI. 9) 2; 237 (XI. 22) 1; 256 (XII. 18a) 2; 264 (XII. 25) 2; 281 (XII. 40) 4; 362 (XIV. 8) 1; 377 (XV. 1) 4;

¹⁸⁴ Види 16 (I. 16) 11; 18 (I. 18) 3; 20 (I. 20) 7; 39 (II. 19) 3; 65 (III. 20) 3; 114 (V. 21) 2; 124 (VII. 1) 6; 138 (VII. 14) 1; 162 A (VIII. 12A) 2; 187 (IX. 18) 1; 204 (X. 12a) 3; 208 (X. 16) 2; 209 (X. 17) 1; 224 (XI. 13) 4; 227 (XI. 16) 1; 227 (XI. 16) 1; 245 (XII. 8) 1; 317 (XIII. 9) 2; 411 (XVI. 4) 4 и 416 (XVI. 13) 1.

¹⁸⁵ Види 14 (I. 14) 5; 23 (II. 3) 2; 43 (II. 23) 1; 138 (VII. 14) 2; 177 (IX. 10) 4; 270 (XII. 32) 1; 358 (XIV. 4) 1; 361 (XIV. 7) 1; 367B (XIV. 13B) 1; 371A (XIV. 17A) 4; 388 (XV. 15) 3; 406 (XV. 27) 1 и 425 (XVI. 14) 1.

¹⁸⁶ Види 17 (I. 17) 4; 21 (II. 1) 1; 23 (II. 3) 2; 36 (II. 16) 4; 55 (III. 10) 1; 60 (III. 15) 2; 61 (III. 16) 1; 68 (III. 23) 2; 69 (III. 24) 1; 138 (VII. 14) 3; 195 (X. 4) 6 и 218 (XI. 7) 3.

¹⁸⁷ Види 23 (II. 3) 3; 52 (III. 7) 3; 87 (IV. 13) 1; 114 (V. 21) 12; 162 C (VIII. 12C) 3 и 165 (VIII. 15) 3.

¹⁸⁸ Види 15 (I. 15) 2; 16 (I. 16) 3, 9; 17 (I. 17) 9; 18 (I. 18) 2; 20 (I. 20) 3; 35 (II. 11) 2; 74 (IV. 2) 1; 124 (VII. 1) 4; 174 (IX. 7) 7 и 254 (XII. 18) 1.

¹⁸⁹ Види 8 (I. 1) 2; 17 (I. 17) 4; 26 (II. 6) 1; 95 (V. 2) 2; 116 (VI. 2) 9; 141 (VII. 17) 4; 170 (IX. 3) 1; 218 (XI. 7) 2 и 341 (XIII. 38) 1.

¹⁹⁰ Види 79 (IV. 8) 1; 82 (IV. 8a) 2; 97 (V. 4) 2; 118 (VI. 4) 1; 125 (VII. 2) 8; 161 D (VIII. 11D) 6; 359 (XIV. 6) 1; 367B (XIV. 13B) 4 и 426 (XVI. 15) 5.

¹⁹¹ Види 1 (I. 5) 1; 12 (I. 12) 1; 21 (II. 1) 11; 104 (V. 11) 6; 112 (V. 19) 3; 136 (VII. 13) 3 и 195 (X. 4) 10.

¹⁹² Види 6 (I. 10) 4; 28 (II. 8) 8; 180 (IX. 13) 4; 333 (XIII. 25) 2 и 341 (XIII. 38) 2.

¹⁹³ Види 19 (I. 19) 4; 43 (II. 23) 3; 105 (V. 12) 2; 206 (X. 14) 2 и 339 (XIII. 47) 1.

¹⁹⁴ *Nam illa* - 162 B (VIII. 12B) 1; 210 (X. 18) 1; 285 (XII. 44) 2; 380 (XV. 3) 1; *Nam illam* - 104 (V. 11) 7; 300 (XIII. 29) 3; 345 (XIII. 48) 2; *Nam quas* - 113 (V. 20) 8; 114 (V. 21) 4; 121 (VI. 6) 3; *Nam quid* - 83 (IV. 6) 1; 132 (VII. 2) 4; 262 (XII. 23) 3; *Nam neque* - 13 (I. 13) 5; 20 (I. 20) 2; 162 C (VIII. 12C) 2; *Nam in* - 4 (I. 8) 2; 89 (IV. 16) 8; 152 (VIII. 2) 3.

¹⁹⁵ ... Но, нема да ти ја измачувам душата со поплаки ниту пак ќе ставам често рака врз моите рани. [*Nam*] тоа што ги оправдуваш оние што ми напиша дека ми завидуваат, меѓу нив и Катон, јас навистина сметам дека тоа е дел од истото злосторство, така што силно страдаам повеќе поради преправањето на другите отколку поради тоа што ја ценам неговата верност.

¹⁹⁶ ... Но те молам да ми пишувааш што е можно почесто, не само ако нешто дознаеш или чуеш, туку дури и ако се посомневаш во нешто, и особено ако мислиш дека треба нешто да направам или да не правам.

[*Nam*] што се однесува до тоа што бараш да се погрижам да дознаеш што прави Помпеј, мислам дека ни тој самиот не знае; никој од нас не знае.

претставуваат типична парадигма за она што во функционалната граматика се означува со терминот *Тема конституенти* (Theme constituent). Тие претставуваат екстра-клаузални конституенти чија функција е да го ориентираат адресатот кон дискурсната тема што следи.¹⁹⁷ Со оглед на нивната функција во рамки на организацијата на дискурот, партикулата која ги воведува може да се интерпретира како сигнализатор на преминот кон нова тема или нова содржина, што е индикативно во однос на нејзината функција на презентативното дискурсно ниво. Тезата дека *nam* може да има функција во рамки на презентативното ниво ја потврдуваат и комбинациите на оваа партикулата со предлозите *de* и *ad*, кои во неколку случаи воведуваат конструкции кои од аспект на функционалната граматика претставуваат пример за Тема-конституенти, како и комбинациите со показната заменката *ille*.

Фр. 44. *Nam de raudusculo quod scribis, 'μήπω μέγ' εἰρησ πρὶν τελευτήσαντ' ἴδης'* (79 (IV. 8) 1)¹⁹⁸

Фр. 45. *Nam ad id quod delibero pertinet, si ille certe nusquam discessit, intellegere Gnaeum non esse facilis nobis ex Italia exitus, cum ea tota armis praesidiisque teneatur, hieme praesertim.* (170 (IX. 3) 1)¹⁹⁹

Фр. 46. *Nam illa quae recordaris Lentulo et Marcello consulibus acta a me in aede Apollinis, nec causa eadem est nec simile tempus, praesertim cum Marcellum scribas aliosque discedere.* (380 (XV. 3) 1)²⁰⁰

Употребите во кои зад *nam* следи *et* или некој друг координациски или субординациски сврзник претставуваат многу јасна индикација дека партикулата има конективна функција на ниво на текст. За разлика од употребите во кои се јавува во антепозиција на Тема-конституенти, каде нејзината конективна функција е очигледна, овие употреби упатуваат на релација со претходната реченица на полокално ниво на текстот. Во следниот фрагмент, *nam et* воведува реченица која е во семантичко-функционалната релација со претходната дел-реченица:

Фр. 47. *Hodie vero hiemant in Cyrrhestica, maximoque bellum impendet. Nam et Orodi, regis Parthorum, filius in provincia nostra est nec dubitat Deiotarus (cuius filio pacta est Artavasdis filia,*

¹⁹⁷ Парадигма за Тема конституенти со функција ориентација во македонски би биле: Што се однесува до тоа што ..., во врска со тоа што ..., а пак тоа што ..., за тоа што ..., во врска со ..., etc.

¹⁹⁸ [Nam] тоа што ми го пишуваш за паричките – *уште не кажувај големи зборови пред да го видиш* [непријателот] *мртв*.

¹⁹⁹ [Nam] што се однесува до тоа што сега го размислувам, ако е сигурно дека овој никогаш нема да си замине, Гнај (Помпеј) мора да сфати дека не ми паѓа лесно заминувањето од Италија кога таа е цела под оружје и стражи, особено не во зима.

²⁰⁰ [Nam] она што ме потсетуваш дека сум го направил во храмот на Аполон за време на конзулатот на Лентул и Маркел, не е иста работа, а не е ни приликата иста, особено поради тоа што пишуваш дека Маркел и останатите си заминале [од Рим].

ex quo sciri potest) quin cum omnibus copiis ipse prima aestate Euphraten transiturus sit. (114 (V. 21) 2)²⁰¹

Анализата на *enim* (табела 4) покажува дека оваа партикула значајно се разликува од нејзиниот наведен синоним *nam* во однос на комбинациите. Со оглед на нејзината позиција во реченицата, ги разгледуваме лексемите кои ѝ претходат (колокат 1 – *enim* во постпозиција) и лексемите кои следат зад неа (колкат 2 – *enim* во антепозиција). Најчесто се јавува во постпозиција на *est, quid, nihil, neque, sic, non, nec, iam, ego, erat, numquam, si, ita, nemo, valde* etc., и во антепозиција на *mihi, ad, me, in, te, non, est, et, sum, tibi, iam, de, tu, nihil* etc. Во рамки на двата типа колокати воочлива е фреквентноста на одречните лексеми – *nihil, neque, non, nec, numquam, nemo, nondum, nolo*,²⁰² кои опфаќаат 18% од вкупниот број комбинации.²⁰³ Бројот на одречните искази би бил уште поголем кога би се зеле предвид употребите во кои *nihil* или *nemo* му претходат на *est* (e.g. *nihil est enim, nemo est enim, nemini est enim*),²⁰⁴ употребите во кои пред или зад *enim* се јавуваат форми од *nolo, nescio, nullus* (e.g. *noli enim, nesciebam enim, nullo enim, enim nullus* etc.),²⁰⁵ тие кои содржат сложенки со одречен префикс *in* (e.g. *enim indignus, enim inexplicabilis, enim incertum*)²⁰⁶ или тие во кои реченицата во која се јавува *enim* е одречна, а носителот на негацијата не се јавува во антепозиција или постпозиција на партикулата. Голем дел од овие употреби немаат статус на комбинации бидејќи во корпусот се јавуваат помалку од три пати. Сето ова упатува дека партикулата не може да се разгледува независно од феноменот одрекување. Други значајни аспекти кои произлегуваат од анализата се и нејзината колокабилност со форми од личните заменки – *ego, mihi, me, tu, tibi, te* и *nobis*,²⁰⁷ на

²⁰¹ Денес пак зимуваат во Кирестика, и се заканува многу голема војна. [Nam] и синот на Ород, кралот на Партите, е во нашата провинција, а Дејотар (на чиј син му е ветена ќерката на Артавазд, од кого може да се дознае) не се сомнева дека тој (кралот) на почетокот на летото има намера со сите војски да го премине Еуфрат.

²⁰² Види 1 (I. 5) 3; 8 (I. 3) 2; 15 (I. 15) 1; 16 (I. 16) 3, 8; 18 (I. 18) 2; 19 (I. 19) 7; 21 (II. 1) 12; 24 (II. 4) 4; 29 (II. 9) 1; 40 (II. 20) 3; 60 (III. 15) 2; 63 (III. 18) 2; 68 (III. 23) 2; 74 (IV. 2) 3; 86 (IV. 11) 2; 92 (IV. 18) 2; 98 (V. 5) 1; 104 (V. 11) 1; 111 (V. 18) 1; 115 (VI. 1) 2; 120 (VI. 7) 2; 126 (VII. 3) 9; 141 (VII. 17) 1; 177 (IX. 10) 2; 185 (IX. 16) 2; 190 (X. 1) 3; 195 (X. 4) 5; 219 (XI. 8) 1; 221 (XI. 10) 2; 223 (XI. 12) 1; 223 (XI. 12) 4; 234 (XI. 24) 4; 251 (XII. 14) 3; 257 (XII. 19) 1; 262 (XII. 23) 3; 267 (XII. 28) 3; 279 (XII. 38a) 2; 321 (XIII. 13-14) 4 etc.

²⁰³ Третман на колокации во корпусот имаат вкупно 825 употреби. Една употреба на *enim*, може да биде дел од две комбинации. На пример, употребата *ego enim te* се јавува во два типа комбинации: *ego enim (enim* во постпозиција) и *enim te (enim* во антепозиција). Во 152 употреба *enim* се јавува во комбинација со одречни партикули или глаголи како *nolo* или *nescio*, што е 18% од вкупниот број третираны колокации.

²⁰⁴ Види 10 (I. 1) 2; 20 (I. 20) 4; 130 (VII. 7) 7; 187 (IX. 18) 4; 202 (X. 11) 3; 231 (XI. 25) 1; 333 (XIII. 25) 3; 371A (XIV. 17A) 4 etc.

²⁰⁵ Види 32 (II. 11) 1; 115 (VI. 1) 3; 174 (IX. 7) 5; 199 (X. 8) 6; 285 (XII. 44) 4; 408 (XV. 29) 2 etc.

²⁰⁶ Види 297 (XIII. 2) 1; 387 (XV. 9) 2.

²⁰⁷ Види 13 (I. 13) 1; 16 (I. 16) 1, 8; 17 (I. 17) 5; 21 (II. 1) 3; 36 (II. 16) 3; 37 (II. 17) 2; 60 (III. 15) 4; 63 (III. 18) 2; 76 (IV. 4) 1; 82 (IV. 8a) 1; 88 (IV. 14) 1; 93 (IV. 19) 2; 97 (V. 4) 2; 114 (V. 21) 7; 116 (VI. 2) 6; 134 (VII. 11) 1, 3, 5; 150 (VII. 26) 1; 152 (VIII. 2) 2; 161 (VIII. 11) 3; 186 (IX. 17) 2; 174 (IX. 7) 1; 195 (X. 4) 4; 203 (X. 12) 1 etc.

кои отпаѓаат 14% од вкупниот број комбинации, со прашалните заменки *quid* и *quis* и со потврдните партикули *sic* и *ita*, на кои отпаѓаат околу 5 % од вкупниот број комбинации.²⁰⁸

Следни според застапеноста се комбинациите на партикулата со форми од лични заменки – *mihi, me, te, tibi, ego, tu*. Личните заменки претставуваат еден вид граматички код на учесниците во говорниот настан.²⁰⁹ На улогата на субјектот на дискурсот упатува *ego*, а на улогата на адресатот *tu*. Со употребата на *jac* говорителот се поставува себе како субјект на дискурсот, а со употребата на *ти* реферира на адресатот. Референцијата на *jac* и *ти* варира во зависност од контекстот. Со оглед на тоа што *jac* и *ти* не се однесуваат на ниеден универзален лексички ентитет, т.е. не постои ниеден поим кој ги опфаќа сите употреби на *jac* и *ти* во онаа смисла во којашто постои поим *дрво*, кој ги опфаќа сите индивидуални употреби на зборот *дрво*, интерпретацијата на двете деиктички категории е можна единствено во рамки на контекстот, во кој *jac* е објективно сведоштво за идентитетот на говорителот, а *ти* сведоштво за идентитетот на адресатот. Односот меѓу паровите *ego-nos* и *tu-vos* е идентичен: *ego* и *tu* реферираат на субјектот односно на адресатот, а *nos* и *vos* не само на субјектот и на адресатот туку и на поширока група на која тие ѝ припаѓаат. Додека личните заменки директно ги рефлектираат улогите на учесниците во дискурсот, показните не кореспондираат со улогата на ниеден учесник во говорниот настан (Lyons 1977: 638). Поради ваквите својства на личните заменки, нивното присуство во дискурсот се смета за еден од основните показатели на дискурсниот тип дијафонија – монолошко-монолошки дискурсен тип во кои се присутни траги на дијалог. Оттаму, колокабилноста на *enim* со лични заменки, на која отпаѓаат околу 14% од вкупниот број комбинации, претставува директна потврда за дијалошкиот карактер на дискурсниот

²⁰⁸ 46 пати *enim* се јавува во постпозиција на *quid* или *quis* и 42 пати во постпозиција или антепозиција на *sic* или *ita*. За овие употреби, види 19 (I. 19) 3; 25 (II. 5) 1; 26 (II. 6) 1; 27 (II. 7) 2; 37 (II. 17) 1; 45 (II.25) 2; 52 (III. 7) 2; 60 (III.15) 2, 6; 74 (IV. 2) 6; 77 (IV. 7) 2; 78 (IV. 4a) 2; 80 (IV. 5) 4; 113 (V. 20) 1; 115 (VI. 1) 1, 2; 116 (VI. 2) 7; 117 (VI. 3) 9; 126 (VII. 3) 2; 131 (VII. 8) 2; 142 (VII. 18) 4; 153 (VIII. 3) 6; 157 (VIII. 5) 1; 169 (IX. 2a) 2; 171 (IX. 5) 2; 178 (IX. 11) 4; 180 (IX. 13) 1; 182 (IX. 14) 2; 190 (X. 1) 3 etc.

²⁰⁹ Во лингвистиката улогите на учесниците (*participant roles*) во говорниот настан се разгледуваат во рамките на т.н.р. деикса. Терминот (од грч. δεικνυμι 'посочувам, покажувам') се однесува на начините на кои јазиците ги енкодираат или ги граматикализираат својствата на контекстот во кој се случува говорниот настан, односно на начините на кои интерпретацијата на јазичната употреба е условена од анализата на контекстот (Levinson 1983: 54). Во традиционалните приоди деиксата главно се однесува на начините со кои говорителот ги посочува лицето, местото и времето вклучени во говорниот настан. Оттаму, се разликуваат деикса за лице (*person deixis*), за простор (*space deixis*) и за време (*time deixis*), во чии рамки се истражува употребата на заменките 'јас', 'ти', 'тоа', на прилозите за место 'тука', 'таму', за време 'сега', како и употребата на други изрази чија интерпретација е условена од контекстот. Улогата на личните заменки е условена од контекстот во смисла на тоа што референцијата на *jac* и *ти* варира во зависност од контекстот на нивната употреба – оној што *jac* го означувам со *ти*, го означува со *ти* тоа што *jac* го означувам со *jac*, а со *jac* тоа што *jac* го означувам со *ти*. Овие деиктички категории во лингвистиката се воведени од прагматиката на Пирс во која се означуваат со терминот 'индексични симболи' или 'индексични изрази'.

сегмент во кој се јавува партикулата. Парадигма за овие употреби се следните фрагменти:

Фр. 48. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim. Respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὀμηρικῶς.

Ego *enim*, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent ... (16 (l. 16) 1)²¹⁰

Фр. 49. Illa pars epistulae tuae minime fuit necessaria in qua exponis quas facultates aut provincialium aut urbanorum commodorum et aliis temporibus et me ipso consule praetermiseris. Mihi *enim* perspecta est et ingenuitas et magnitudo animi tui; (17 (l. 17) 5)²¹¹

Фр. 50. Ac ne sis perturbatus; novi *enim te* et non ignoro quam sit amor omnis sollicitus atque anxius. 44 (ll. 24) 1)²¹²

Со оглед на тоа што во писмо говорителот му ги пренесува на адресатот пред сè сопствените доживувања, намери или размислувања или ги коментира доживувањата, намерите и размислувањата на адресатот, присуството на комбинациите во кои се присутни лични заменки не е неочекувано и во случајот на партикулата *nam*. Но, анализата покажува дека комбинациите на оваа партикула со лични заменки не само што се значително помалубројни, туку дека контекстот во кој се јавуваат значајно се разликува од контекстот во кои се јавуваат комбинации на *enim* со лична замена. Комбинацијата *mihi enim* и сите други комбинации во кои покрај *enim* стои лична замена се разлукваат од комбинациите *nam mihi* во однос на тоа што предикатот во дел-речениците во кои се јавува *nam* означува опис на ментална состојба (*mihi videor, mihi notae erant, mihi placet, mihi fuit commodum, mihi perspecta est* etc.), за разлика од предикатот во дел-речениците кои ги воведува *nam*, кој означува дејство - *iussit, nuntiant, dixit, venerat, accidebant* etc. Ова претставува индикација дека *nam* му припаѓа на репортивниот слој на текстот, а *enim* на метакомуникацискиот слој. Разликата меѓу овие употреби е евидентна во следните фрагменти:

²¹⁰ Ме прашуваш што се случило со судскиот процес, зошто се одвивал толку спротивно на очекувањата на луѓето, и исто така сакаш да знаеш, како тоа јас не сум се борел така како што имам обичај. Ке ти одговорам во духот на Хомер, прво на второто, а потоа на првото.

Јас [enim], сè додека требаше да го бранам угледот на сенатот, толку остро и жестоко се борев, што мојот подвиг беше пропратен со бурни аплаузи.

²¹¹ Оној дел од твоето писмо во кој изложуваш кои парични средства од привилегии во провинциите и во градот, во одредени прилики и во периодот кога јас бев конзул си ги испуштил, воопшто не беше потребен. Мене [enim] ми се јасни благородноста и величието на твојата душа;

²¹² И немој да се вознемируваш; те познавам [enim] тебе и добро знам колкава љубов има во тебе, обеспокојувачка и бојазлива.

Фр. 51. ... (*non enim mihi videor insolenter gloriari cum de me apud te loquor, in ea praesertim epistula quam nolo aliis legi*) ... (16 (I. 16) 8)²¹³

Фр. 52. *Nam mihi Pomponia nuntiari iussit te mense Quintili Romae fore.* (21 (II. 1) 11)²¹⁴

Комбинациите во кои *enim* стои во постпозиција на прашална замена - *quid enim* или *quis enim*²¹⁵ или во постпозиција или антепозиција на потврдните прилози *sic* и *ita* – *sic enim, ita enim, enim sic* или *ita enim* е индикативна во однос на инхерентноста на партикулата за сегменти од текстот во кои се присутни траги од дијалог. Имено, во елементарната схема на дискурсната промена, прашањето генерално соодветствува на иницијативен чекор, а одговорот, потврден или одречен, на реактивен чекор. Оттаму, присуството на иницијативни чекори, најчесто прашања, молби, заповеди etc. во монолошки дискурс е јасна потврда за неговиот дијалогски карактер. Идентификацијата на реактивните чекори пак, во писмо или во друг монолошки дискурс во кој се присутни траги на дијалог, е посложена, поради отсуството на иницијативните чекори на другиот учесник во интеракцијата. Генерално, со оглед на тоа што статус на реактивен чекор може да има секоја потврдна или одречна реченица, присуството на потврдни (или одречни) партикули е очекувано во реактивни чекори. Анализата на исказите во кои е присутен потврден прилог,²¹⁶ упатува на два типа на искази – искази со кои говорителот упатува на зборовите на другиот учесник во епистоларната интеракција и искази со кои настојува да ја зголеми неговата доверба со тоа што изнесува сопствен став:

Фр. 53. *lis igitur respondebo *** (sic enim postulas) nec oikovoμiav meam instituam, sed ordinem conservabo tuum.* (115 (VI. 1) 1)²¹⁷

Фр. 54. *Sic enim sentio, maximo in periculo rem esse.* (126 (VII. 3) 5)²¹⁸

На функцијата на исказите од првиот тип упатуваат предикатите *postulas, mavis, scribis*.²¹⁹ Во исказите од вториот тип говорителот настојува да ја зголеми довербата кај

²¹³ ... ([enim] не мислам дека е бесрамно да се фалам кога на тебе ти зборувам за себе, особено не во ова писмо што не сакам да биде прочитано од други луѓе) ...;

²¹⁴ [Nam] Помпонија ми кажа дека ѝ е јавено дека ќе дојдеш во Рим во месец Квинтилиј.

²¹⁵ Освен со прашални замени, *enim* се јавува и во постпозиција на прашални прилози: *ubi enim, quando enim* и *unde enim*. Овие употреби се присутни во текстот, но немаат статус на комбинации бидејќи се јавуваат помалку од три пати. Види 262 (XII. 23) 3; 298 (XIII. 27) 1; 397 (XV. 20) 3.

²¹⁶ Од вкупно 42 употреби на *enim* во комбинација со потврдни прилози, само во 7 случаи комбинацијата се јавува во зависна дел-реченица. Во сите останати случаи партикулата стои во независна реченица.

²¹⁷ Значи, на нив ќе одговорам [***] (така [enim] бараш) и нема да се придржувам до твоето установено начин [на пишување], туку ќе се придржувам до твоето правило.

²¹⁸ Така [enim] чувствувам, дека државата е во многу голема опасност.

адресатот изнесувајќи еден вид гаранција за веродостојноста на исказот - *est enim sic, est enim ita, sic enim sentio, sic enim video, sic enim arbitror, sic enim nostri locuti sunt, ita enim scripsit* etc.²²⁰ Паралелни на комбинациите од првиот тип се комбинациите *scribis enim, vides enim, scis enim*,²²¹ со кои говорителот повторно упатува на иницијативниот чекор на другиот учесник во интеракцијата или на тоа што тој мисли дека другиот го поседува како знаење (*scis enim = scio enim te scire*). Паралела може да се постави и меѓу комбинациите со кои говорителот гарантира за веродостојноста на исказот (*est enim sic, est enim ita, sic enim sentio* etc.) и комбинациите во кои покрај *enim* стои глагол кој означува ментална состојба во прво лице индикатив на презент - *puto enim, credo enim* etc..²²²

Фр. 55. *Puto enim me Dicaearcho adfatim satis fecisse*; (36 (II.16) 3)²²³

Фр. 56. ... *Credo enim te audisse nostros equites paene a senatu esse diiunctos*; (17 (I. 17) 8)²²⁴

Бројноста на овие комбинации сугерира дека *enim* се јавува во искази кои претставуваат манифестација на мнението на говорителот, односно во искази кои претставуваат субјективна евалуација на одредена состојба, настан или факт. Оваа претпоставка ја потврдуваат и комбинациите во кои покрај партикулата стои прилог за начин – *valde enim, satis enim, vix enim, enim profecto*,²²⁵ кои исто како и комбинациите во кои е инкорпориран глагол кој означува ментална состојба, на исказот му даваат белег на субјективност:

Фр. 57. *Valde enim est in me liberalis*. (82 (IV. 6) 4)²²⁶

Анализата на употребите на двете партикули во избраниот корпус упатува на евидентни разлики во однос на параметарот комбинации. Во корпусот преовладуваат комбинациите на *nam* со сврзници (*quod, et, si, cum, ut, aut*) и со предлози (*ad, de*), и

²¹⁹ Види 115 (VI. 1) 1, 20; 116 (VI. 2) 7, 416 (XV. 13) 3, 241 (XII. 5c), 372 (XIV. 19) 1 etc.

²²⁰ Види 126 (VII. 3) 1, 5, 10; 130 (VII. 7) 4; 158 (VIII. 8) 1; 174 (IX. 7) 1; 177 (IX. 10) 4; 199 A (X. 8A) 1, 280 (XII. 39) 2; 326 (XIII. 19) 3, 409 (XVI. 1) 2 etc.

²²¹ Види 10 (I. 1) 4, 23 (II. 3) 2, 68 (III. 23) 2, 89 (IV. 16) 9, 113 (V. 20) 3, 115 (VI. 1) 20, 126 (VII. 3) 12, 202 (X. 11) 2, 347 (XIII. 49) 1, 367 (XIV. 13) 5, 410 (XVI. 5) 1, 414 (XVI. 6) 2.

²²² Види 13 (I. 13) 3, 17 (I. 17) 8, 36 (II.16) 3, 58 (III. 14) 1, 93 (IV. 19)1, 101 (V. 8) 2, 126 (VII. 3) 9, 11, 162C (VIII. 12C) 2, 174 (IX. 7) 1, 175 (IX. 8) 2, 223 (XI. 12) 4, 257 (XII. 19) 1, 262 (XII. 23) 3, 276 (XII. 37) 3, 302 (XIII. 31) 1, 351 (XIII. 21) 3, 379 (XV. 2) 2, 381 (XV. 4) 2, 407 C (XVI. 16C) 2, 408 (XV. 29) 2, 409 (XVI. 1) 5.

²²³ Мислам [enim] дека му удоволил на Дикеарх.

²²⁴ Верувам [enim] дека си слушал дека нашите витези речиси се одделија од сенатот;

²²⁵ Види 25 (II. 5) 2, 82 (IV. 8a) 1, 3, 83 (IV. 6) 4, 101 (V. 8) 2, 110 (V. 17) 6, 183 (IX. 15) 3, 202 (X. 11) 2, 266 (XII. 27) 3, 304 (XIII. 2b), 306 (XII. 6) 2, 318 (XIII. 10) 2, 331 (XIII. 23) 1, 367 (XIV. 13) 5, 342 (XIII. 39) 2, 404 (XV. 26) 3.

²²⁶ Мошне [enim] е лъбезен кон мене.

комбинациите на *enim* со одречни лексеми (*nihil, neque, non, nec, numquam, nemo* etc.), лични заменки (*ego, mihi, me, tu, tibi, te* и *nobis*) потврдни партикули (*sic* и *ita*), прашални заменки (*quid* и *quis*) и глаголи кои означуваат ментална состојба (*puto, credo* etc.) Она што е евидентно на ова ниво од анализата е колокабилноста на *nam* со Тема констутенти кои ги воведуваат *quod explicativum* или *de*. Со оглед на тоа што функцијата на овие екстра-клаузални е да го ориентираат адресатот кон дискурсната тема што следи, *nam* може да се објасни како еден вид сигнализатор на преминот кон таа нова дискурсна тема. Комбинациите на *enim* пак упатуваат на поголема условеност од релацијата говорител – адресат.

5. 5. Категорија граматичко време

Појдовна точка при етаблирањето на граматичкото време како еден од параметрите за анализа на партикулите претставуваат тезите на Пинкстер за употребата на историските времиња во латинскиот глаголски систем и генерално прифатеното начело дека категоријата време има функција во воспоставувањето кохеренција на наративниот дискурс. Врз основа на дефинициите на Пинкстер, Крон развива еден вид теорија на наративна структура при што времињата ги дистрибуира во дефинираните сегменти на структурата (Kroon, 1998). Основа за оваа теорија претставува претходно изнесената теза според која кохеренцијата се воспоставува симултано, на трите дискурсни нивоа. (Kroon, 1995: 122-123). На репрезентативно ниво употребата на времето е условена од потребата на говорителот хронолошки да ги подреди настаните од аспект на мигот на говорење, на презентативното - од неговата комуникациска цел, а на интеракциското ниво - од комуникациската ситуација.

Во првиот дел од ова поглавје накусо ќе се осврнеме на дискурсните функции на граматичките времиња дефинирани во рамки на теоријата за структурата на наративниот дискурс, а во вториот врз основа на статистичка анализа ќе се обидеме да одговориме на прашањето дали постојат разлики во употребата на граматичкото време во речениците во кои се јавуваат *pat* и *enim*, и во однос на што се индикативни тие разлики.

5. 5. 1. Дискурсни функции на граматичките времиња

Теоријата на наративна структура во чии рамки се дефинирани дискурсните функции на граматичките времиња е инспирирана од описот на функциите на латинските историски времиња во наративен текст на Харм Пинкстер (Pinkster, 1990: 236-241). Во овој опис латинскиот перфект, дефиниран како 'ознака за претходност во однос на мигот на говорење'²²⁷ има статус на *foreground* време, а имперфектот, кој означува 'истовременост со одреден миг во минатото',²²⁸ статус на *background* време. Оваа дистинкција произлегува од ставот дека предикациите во имперфект пружаат дополнителна информација или го означуваат мотивот за дејството означено со перфект. Релацијата меѓу предикациите во имперфект и предикациите во перфект, Пинкстер ја споредува со релацијата меѓу *participium coniunctum* (или апсолутен

²²⁷ ... mark of anteriority with regard to the moment of speaking. (Pinkster, 1990: 229)

²²⁸ ... contemporaneous with a moment that itself is in the past (ibidem, 227).

аблатив со партицип на презент) и главна предикација означена со перфект. Имперфектот исто како и врзаниот партицип само ја создава рамката, но дејството се движи напред преку предикација означена со перфект. Оваа теза може да се сублимира со максимата 'profecto procedit, imperfecto insistit oratio' (ibid. 237). Историскиот презент, со оглед на тоа што се јавува во предикации во кои е возможна употреба на перфект, има третман на *foreground* време, а историскиот инфинитив, поради семантичката блискост со имперфектот, на *background* време. Плусвамперфектот е определен како време со кое настаните се лоцираат во миг претходен во однос на друг миг во минатото, независно од тоа дали мигот во минатото е означен со имперфект, перфект, историски презент или историски инфинитив.²²⁹ Во рамки на споменатата поделба, плусвамперфектот има третман на *background* време.

Алтернацијата на *foreground* и *background* времињата се објаснува како резултат на повеќеслојноста на наративниот дискурс. Тој се разгледува како дводимензионална структура, т.е. како структура која може да се анализира од две перспективи: од перспектива на неговата 'тематска структура' и од перспектива на неговата 'реторичка структура'. Тематската структура има третман на комплексна мрежа која се состои од тематски ланци, кои можат да бидат довршени или привремено прекинати. Таа претставува кохеренција на содржина, а се воспоставува преку континуитет на референтите (*referent continuity*), континуитет на настаните (*event continuity*) и континуитет на времето и местото на дејството (*continuity of time and place*). Основно лингвистичко средство со кое се реализира тематската структура е анафоричкото упатување или анафоричката референција, која подразбира лексички повторувања, анафоричка употреба на заменки, прилози итн. Наративната структура, разгледувана од реторичка перспектива, или т.н.р. реторичка структура претставува структура која се однесува на начинот на презентација на содржината сообразно со комуникациската цел на нараторот. Нараторот може да избере дали ќе ја презентира содржината преку неутрален, хронолошки преглед на sukcesивните настани без дополнителни коментари и евалуации (*и тогаш ... и тогаш ... и тогаш ...*) или ќе ги издвои централните од маргиналните настани, создавајќи еден вид наративен релјеф. Алтернацијата на граматичките времиња е едно од средствата кои на нараторот му стојат на располагање при конструирањето на реторичката структура. *Foreground* времињата во рамки на реторичката структура имаат третман на времиња типични за означување на настани кои од аспект на комуникациската цел на нараторот се

²²⁹ The pluperfect is used to characterize predications as anterior to a moment in the past, regardless of whether this moment in the past has been created by an imperfect, a perfect or a historic present (or historic infinitive). (ibidem, 241).

централни, а *background* времињата имаат третман за времиња типични за сегменти чиј статус е маргинален или помошен во однос на комуникациската цел.

Врз основа на оваа генерална концепција, Крон предлага еден вид сегментација на наративниот дискурс при што времињата ги дистрибуира во предложените сегменти (Kroon, 1998: 39-45). Наративната структура, според Крон, се состои од *вистинска нарација* (narration proper, narratio) и *експозиција* (exposition, expositio). Во вистинската нарација се содржани *главната линија на приказната* (main story-line) и *помошниот материјал* (subsidiary material):

Фигура 9. Наративна структура и дистрибуцијата на времињата (Според Kroon, 1998: 41)

Главната линија се состои од sukcesivни настани, кои можат да бидат претставени на три различни начини или низ три модалитети: (1) неутрално и релативно објективно прикажување на настаните, (2) сликовито прикажување, и (3) субјективно прикажување. Помошниот материјал не ја 'движи' нарацијата напред, туку служи како подготовка или поддршка на еден или повеќе настани во главната линија на приказната. Во наративниот дискурс помошен статус има и експозицијата, но таа не е во функција на настаните од главната линија на приказната, како помошниот материјал, туку го претставува тоа што е *hic et nunc* на нараторот. За експозиција станува збор кога нараторот привремено ја напушта вистинската нарација со цел да искоментира или да евалуира одреден настан или да го искоментира самиот наративен процес. Накусо ќе се осврнеме на функцијата на секое од граматичките времиња во наративната.

Презент. Во латинскиот глаголски систем основната функција на презентот е да посочи дека предикацијата е истовремена со мигот на говорење.²³⁰ Со оглед на тоа што сукцесивните настани содржани во нарацијата секогаш се ситуирани во минатото, употребата на ова време не е својствена за вистинската нарација, туку за експозицијата, т.е. за оној сегмент од дискурсот кој го претставува тоа што е *овде* и *сега* на нараторот. Со предикациите означени со вистински презент нараторот го напушта наративниот тек со цел да изнесе некоја генерална вистина, личен коментар или евалуација на одреден настан или состојба. Присуството на презент е инхерентно и за мета-наративни изрази. Овие предикации претставуваат коментар на самиот наративен процес, нарација за нарацијата, па од тој аспект имаат функција на еден вид 'патокази' во дискурсот.

Покрај основната функција, презентот може да означува и дејства кои нараторот ги ситуира во иднината или во минатото. До замена на футур со презент доаѓа под специфични околности, за што потврда претставува фактот што не секој футур може да се замени со презент, а и кога постои можност за таква замена, предикацијата со презент не е апсолутно идентична во значењето на предикацијата во футур. Замената на футурот со презент е возможна кога настанот се лоцира во блиска иднина, во негативни реакции на заповеди или при построго фиксирани настани во иднината (Pinkster, 1998: 66-68).

Историски презент. Историскиот презент има третман на време со кое се означуваат настани од главната линија на вистинската нарација. Со употребата на презент наместо перфект нараторот создава впечаток како да присуствувал на местото на настанот. Сигнал за тоа дека настаните означени со овој презент се ситуирани во минатото претставува алтернацијата на презентот со минати времиња или присуството на временски субординациски сврзници во предикацијата означена со презент (Pinkster, 1990: 224). Овие предикации, вметнати во структурата на дискурсот, се јавуваат во сегментот од нарацијата кој Лабов го означува со терминот *complication* или *complication action* (Labov, 1972)²³¹, а Крон со терминот *main story line*. Преминот од минато време кон историски презент ја 'оживува' нарацијата и ја прави помалку

²³⁰ The present indicates that the predication is contemporaneous with the moment of speaking (Pinkster, 1990: 223)

²³¹ Според теоријата на Лабов една целосно развиена нарација се состои од шест сегменти дефинирани според функцијата што ја имаат во наративната структура: *апстракт* (abstract) – предмет на наративниот текст, *ориентација* (orientation) – воведување на карактерите, запознавање со временскиот и просторниот контекст (кој, кога, каде итн.), *заплет* (complicating action) – речење низа од настани која води до климакс, *евалуација* (evaluation) – нагласување на она што е необично или интересно во приказната, *резултат* (result) – расплетување на заплетот, и *кода* (coda) – еден вид заклучок. Во подоцнежните верзии на теоријата, наративната структура се состои од помалку сегменти - *ориентација*, *заплет*, *евалуација*, *резултуција* (= *резултат*) и *кода* (Види Labov & Waletzky, 2003).

монотона, бидејќи се создава ефект на сведоштво на очевидец. За разлика од перфектот кој има третман на време погодно за објективно и неутрално прикажување, историскиот презент се смета за време погодно за субјективно прикажување на централни настани во вистинската нарација.

Имперфект. На имперфектот, дефиниран како време кое означува истовременост со одреден миг во минатото, Крон му припишува две функции - сликовитото прикажување на настани и лоцирање настани кои се одвиваат истовремено со други настани во минатото. И во двата случаи има третман на време кое се јавува во рамки на вистинската нарација. Во првиот случај припаѓа на сегментот означен со терминот *главна линија на приказната*, а во вториот на сегментот означен со терминот *помошен материјал*. Индикатор на првата функција – сликовитото прикажување на настани од главната линија, се прилозите *tum, hinc, deinde, inde, repente* etc. Оваа употреба на имперфектот се нарекува '*наративна*' (Kühner–Stegmann, 1912 – 1914: 124; Hoffman–Szantyr, 1965: 317). Далеку позастапена од неа е употребата на имперфектот во помошниот материјал. Во овој сегмент на нарацијата предикациите означени со имперфект служат како еден вид подготовка или поддршка на настаните што ѝ припаѓаат на главната линија на приказната. За разлика од предикациите кои ѝ припаѓаат на главната линија, предикаците од помошниот материјал, означени со имперфект не ја движат нарацијата напред во хронолошка смисла, туку само создаваат еден вид рамка во која се одвиваат тие настани. Нивниот статус е помошен од аспект на тоа што пружаат дополнителна информација или го изнесуваат мотивот за централните дејства од главната линија со кои коинцидираат.

Перфект. На перфектот, дефиниран од Пинкстер како време кое означува претходност во однос на мигот на говорење, во рамки на теоријата за наративната структура му се припишуваат две дискурсни функции:

а) објективна и неутрална презентација на настаните од главната линија на приказната (наративен перфект), и

б) коментар или евалуација на настан ситуиран во минатото (авторски перфект).

Дистинкцијата меѓу овие две контекстуално различни манифестации на перфектот, според Крон не произлегува од семантичката поливалентност на латинскиот перфект, туку од употребата на перфектот во контекстот. Со терминот '*наративен перфект*' (narrative perfect) се означува '*употребата на перфект во рамки на вистинската нарација*', а со терминот '*авторски перфект*' (authorial perfect) – '*употребата на перфектот надвор од вистинската нарација*' (Kroon, 1998: 44, f. 13). Во рамки на

традиционалните теории за латинскиот перфект, наративниот перфект би можел да се спореди со т.н.р. *perfectum historicum* (Hoffman–Szantyr, 1965: 318; Panhuis, 2006: 110) - перфект кој означува дејства или настани кои се одвивале и се завршиле во одреден миг во минатото. Дистанцата меѓу мигот на раскажување и мигот во кој се лоцираат настаните остава впечаток дека нараторот ја презентира содржината на неутрален и објективен начин. Кога нарацијата би ја свеле само на предикациите означени со историски перфект, а би ги отстраниле тие означени со имперфект, схемата на наративната структура би бил запазена. Токму поради ова својство перфектот генерално се определува како *tempus narrativum*, за разлика од имперфектот, кој има статус на *tempus descriptivum*.

Плусквамперфектот е дефиниран како време со кое се лоцираат настани кои се случиле пред настанот во главната линија. Исто како и имперфектот има третман на background време, а неговата дискурсна функција се реализира во рамки на помошниот материјал на вистинската нарација. За разлика од имперфектот кој означува истовременост со дејствата или настаните од главната линија, плусквамперфектот се употребува за означување настани кои се случиле пред настаните од главната линија, независно од тоа дали овие настани лоцирани во минатото се означени со перфект, имперфект или историски презент (Pinkster, 1990: 240).

На *историскиот инфинитив*, кој се смета за семантички близок на имперфектот (Hoffman-Szantyr, 1965: 341), во наративната структура не му се припишува функција сосем идентична на дискурсната функција на имперфектот. Според Крон, некои негови употреби се споредливи со употребите на историскиот презент, а други со употребите на наративниот имперфект. Со историскиот презент го поврзува припадноста на сегменти од дискурсот кои имаат афективен и експресивен карактер, а со наративниот имперфект сликовитиот начин на презентација (Kroon, 1998: 44-45). Поради овие својства, историскиот или наративниот инфинитив се вбројува во истата група со перфектот, наративниот имперфект и историскиот презент, т.е во групата на времиња чија дискурсна функција е во рамки на вистинската нарација, и тоа во т.н.р. главна линија на приказната.

Отсуството на идните времиња од теоријата за наративната структура е оправдано од аспект на тоа што овие времиња не се наративни. Со оглед на тоа што присуството на овие времиња во наративниот дискурс е возможно во вметнат директен говор или во процедурални изрази со кои нараторот го најавува следен чекор

во нарацијата (е.g. *откако ќе го разгледаме x, ќе се осврнеме на y*), тие треба да имаат третман на времиња својствени за дијалог или за сегментот екпозиција.

Вака дефинираните дискурсни функции на времињата не претендираат да ги опфатат сите нијанси и модалитети на категоријата време во наративниот дискурс, туку само да покажат некои генерални тенденции. Тоа се должи на фактот што алтернацијата меѓу вистинската нарација и екпозицијата во наративната структура е сложен феномен. Сегментите кои ја сочинуваат екпозицијата можат да бидат екстензивни, но и да се состојат од една единствена предикација. Од друга страна, семантичката поливалентност на граматичкото време имплицира и дискурсна полифункционалност. Тоа особено се однесува на латинскиот резултативен перфект. Кога веќе *odi* и *memini* ги третираме како перфекти со значење на презент, се чини неоправдано ист таков третман да немаат и *novi, cognovi, consuevi* или *cognitus sum, complexus sum, commotus sum* etc. Семантичката поливалентност на граматичките времиња и подведувањето на едно време во повеќе сегменти на наративниот дискурс (е.g. перфект, имперфект, презент) го наметнува проблемот на идентификација на дискурлната функција на тоа време во конкретен случај.

5. 5. 2. Епистоларна употреба на граматичките времиња

Во однос на употребата на граматичките времиња, за писмото како книжевен род се карактеристични одредени отстапки од вообичаената употреба на глаголските времиња. Како типична во теоријата се издвојува т.н.р. епистоларна употреба на имперфектот и плусквамперфектот. За епистоларните употреби на овие две времиња е својствена промената на деиктичкиот центар, односно перцепција на времето не од перспектива на мигот на пишување, туку од перспектива на мигот на читање на писмото. Предикациите со имперфект се лоцирани во минатото, бидејќи означуваат минатост од перспектива на мигот на читање на писмото, а предикациите со плусквамперфект означуваат дејство кое се случило пред некое друго минатото дејство, бидејќи во мигот на читање на писмото, дејството што авторот го лоцира пред мигот на пишување е предминато од перспектива на адресатот. Промената на деиктичкиот центар имплицира промена и во значењето. Од перспектива на вообичаениот деиктички центар, т.е. од перспектива на мигот на говорене, епистоларниот имперфект соодветствува на презентот, а епистоларниот плусквамперфект на перфектот. Парадигма за овие употреби е следниот фрагмент:

Фр. 66. Nihil *habebam* quod scriberem; neque enim novi quicquam *audieram* et ad tuas omnis *rescripseram* pridie. (177 (IX. 10) 1)²³²

Имперфектот *habebam* во првата реченица означува дејство што се случува во мигот на говорење, но е минато од перспектива на адресатот, а двата плусквамперфекти *audieram* и *rescripseram* означуваат дејства кои се случиле пред мигот на говорење, но се предминати од перспектива на адресатот. Со употребата на овие епистоларни времиња предикацијата станува помалку директна, па оттаму некои граматичари ја определуваат како учтива (Hoffman–Szantyr, 1965: 316). Со оглед на тоа што епистоларниот имперфект означува дејство што се случува во мигот на пишување, а епистоларниот плусквамперфект дејство што се случило пред мигот на пишување, нивната употреба треба да има ист третман како и употребата на презентот, односно употребата на перфектот.

Анализата на употребите на епистоларните имперфект и плусквамперфект во *Писмата до Атик* покажува дека овие времиња се јавуваат паралелно со презентот и перфектот, дури во некои конкретни случаи употребата на презент е повообичаена од употребата на епистоларен имперфект. Како за споредба дел-реченицата *nihil habebam quod scriberem* (фр. 66) во текстот се јавува само еднаш, додека сличните конструкции со презент се јавуваат шест пати.²³³ Парадигма за епистоларен имперфект е и употребата на *scribebam* (е.г. *ibi sedens haec ad te scribebam* (6 (I. 10) 3)), но презентот *scribo* е повообичаен од имперфектот.²³⁴ Употребата на епистоларниот плусквамперфект е поретка од употребата на епистоларниот имперфект. За илустрација, доволно е само да нагласиме дека покрај прилогот *heri* употребата на перфект е далеку повообичаена од употребата на плусквамперфект. Од дваесет и три употреби на овој прилог, само во два случаи во предикацијата стои плусквамперфект (е.г. *heri ad te scripseram* (262 (XII. 23) 3); *heri enim misi* (292 (XII. 46) 3). Во сите останати случаи покрај *heri* стои перфект.²³⁵ И покрај тоа што не е сосем јасно под кои услови доаѓа до промена на деиктичкиот центар, епистоларните употреби на овие две времиња треба да имаат посебен третман при анализата на партикулите од аспект на граматичкото време во предикацијата во која се јавува партикулата.

²³² Немам што да ти пишам; не сум слушал [enim] ништо ново и на сите твои писма им одговорив вчера.

²³³ Е. г. *nihil habeo quod ad te scribam* (143 (VII. 19) 1; 295 (XII. 53) 1); *nihil habeo quod rescribam* (222 (XI. 11) 1); *de re enim nihil habeo quod loquar* (327 (XIII. 21 a) 2) etc.

²³⁴ Е.г. *nec sine summo scribo dolore* (38 (II. 18) 3); *neque haec eo scibo ...* (60 (III. 15) 3); *sed hoc quoque timide scribo* (210 (X. 18) 2); *haec ad te scribo* (226 (XI. 15. 3)); *nunc demum enim rescribo iis letteris* (422 (XVI. 3) 1) etc.

²³⁵ Е.г. *Antonius venit heri vesperi* (202 (X. 11) 4); *heri me salutavit* (254 (XII. 18) 1); *ut heri ad te scripsi* (269 (XII. 33) 1); *a te heri duas epistulas accepi* (276 (XII. 37) 1); *ut ad te heri scripsi* (284 (XII. 43) 3); *Brutus heri venit* (315 (XIII. 7a) 1) etc.

Во однос на употребата на граматичките времиња во писмата е впечатлива и употребата на егзактниот футур кој не означува претходност во однос на друго идно време, туку има значење на обичен футур:

Фр. 67. ... si ea (sc. salus) praecisa erit, nusquam facilius hanc miserrimam vitam vel sustentabo vel, quod multo est melius, **abiecero**. (64 (III. 19) 1)²³⁶

Фр. 68. ... humanissime Quintus 'Pomponia' inquit, 'tu invita mulieres, ego vero **adscivero** pueros'. (94 (V. 1) 3)²³⁷

Во теоријата овие употреби се третираат како рефлексива на постара јазична состојба, кога егзактниот футур не означувал идно дејство што ќе се случи пред друго идно дејство, како во класичниот латински, туку се разликувал од обичниот футур единствено во однос на аспектот - обичниот футур означувал трајно, а егзактниот моментно дејство (Kühner–Stegmann, 1912 – 1914: 124; Hoffman-Szantyr, 1965: 323). Во референтната литература фр. 67 се посочува како парадигма за континуираната егзистенција на оваа состојба во колоквијалниот јазик од времето на Кикерон. Оправданоста на тезата ја доведува во прашање Пинкстер, забележувајќи дека во конкретниот пример впечатокот за трајност наспроти моментност не го создава граматичкото време, туку дека постои разлика во лексичкиот аспект (aktionsart) на глаголите *sustentare* и *abiere*. Според него, овие два глаголи означуваат различна состојба на настани - *sustentare* означува не-динамична, а *abiere* динамична, терминативна и моментна состојба на настани (Pinkster, 1990: 228).²³⁸

Кога станува збор за глаголските времиња во писмата не може а да не се спомене употребата на *habere* со партицип на перфект пасивен:

²³⁶ ... ако оваа [надеж за спас] ми биде одземена, никаде нема да го издржам овој толку несреќен живот полесно, или што е уште подобро, никаде полесно нема да го прекратам.

²³⁷ Квинт мошне љубезно рече: "Помпонија, ти покани ги жените, а јас пак ќе ги земам момчињата".

²³⁸ Во дескрипција на глаголот, покрај граматичкото време (tense) и граматичкиот вид (aspect) се разгледува и категоријата лексички вид (aktionsart). За разлика од граматичкиот вид кој се однесува на означувањето на дејството како трајно или моментно со граматички средства (на пр. со граматичкото време), лексичкиот вид е нешто што се однесува на значењето на глаголот во сите негови парадигми. Типологијата на состојбата на настани (state of affairs) што ја означува глаголот го определува неговиот лексички вид. Според оваа типологија се разликуваат генерално два типа состојби на настани: не-динамични или статични (non-dynamic, static) - дефинирани како настани кои означуваат промена, премин од една во друга состојба, на пр. премин од состојба на 'имање' во состојба на 'немање' (e.g. I have a book, The boy had a book) и динамични (dynamic) дефинирани како настани кои означуваат состојба. Динамичните можат да бидат не-терминативни (non-terminative), т.е. да означуваат состојба или дејство кое може да биде завршено, но самиот глагол нема 'природен краен производ' (The boy read a book) или терминативни (terminative) – означуваат дејства кои имаат природен краен производ (The boy wrote a book, The boy found a book); терминативните можат да бидат не-моментни (wrote a book) - да означуваат дејство што трае, или моментни (found a book) да означуваат дејство што се случува во еден момент (Pinkster, 1983: 270 passim; 1990: 214 passim).

Од оваа партиципска конструкија се развил перфектот во романските јазици (итал. *ho amato*, фр. *j'ai aimé*, шпан. *he amado*), а е идентична и на *има*-конструкциите во македонскиот јазик. Означува трајна состојба или конкретен резултат од некое глаголско дејство, па од тој аспект семантички е најблиска до резултативниот перфект: *scriptum habeo* = *scripsi*, *compertum habeo* = *comperi*, *cognitum habeo* = *cognovi* etc.

Еден од најзначајните белези на Кикероновите писма е елипсата, карактеристична за *sermo cotidianus*. Минимализација на лингвистичкиот напор е резултат на блискоста меѓу кореспондентите, која ја намалува потребата од подолги објаснувања. Фреквентноста на елипсите во *Писмата до Атик* варира во зависност од комуникациската ситуација и од темата за која се расправа. Генералниот впечаток е дека сегментите во кои елипсите се побројни имаат поафективен и поекспресивен карактер. Предмет на елипса најчесто се форми на *esse* во прашални и декларативни реченици, но и на *verba dicendi*, *verba faciendi* или *verba eundi*.

Овие одлики на употребата на граматичките времиња во писмата уште повеќе ја усложнуваат апликацијата на и онака премногу генералната теорија за дистрибуција на времињата во наративната структура. Јасно е дека епистоларните употреби на имперфектот и плусквамперфектот не можат да се третираат идентично како не-епистоларните употреби на овие времиња. Од друга страна, паралелната употреба на епистоларниот имперфект/перфект и презент/перфект, говори дека епистоларните употреби се детерминирани од определни прагматички фактори, така што и покрај тоа што епистоларните имперфект и плусквамперфект имаат функција на презент, односно перфект, тие не можат да се третираат сосем исто како презентот и перфектот. Апликацијата на теоријата ја усложнува и присуството на партиципската конструкија која се состои од *habere* и партицип на перфект пасивен. И покрај тоа што оваа конструкија семантички е најблиска до перфектот, се чини дека во однос на дискурсна функција се разликува од него. Предикациите пак во кои е изоставен предикатот исто така треба да имаат посебен третман. Сите овие фактори треба да се земат предвид при анализата на партикулите во однос на параметарот категорија време.

²³⁹ Разликата, ако ја познавам твојата вештина во сметањето, сигурно ја имаш пресметано.

5. 4. 3. *Nam* и *enim* и категоријата време.

Анализата на предикациите во кои се јавуваат *nam* и *enim* во однос на граматичкото време не укажува на значајни разлики меѓу двете партикули. Тие се најмногу застапени во реченици во кои се јавува презент, перфект, имперфект, плусквамперфект и футур I. Ваквата дистрибуција на времињата го наметнува генералниот впечаток дека и *nam* и *enim* му припаѓаат на слојот екпозиција. Со оглед на тоа што писмото како книжевен род се одликува со некои специфичности и во однос на структурата, а и во однос на употребата на граматичките времиња, пред да изведеме генерални заклучоци подетално ќе се осврнеме на некои карактеристични белези на употребата на граматичките времиња одделно за секоја партикула.

Веќе укажавме дека иницијалната позиција на партикулата *nam* го ја усложнува идентификацијата на комуникациската функција и илокуциската сила на реченици со повеќе предикативни јадра. Ова секако се рефлектира и врз анализата на граматичкото време. Фактот што во некои употреби е неизвесно дали *nam* се однесува на целата реченица или само на првата дел-реченицата што ја воведува, оневозможува да се издвои едно време, па врз основа на неговата дискурсна функција да се изведат определени заклучоци. Со оглед на тоа што сметаме дека највалиден показател на релацијата меѓу *nam* и граматичкото време се речениците со едно јадро, категоријата време во предикациите во кои се јавува оваа партикула ја разгледувавме од два аспекти: граматичкото време во речениците со едно јадро и граматичкото време во главната реченица во сложени реченици.

Статистичката анализа покажува дека во речениците со едно јадро што ги воведува *nam*, на кои отпаѓа приближно една третина од вкупниот број употреби, најзастапени времиња се презентот и перфектот. Во речениците со повеќе јадра, кои во корпусот се побројни, дистрибуцијата на времињата во главната реченица е слична. Презентот и перфектот и во овие реченици се најзастапени, следат имперфектот, плусквамперфектот и футурот I. Бројот на употреби и приближната процентуална застапеност на времињата во однос на вкупниот број реченици со едно и со повеќе јадра се прикажани во следната табела:

<i>Nam</i>	Презент	Перфект	Имперфект	Плусквамперфект	Футур I
Едно јадро	47%	23%	14%	8%	3%
Повеќе јадра (главна реченица)	48%	26%	13%	5%	4%

Таб. 5. Дистрибуција на времиња во реченици со едно и повеќе предикативни јадра - *nam*

Со оглед на позицијата и синтаксичкиот статус на *enim*, при анализата на оваа партикула граматичкото време го разгледуваме во дел-реченицата во која се јавува партикулата. Анализата покажува исто како и *nam*, *enim* најчесто се јавува во реченици во кои се присутни презент и перфект, следат речениците со имперфект, плусквамперфект, футур I и футур II. Во однос на *nam*, *enim* е за околу 10% позастапена во реченици со презент, а за неколку проценти помалку застапена во реченици со перфект, имперфект и плусквамперфект. Бројот на употреби и приближната процентуална застапеност на граматичките времиња во дел-речениците во кои е инкорпорирана партикулата *enim* се прикажани во следната табела:

<i>enim</i>	Презент	Перфект	Имперфект	Плусквамперфект	Фут. I	Фут. II
	58%	18%	10%	7%	5%	0,2%

Таб. 6. Дистрибуција на граматички времиња - *enim*

Доминацијата на презентот би требало да биде индикативна во однос на инхерентноста на двете партикули на дискурсниот сегмент експозиција. Анализата на речениците во кои се јавува ова време сепак упатува на употреби кои не се парадигматични во однос на вака дефинираната функција на презентот. Имено, во структурата на писмото секоја реченица во вистински презент нужно не претставува коментар или евалуација, што се должи делумно на карактерот на писмата, кои не претставуваат вистинска нарација, туку само содржат елементи на нарација, а делумно и на нивниот дијалогски карактер. Фр. 70 и 84 и покрај тоа што се обележани со презент претставуваат дел од епистоларна нарација, која меѓу другото претставува и дескрипција на сегашноста на авторот на писмото, така што презентот е сосем очекуван:

Фр. 70. *Nam et Orod, regis Parthorum, filius in provincia nostra est ... (114 (V. 21) 2)*²⁴⁰

Фр. 71. *Nam Cato aegrotat. (91 (IV. 17) 4)*²⁴¹

Од друга страна, во текстот се присутни и употреби на презент кои означуваат дејства ситуирани во минатото, но не се парадигма за *praesens historicum*, туку

²⁴⁰ [Nam] синот на Ород, кралот на Партите е во нашата провинција ...

²⁴¹ [Nam] Катон е болен.

соодветствуваат на онаа употреба на презентот која во теоријата се означува со терминот *praesens litteratorum* (e.g. *Plato docet, Sallustius scribit* etc.):

Фр. 72. *Nam* sic quinto, ut opinor, in libro loquitur Scipio: " ... " (161 (VIII. 11) 1)²⁴²

Фр. 73. *Nam* hoc etiam Hesiodus ascribit " ... " (320 (XIII. 12) 3)²⁴³

Во корпусот има и неколку употреби на *nam* кои можат да се интерпретираат како *praesens historicum*:

Фр. 74. *Nam* Quintus frater, homo mirus qui me tam valde amat, omnia mittit spei plena, metuens, credo, defectionem animi mei. (63 (III. 18) 2)²⁴⁴

Употребата на дескриптивен, литерарен и историски презент е посвојствена за *nam* фрагментите. Од друга страна, во *enim* корпусот е евидентна употребата на презенти кои *de facto* означуваат минати дејства, но не се парадигма за историски презент.²⁴⁵

Фр. 75. Scribis *enim* in ea epistula quam C. Decimius mihi reddidit Buthroto datam in Asiam tibi eundem esse te arbitrari. (89 (IV. 16) 9)²⁴⁶

Фр. 76. Audio *enim* bonis viris, qui et nunc et saepe antea magno praesidio rei publicae fuerunt, hanc cunctationem nostram non probari ... (167 (IX. 1) 2)²⁴⁷

Во оваа категорија на употреби на презентот припаѓаат и употребите *sic enim* *mavis* (116 (VI. 2) 7; 416 (XV. 13) 3) или *scire enim vis* (306 (XII. 6) 2), кои упатуваат на желбата на другиот учесник во епистоларната интеракција, Атик, изразена во некое од претходните писма. Ваквите употреби на презентот не се својствени за наративни монолошки текстови, туку во нив можат да се јавуваат само во вметнат директен говор. Нивната инхерентност за дијалог е евидентна.

Во корпусот постојат и фрагменти кои ја потврдуваат дефинираната дискурсна функција на презентот како време типично за личен коментар, евалуација на настани и мета-нарративни искази. Најголем дел од комбинациите на партикулата *enim* со глаголи

²⁴² [Nam] мислам во петата книга Скипион вели вака: "..."

²⁴³ [Nam] Хесиод го додава дури и ова: "..."

²⁴⁴ [Nam] брат ми Квинт, чудесен човек кој толку силно ме сака, ми пиша дека постојат големи надежи, верувам, плашејќи се да не ми го срши срцето.

²⁴⁵ За оваа употреба на презентот, види Pinkster, 1998: 69-70.

²⁴⁶ Пишуваш [enim] во писмото што Гај Деким ми го донесе, предадено во Бутрот, дека мислиш дека треба да одиш во Азија.

²⁴⁷ Слушам [enim] дека чесните луѓе кои сега а и често пати порано ѝ биле од голема полза на републиката, не ја одобруваат оваа моја нерешителност.

кои означуваат ментална состојба (*putare, sentire, videre, credere* etc.)²⁴⁸ или со прилози за начин (*sic, vix, bene/bellum, insolenter, incredibliter, libenter* etc.)²⁴⁹ се јавуваат во предикации обележани со презент. Мета-наративните искази се исто така најчесто обележани со презент (*licet enim tibi vere dicere, fatendum enim est, fateor enim, sic est enim* etc.)²⁵⁰.

Следното граматичко време според застапеност и во *nam* и во *enim* фрагментите е перфектот. Статистичката анализа покажува дека перфектот е за неколку проценти посвојствен за партикулата *nam*, но малата разлика во процентите не е индикативна во однос на различувањето на едната од другата партикула и може да се должи на случајност. Она што при анализата на употребите на перфектот е впечатливо е поголемото присуство на перфектите *nosti* (16 (I. 16) 10), *perspecta est* (17 (I. 17) 5), *complexus sum* (26 (II. 6) 1), *novi* (44 (II. 24) 1), *recognovi* (161C (VIII. 11C), *cognitus sum* (185 (IX. 16) 2), *cognovi* (217 (XI. 6) 5; 329 (XIII. 22) 2), *mortuus est* (345 (XIII. 48) 1), *perspexi* (376 (XIV. 22) 1) etc. меѓу *enim* фрагментите. Овие резултативни перфекти (*perfectum praesens*) означуваат дејство што се завршило во минатото но последиците сè уште се чувствуваат (Hoffman–Szantyr, 1965: 318; Panhuis, 2006: 110). Со оглед на очигледната релација на резултативниот перфект со сегашноста, тој ни во наративната структура, а ни во структурата на писмото не може да се третира исто како и т.н.р. *perfectum historicum* – *dixit, misit, scripsit, profectus est, dedit* etc.:

Фр. 77. Mihi *enim perspecta est* et ingenuitas et magnitudo animi tui; (17 (I. 17) 5)²⁵¹

Фр. 78. *Nam ad me misit* Antonius exemplum Caesaris ad se litterarum in quibus erat se audisse Catonem et L. Metellum in Italiam venisse Romae. (218 (XI. 7) 2)²⁵²

Компаративната анализа на употребата на перфектот во речениците во кои се јавуваат двете партикули упатува на поголемо присуство на историските перфекти меѓу *nam* фрагментите и на резултативните перфекти меѓу *enim* фрагментите. Со оглед на тоа што историските перфекти се присутни и меѓу *enim* фрагментите, некој генерален заклучок од дистрибуцијата на видовите перфект релевантен во однос на анализата на партикулите, не може да се изведе. Во секој случај, поголемото присуство на *enim* во реченици со презент, нејзиното присуство во реченици со

²⁴⁸ Види белешка 158.

²⁴⁹ Види белешка 124.

²⁵⁰ Види 60 (III. 15) 4, 85 (IV. 9) 1, 126 (VII. 3) 10, 199 (X. 8) 5, 202 (X. 11) 3, 275 (XII. 36) 1, 416 (XV. 13) 3.

²⁵¹ Јас [enim] добро ги познавам и благородноста и величието на твојата душа.

²⁵² [Nam] Антониј ми испрати примерок од писмото на Каесар во кое стоело дека тој (Каесар) слушнал дека Катон и Лукиј Метел дошле во Италија.

резултативен перфект и процентуално помалата застапеност во реченици со перфект, говори дека присуството на оваа партикула е посвојствено за реченици во кои врската со сегашноста е поизразена.

Помалку застапени времиња меѓу фрагментите на двете партикули се имперфектот, плусквамперфектот и идните времиња. Анализата на речениците со имперфект и плусквамперфект ја усложнуваат епистоларните употреби на овие времиња. Кога нив би ги третираше од перспектива на вообичаениот деиктички центар, т.е. од перспектива на мигот на говорење, бројот на предикациите обележани со времињата кои се најзастапени би бил уште поголем. Од тој аспект, овие употреби само ја дополнуваат генералната слика за поголемата застапеност на презентот и перфектот во однос на другите времиња. Генерално, повторно имперфектот и плусквамперфектот се незначително позастапени во предикациите во кои се јавува *nam*. Дел од нив се епистоларни и во *nam* и во *enim* корпусот:

Фр. 79. *Nam* Alexidis manum *amabam* quod tam prope accedebat ad similitudinem tuae litterae; (125 (VII. 2) 3)²⁵³

Фр. 80. *Erat enim* difficile reperire, qui contra tanta commoda duorum consulum palam sententiam diceret. (69 (III. 24) 2)²⁵⁴

Фр. 81. *Nam* Kalendis Arpis *manserat*. (170 (IX. 3) 2)²⁵⁵

Идните времиња се незначително позастапени во речениците во кои се јавува *enim*, но анализата покажува генерално мала застапеност на овие времиња во околниот контекст на двете партикули.

Елипсите, карактеристични за јазикот на писмата, се видливо позастапени во *enim* корпусот. Најчесто предикатот е испуштен во прашалните реченици (e.g. *quid enim?*), но и во декларативните реченици:

Фр. 82. Et Hirtium aliquid ad te συµπαθῶς de me scripsisse facile patior (*fecit enim* humane) et te eius epistulam ad me non misisse multo facilius; tu enim etiam humanius. (285 (XII. 44) 1)²⁵⁶

Фр. 83. Ego adhuc (perveni enim Vibonem ad Siccam) magis commode quam strenue navigavi; remis enim magnam partem prodromi nulli. (414 (XVI. 6) 1)²⁵⁷

²⁵³ [Nam] го сакам и ракописот на Алексид бидејќи е толку сличен на твојот начин на пишување;

²⁵⁴ Тешко е [enim] да се најде човек што јавно ќе изнесе мислење спротивно на тоа што е толку многу корисно за двајцата конзули.

²⁵⁵ [Nam] на први остана во Арпи.

²⁵⁶ Драго ми што Хиртиј ти пишал дека сочувствува со мене (постапил [enim] човечки), а уште повеќе ми е драго што ти не си ми го препратил неговото писмо. Ти [enim] дури уште почовечки [си постапил].

²⁵⁷ Јас досега (стигнав [enim] во Вибон, кај Сика) плоев повеќе угодно отколку бурно. Со весла [enim] поголемиот дел [од патот го минав], без северозападен ветер.

Елипсата на предикатот не е карактеристична само за фрагментите во кои се јавува *enim*. И во *nam* корпусот постојат три елиптични реченици:

Фр. 84. *Nam* ego Romam pridie Idus. (333 (XIII. 25) 2)²⁵⁸

И покрај тоа што во однос на дистрибуцијата на граматичките времиња не постојат некои значајни разлики меѓу *nam* и *enim*, анализата упатува на одредени карактеристики типични за едната или за другата партикула. Во однос на презентот, евидентно е присуството на *nam* во реченици кои претставуваат дескрипција на настани или состојби од сегашноста на авторот, или во реченици во кои е присутен литературен и историски презент. Партикулата *enim* пак, се среќава во реченици кои иако се ситуирани во минатото се обележани со презент, што е типично за дијалог, како и во евалуации и мета-нарративни искази. Анализата на речениците со перфект, покажува дека за *nam* е покарактеристично присуството покрај нарративен, а за *enim* покрај резултативен перфект, што говори дека присуството на оваа партикула е посвојствено за предикации во кои врската со сегашноста е поизразена. Во однос на другите времиња, некои значајни разлики меѓу двете партикули не постојат. Елипсата на предикатот е повообичаена во речениците во кои се јавува *enim*, но е присутна и во неколку реченици што ги воведува *nam*.

²⁵⁸ [Nam] јас [ќе бидам] во Рим еден ден пред Идите.

5. 6. Дискурсен тип

Етаблирањето на 'дискурсниот тип' како параметер за анализа на партикулите произлегува од појдовната теза на Крон дека кохеренциските релации не се воспоставуваат само во оние типови на дискурс за кои примарно се инхерентни. Интеракциските релации не се својствени единствено за дискурс кој од формален аспект претставува дијалог, туку присуството на овие релации е возможно и во монолошки дискурс, и *vice versa* – презентативните релации, примарно инхерентни за монолошкиот дискурс, можат да бидат присутни и во дискурс кој од формален аспект претставува дијалог. Шесте дискурсни типови, дефинирани врз основа на параметрите функција и форма, можат да се менуваат повеќе пати во еден ист текст. Присуството на одредена партикула во дискурсни типови во кои се присутни траги на дијалог е најсигурен показател за нејзината функција на сигнализатор на интеракциска релација, додека отсуството од овие дискурсни типови е индикативно во однос на нејзината функција на сигнализатор на презентативна структурна или семантичко-функционална релација.

Со оглед на тоа што дискурсниот тип претставува локален динамичен феномен, неговата идентификација во дискурс кој од формален аспект се определува како монолошки, подразбира анализа на неговите сегменти од перспектива на нивната функција во дискурсот. Анализата на Кикероновите *Epistulae ad Atticum* очекувано упатува на многу сегменти кои претставуваат парадигма за дијалошко-монолошки дискурсен тип и за дискурсен тип *дијафонија*. Присуството на овие два дискурсни типа се должи на тоа што од сите монолошки текстови писмата се одликуваат со највисок степен на ориентираност кон адресатот: ориентирани се кон еден одреден адресат, а не кон поширок аудиториум, како другите монолошки текстови, и во нив говорителот иницира чекори и реагира на иницијативните чекори на другиот учесник во преписката, исто како што учесниците во вистинскиот дијалог иницираат и реагираат на иницијативните чекори на другите учесници во интеракција.²⁵⁹ За разлика од вистинскиот дијалог, во кој иницијативните и реактивните чекори на учесниците образуваат дискурсни промени во самиот текст, во епистоларната интеракција иницијативните и реактивните чекори на авторот на писмото се дел од дискурсна

²⁵⁹ Присуството на елементи на интеракција е возможно во секој монолошки текст. Тоа се должи на фактот што текстот, независно од неговите формални одлики, секогаш е ориентиран кон определен аудиториум и има функција да оствари определена комуникациска цел. Присуството на интеракциски елементи во него е детерминирано од степенот на ориентација кон адресатот, кој во различни типови на текст е варијабилен. Писмата и говорите се одликуваат со многу повисок степен на ориентираност кон адресатот, од на пр. историографските текстови.

промена чии конституенти се вон текстот. Тоа се должи на фактот што писмата претставуваат еден вид дијалог *in absentia*. Инхерентното физичко отсуство на другиот учесник имплицира отсуство на екстра-лингвистички сигнали – мимика, гестови, интонација, а употребата на пишан наместо усен медиум креира комуникациска ситуација различна од комуникациската ситуација во која се одвива дијалогот *in praesentia*. Учесниците во преписката применуваат различни лингвистички стратегии за да реализираат исти комуникациски цели, што води кон зголемување на присуството на интеракциски елементи од една страна, и кон повисок степен на експлицитност и елаборација на говорните чинови вклучени во интеракцијата од друга страна.²⁶⁰ Манифестација на оваа состојба е евидентното присуство на дијалошко-монолошкиот и на дискурсниот тип дијафонија во текстот на писмата.

3. 6. 1. Дијалошко-монолошки дискурсен тип

Најдиректна манифестација на траги од дијалог во монолошки текст се сегментите во кои говорителот пренесува вистински дијалози (*oratio recta*) или кога симулира дијалог меѓу него и адресатот. Во моделот на Крон дијалозите вметнати во структурата на монолошкиот дискурс се означуваат со терминот дијалошко-монолошки дискурсен тип. Идентификацијата на овој дискурсен тип во дискурс кој од аспект на формата претставува монолог е лесно препознатлива. Негови формални показатели се исказите *aliquis dicat, dices, inquam, inquis, inquires, inquit* etc., а во пишан текст неговото присуство обично се сигнализира со наводници или повлака во зависност од конвенцијата на правописот.

Анализата на *nam* и *enim* во *Писмата до Атик* од перспектива на дискурсниот тип, укажува на значително поголемо присуство на *enim* во дијалошко-монолошки дискурсен тип. Парадигматичен во однос на употребата на двете партикули е следниот фрагмент, каде *enim* се јавува два пати во *oratio recta*, а *nam* е дел од т.н.р. репортивен слој на дискурсот:

Фр. 85. Venit ille ad me 'καὶ μάλα κατηγορῆς'. Et ego, "σὺ δὲ δὴ τί σύννους"; 'Rogas?' inquit, 'cui iter instet et iter ad bellum, idque cum periculosum tum etiam turpe!' 'Quae vis igitur?' inquam. 'Aes' inquit 'alienum, et tamen ne viaticum quidem habeo.' hoc loco ego sumpsit quiddam de tua eloquentia; *nam* tacui. At ille: 'sed me maxime angit avunculus.' 'Quidnam?' inquam. 'Quod mihi'

²⁶⁰ За разликата меѓу епистолярниот дијалог и дијалогот лице в лице, види Garcea (2002).

inquit 'iratus est.' 'Cur pateris?' inquam, 'malo *enim* ita dicere quam cur committis?' 'Non patiar' inquit; 'causam *enim* tollam.' Et ego: ... Hic dialogus sic conclusus est. (354 (XIII. 42) 1)²⁶¹

Инхерентноста на *enim* за овој дискурсен тип ја потврдуваат повеќе примери:

Фр. 86. ... 'At ego' inquit 'novus patronus instituiam; sed soror, quae tantum habeat consularis loci, unum mihi solum pedem dat' 'noli,' inquam 'de uno pede sororis queri; licet etiam alterum tollas.' 'Non consulare' inquit 'dictum'. Fateor; sed ego illam odi male consularem: 'Ea est *enim* seditiosa, ea cum viro bellum gerit' neque solum cum Metello sed etiam cum Fabio, quod eos nihili esse moleste fert. (21 (II. 1) 5)²⁶²

Фр. 87. ... Dices 'quid adhuc? Nondum *enim* in negotio versaris.' Sane scio et puto molestiora restare. (103 (V. 10) 3)²⁶³

Фр. 88. Iurabat ad summam, quod nullo negotio faceret, amicissimum mihi Caesarem esse debere. 'Quid *enim*?' inquam 'scripsit ad me Dolabella.' 'Dic quid?' Adfirmabat ... (195 (X. 4) 11)²⁶⁴

Фр. 89. 'Interea non dubito quin in Formiano mansurus sis. Commodissime *enim* τὸ μέλλον ibi παραδοκήσεις' (177 (IX. 10) 8)²⁶⁵

Партикулата *nam* во дијалогско-монолошки дискурсен тип се јавува само три пати:

Фр. 90. 'Cupivi' inquit 'ex senatus consulto surrupto; *nam* aliter <non> poterat. At ille impendio nunc magis odit senatum. "A me" inquit "omnia proficiscentur." 'Cur autem sex?' 'Quia duodecem nolui; *nam* licebat.' Tum ego ... (195 (X. 4) 10)²⁶⁶

Фр. 91. 'Cave facias,' inquit; '*nam* ista lex perferetur; ...' (330 (XIII. 33a) 1)²⁶⁷

²⁶¹ Дојде оној (sc. синот Квинт) кај мене *right down in the mouth*. И јас [му велам]: 'You there, why so pensive?' 'Што прашуваш?' рече [Прашуваш зошто е загрижен] човек кому му претстои пат, пат во војна, и тоа не само опасна туку и срамна?!' 'Што бараш тогаш [таму]?' реков. 'Имам долг' рече 'а покрај тоа немам пари ни за патни трошоци.' Во тој миг, јас се послужив со твојата речитост; [nam] замолчев. А овој: 'Но, најмногу ме загрижува вујко ми.' 'Зошто?' реков. 'Бидејќи ми е лут' рече. 'Зошто дозволуваш [да ти биде лут]?' реков, 'Повеќе сакам [enim] да кажам така отколку зошто си му скривил.' Нема да му дозволам;' рече, 'Ќе ја отстранам причината [за лутина].' А јас ... Така се заврши дијалогот.

²⁶² ... 'Но, јас' рече 'како [нивен] нов покровител ќе го издејствувам [тоа]; но, сестра ми, која има влијание речиси еднакво како и бившиот конзул, ми дава само едно место.' 'Немој' реков 'да кемкаш пред сестра ти за едно место; може дури и другото да го изгубиш.' Ќе речеш 'Не е работа на бившиот консул'. Признавам; но, јас страшно ја мразам жената на бившиот консул; [ќе речеш:] 'Таа е [enim] расипана, таа и со сопствениот маж води војна', - не само со Метел, туку дури и со Фабиј, бидејќи тешко го поднесува тоа што и тие се вклучени во оваа работа.

²⁶³ Ќе речеш: 'И што сега? Уште [enim] не си ни влегол во таа работа.' Добро знам и мислам дека положото претстои.

²⁶⁴ Сè на сè, се заколна дека Каесар е должен да се однесува многу пријателски кон мене. 'Што [enim]?' реков, 'Ми пиша Долабела.' 'Кажи што [ти пиша]?' Потврдуваше дека ...

²⁶⁵ 'Во меѓувреме не се сомневам дека ќе останеш во Формиан. Најзгодно е [enim] таму да го дочекаш она што претстои.'

²⁶⁶ 'Сакав' рече, 'брза одлука од сенатот; [nam] невозможно беше поинаку. А овој (sc. Каесар) сега го мрази сенатот повеќе од лихва.' "Од мене" вели "сè ќе зависи". [Ho] 'Зошто шест?' [прашав] 'Бидејќи не сакав дванаесет; [nam] а можев [да побарам].' Тогаш јас ...

²⁶⁷ 'Пази што ќе направиш', рече, '[nam] законот ќе биде донесен; бара [enim] Каесар.'

Функцијата на *nam* во *oratio recta* се чини дека не е поинаква од функцијата на партикулата во *oratio obliqua* – секогаш се јавува во антепозиција на дел-реченици кои се во некаква семантичко-функционална релација со претходната дел-реченица. Релацијата меѓу *sumpsi de tua eloquentia* и *tacui* во фр. 85, каде *nam* не е дел од дијалогско-монологскиот дискурсен тип не се разликува значајно од релацијата меѓу *cupivi ex senatus consulto surrupto* и *aliter non poterat* во фр. 90, каде партикулата е дел од дијалогско-монологски дискурсен тип. Дел-речениците во кои се јавува *enim* имаат посамостоен статус во однос на претходната дел-реченица, за што претставуваат потврда посочените фрагменти.

5. 6. 2. Дијафонија

Дискурсниот тип дијафонија се однесува на оние сегменти од монологскиот дискурс во кои се присутни траги од комуникациска интеракција, а кои немаат формални карактеристики на дијалог, т.е. не се структурирани како дискурсна промена, промена која се состои од иницијативни и реактивни чекори, туку имаат структура на еден чекор. Трагите од дијалог претставуваат рефлексивна на потребата на говорителот/авторот да изнесе личен став, да го оправда изборот на зборовите со кои ја пренесува информацијата, да ја зголеми довербата на адресатот во веродостојноста на пренесената информација, да го предизвика неговото внимание итн. Овие сегменти го сочинуваат мета-комуникацискиот слој (*expositio*), кој заедно со репротивниот или слојот на пренесена информација (*narratio*) е инхерентен дел на монологскиот дискурс. Додека присуството на репротивниот слој е *condicio sine qua pop*, присуството на мета-комуникацискиот слој не е нужно. Говорителот/авторот може повремено да го напушти репротивниот слој со цел да ја зголеми довербата на адресатот, но може и воопшто да не го направи тоа. Овие два слоја на монологскиот дискурс произлегуваат од двете основни функции на текстот - да пренесе информација и да предизвика одреден ефект кај адресатот. Од аспект на дефинираните дискурсни типови, сегментите кои му припаѓаат на мета-комуникацискиот слој во целост му соодветствуваат на дискурсниот тип кој Крон во моделот за анализа на партикулите го означува со терминот *дијафонија*.

Како основни показатели на дискурсниот тип дијафонија Крон го посочува присуството на лични заменки и глаголски облици во прво и второ лице во реченицата

во која се јавува партикулата или во околниот контекст,²⁶⁸ употребата на сегашно време за означување на дејства кои се случиле во минатото, присуство на метадискурсни изрази – перформативи, метадирективи и евалуативни изрази во реченицата во која се јавува партикулата или во околниот контекст, присуство на глаголи кои означуваат субјективна евалуација – *arbitor, opinor, credo, puto, mihi videor* и на други изрази на субјективност, присуство на прашања и директиви, и присуство на интеракциски елементи како извици, молби и вокативи. Од аспект на предложената теорија, отсуството на овие елементи е типично за репортивниот слој на дискурсот, односно претставува показател на дискурсниот тип монофонија.

5. 6. 2. 1. Лични заменки и глаголски облици во прво и второ лице

Присуството на лични заменки и на глаголски облици за прво и второ лице има оправдан статус на показател на дискурсниот тип дијафонија од аспект на тоа што личните заменки директно ги рефлектираат улогите на учесниците во говорниот настан.²⁶⁹ На улогата на субјектот на дискурсот упатуваат *ego* и *nos*, а на улогата на адресатот *tu* и *vos*. Со оглед на тоа што присуство на личните заменки во латинскиот не е неопходно за идентификација на лицето, туку на него упатуваат и глаголските облици во прво и второ лице кои можат да стојат самостојни, и тие исто како и личните заменки имаат статус на показатели на дијафонија. Заедно со личните заменки тие претставуваат еден вид граматички код на учесниците во интеракцијата. Во однос на дискурсниот тип дијафонија, не е индикативно само нивното присуство во реченицата во која се јавува партикулата, туку и во околниот контекст, т.е. во сегмент од текстот

²⁶⁸ Поимот 'реченица' тука се однесува на граматичките конструкции кои поседуваат структурна автономија – едно или две предикативни јадра поставени во однос на координација или субординација. Ова значење е блиско до традиционалното, но се разликува од него во однос на тоа што се однесува и на парентезите кои во традиционалната граматика се разгледуваат како дел од сложена реченица, а немаат третман на посебни реченици. Околниот контекст (*immediate context*), кој инаку не е прецизно дефиниран, тука се однесува на сегмент од текстот кој се состои од неколку реченици кои на планот на тематската структура на текстот образуваат една целина.

²⁶⁹ Во лингвистиката улогите на учесниците (*participant roles*) во говорниот настан се разгледуваат во рамките на т.н.р. деикса. Терминот (од грч. δεικνυμι 'посочувам, покажувам') се однесува на начините на кои јазичите ги енкодираат или ги граматикализираат својствата на контекстот во кој се случува говорниот настан, односно на начините на кои интерпретацијата на јазичната употреба е условена од анализата на контекстот (Levinson 1983: 54). Во традиционалните приоди деиксата главно се однесува на начините со кои говорителот ги посочува лицето, местото и времето вклучени во говорниот настан. Оттаму, се разликуваат деикса за лице (*person deixis*), за простор (*space deixis*) и за време (*time deixis*), во чии рамки се истражува употребата на заменките 'јас', 'ти', 'тоа', на прилозите за место 'тука', 'таму', за време 'сега', како и употребата на други изрази чија интерпретација е условена од контекстот. Улогата на личните заменки е условена од контекстот во смисла на тоа што референцијата на *јас* и *ти* варира во зависност од контекстот на нивната употреба – оној што *јас* го означувам со *ти*, го означува со *ти* тоа што *јас* го означувам со *јас*, а со *јас* тоа што *јас* го означувам со *ти*. Овие деиктички категории во лингвистиката се воведени од прагматиката на Пирс во која се означуваат со терминот 'индексични симболи' или 'индексични изрази'.

кој на планот на тематската структура образува една целина. Поголемото присуство на показни заменки и ним соодветни глаголски облици генерално се смета за показател на репортивниот слој на дискурсот, односно на т.н.р. дискурсен тип монофонија.

На присуството на личните заменки во комбинација со партикулата *enim* веќе укажавме кога говоревме за колокациите. Овие употреби бездруго се индикативни во однос на дискурсниот тип, но не се единствено релевантни показатели на дијафонија. Во анализата врз основа на присуството на лични заменки, треба да се земат предвид сите употреби во кои заменките се јавуваат во истата реченица или во околниот контекст на партикулата. Анализата покажува дека личните заменки кои упатуваат на граматичкиот субјект се присутни во мал број употреби, што е разбирливо со оглед на тоа што тие во латинскиот не се нужен показател на лицето. Нивната функција е да го нагласат или да го постават субјектот или адресатот во контраст со други лица. Личните заменки во функција на граматички субјект почесто се јавуваат покрај партикулата *enim*.²⁷⁰ Во случајот на двете партикули, заменката почесто упатува на субјектот отколку на адресатот:

	ego	nos	tu
<i>nam</i>	5	2	1
<i>enim</i>	20	2	13

Табела 7 Лични заменки како граматички субјект

Во корпусот постојат фрагменти во кои личната заменка е единствен показател на лицето. Во елиптичните реченица во фр. 8 и 9 предикатот се подразбира:

Фр. 82. ... *Tu enim* etiam humanius. (285 (XII. 44) 1)²⁷¹

Фр. 84. *Nam ego* Romam pridie Idus. (333 (XIII. 25) 2)²⁷²

На улогите на учесниците во интеракцијата почесто од заменката упатува предикатот. За разлика од личните заменки кои кога имаат функција на субјект се

²⁷⁰ За присуството на *ego* покрај *nam*, види 6 (I. 10) 4, 28 (II. 8) 8; 180 (IX. 13) 4; 333 (XIII. 25) 2 и 341 (XIII. 38) 2; за присуството на *nos* - 1 (I. 5) 7; 29 (II. 9) 3; за присуството на *tu* - 83 (IV. 6) 1; за присуството на *ego* покрај *enim*, види 13 (I. 13) 1; 16 (I. 16) 1; 19 (I. 19) 3; 21 (II. 1) 3; 50 (III. 5); 115 (VI. 1) 11; 134 (VII. 11) 3; 150 (VII. 26) 1; 161D (VIII. 11D) 8; 174 (IX. 7) 1; 195 (X. 4) 4; 203 (X. 12) 1; 220 (XI. 9) 1; 248 (XII. 1) 2; 254 (XII. 18) 4; 262 (XII. 23) 3; 332 (XIII. 24) 1; 341 (XIII. 38) 1; 406 (XV. 27) 1; 412 (XVI. 2) 3; за *tu* покрај *enim* - 88 (IV. 14) 2; 90 (IV. 15) 2; 114 (V. 21) 7; 115 (VI. 1) 10; 118 (VI. 4) 2; 141 (VII. 17) 2; 155 (VIII. 7) 2; 178 (IX. 11) 4; 285 (XII. 44) 1; 310 (XIII. 6) 2; 367 (XIV. 13) 2; 372 (XIV. 19) 1; 426 (XVI. 15) 5; за *nos* покрај *enim*, види 114 (VII. 17) 1 и 141 (VII. 17) 1.

²⁷¹ Ти [*enim*] [си постапил] дури и почовечно.

²⁷² [*Nam*] јас [ќе бидам] во Рим еден ден пред Идите.

четрикратно позастапени во речениците во кои се јавува *enim*, статистичката анализа на употребите на партикулите покрај предикат во прво или второ лице покажува речиси подеднаква застапеност на двете партикули во реченици во кои предикатот е во прво или во второ лице: во 48% од сите употреби на *nam* и во 49% од сите употреби на *enim* предикатот е во прво или второ лице.²⁷³ Со оглед на тоа што писмото претставува вид текст во кој субјектот на дискурсот му ги пренесува на адресатот пред сè сопствените доживувања, намери или размислувања или ги коментира доживувањата, намерите и размислувањата на адресатот, доминацијата на прво и второ лице е сосема очекувана, така што подеднаквата застапеност на двете партикули во реченици во кои овие лица имаат функција на субјект, не изненадува. Од друга страна, во корпусот постојат безброј примери во кои и покрај присуството на прво и второ лице, е евидентно дека сегментот во кој се јавува партикулата му припаѓа на репортивниот слој на дискурсот. Еден од потипичните примери за сегмент кој му припаѓа на слојот на пренесена информација и покрај доминацијата на прво лице е фр. 12, во кој предикатот стои во перфект:

Фр. 92. **Nam** ad me de eo nihil scripsisti. (8 (I. 1) 2)²⁷⁴

Фр. 93. **Nam** ut Id. Mai. in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa re publica, atque ille locus inductus a me est divinitus, ne una plaga accepta patres conscripti conciderent, ne deficerent. (16 (I. 16) 9)²⁷⁵

Фр. 94. **Nam** ego dissensi. (28 (II. 8) 8)²⁷⁶

Поиндикативна во однос на можната дистинкција меѓу двете партикули би требало да биде анализата на присуството на лични заменки во прво или второ лице во околниот контекст. Со оглед на фактот што партикулата *enim* е речиси три пати позастапена од *nam* и со оглед на тоа што двете партикули понекогаш се јавуваат во фрагменти чиј околен контекст е идентичен, анализата ја спроведовме врз два корпуси, при чија подготовка си поставивме три параметри: да бидат со приближно еднаква должина (околу 9000 зборови), само една од двете партикули да биде присутна во соодветниот корпус и бројот на употреби на едната или на другата партикула да биде еднаков во соодветните корпуси (184 употреби). Целта на

²⁷³ Во 136 од 282 употреби во случајот на *nam* и во 445 од вкупно 912 употреби на *enim* предикатот во реченицата е во прво или во второ лице.

²⁷⁴ [Nam] за тоа не си ми напишал ништо.

²⁷⁵ [Nam] кога на Мартовските Иди стигнав во сенатот, прашан за мислење кажав многу работи за општото добро на Републиката, и со вдахновение го наведов ова реторско место – сенаторите да не се обесхрабруваат од тоа што примиле еден удар, да не губат надеж.

²⁷⁶ [Nam] јас не се согласив.

составувањето на овој материјал е во анализата да бидат вклучени сегменти со подеднаква должина, партикулите да не се јавуваат во ист сегмент и да бидат застапени со подеднаков број употреби.²⁷⁷ Во анализата на околниот контекст спроведена врз овие два корпуса ги разгледуваме формите *ego, mihi, me(que), tecum, tu, tibi, te, tecum, nos* и *nobis*. Резултатите укажуваат на поголема застапеност на *mihi, me, tecum, tibi*, и *te* во *enim* корпусот, на приближно подеднаква застапеност на *ego, tecum, nos* и *nobis* во двете корпуса и на малку поголема застапеност на *tu* во *nam* корпусот.

	ego	mihi	me(que)	tecum	tu	tibi	te	tecum	nos	nobis
nam-корпус	45	63	106	2	22	23	80	3	26	17
enim-корпус	46	103	144	6	17	33	106	2	29	19

Табела 8. Застапеност на лични заменки во околниот контекст на *nam* и *enim*

Анализата на околниот контекст на двете партикули не упатува само на генерално поголема застапеност на лични заменки во *enim*-корпусот, туку и на одредени специфичности во поглед на нивната употреба. Евидентни се одредени разлики во употребата на личните заменки кои во текстот имаат функција на индиректен или директен објект. Имено, *mihi* и *tibi* во *nam*-корпусот најчесто имаат функција на индиректен објект покрај глаголи кои означуваат факт - *(re)scribere, (prae)dicere, dare, mittere, (re)nuntiare, reddere, iubere, prodesse, invidere, ostendere* etc.²⁷⁸, додека *mihi* во *enim*-корпусот најчесто има функција на индиректен објект покрај предикати кои означуваат ментална состојба – *gratus/(per)iucundus/ molestus/ commodus/ suavis est, credere, placere, videri*²⁷⁹ etc. *Tibi* се јавува како директен објект на *respondere, placere, adsentiri, narrare, gratias agere, videri*.²⁸⁰ Како парадигма за оваа состојба ќе ги посочиме следните фрагменти:

²⁷⁷ Составувањето на овие корпуса според поставените параметри се покажа исклучително тешко. Во најголем број писма *enim* е единствено застапена партикула, во дел од нив се присутни двете, но има голема диспропорција во нивната застапеност (на пр., во 115 (VI. 1) писмо *nam* се јавува 4, а *enim* дури 28 пати), во дел од писмата партикулите се или подеднакво застапени (8 (I. 3), 10 (I. 1), 18 (I. 18), 35 (II. 15), 39 (II. 19), 52 (III. 7) etc.) или *nam* е почесто или единствено застапена, но во текстот на писмото се јавува само еднаш или неколку пати (11 (I. 2), 12 (I. 12), 29 (II. 9), 41 (II. 21), 43 (II. 23) etc.).

²⁷⁸ Види 12 (I. 12) 1; 21 (II. 1) 1, 11; 52 (III. 7) 1; 55 (III. 10) 2; 60 (III. 15) 3; 104 (V. 11) 6; 141 (VII. 17) 4; 161 D (VIII. 11D) 6; 162 B (VIII. 12B) 1; 174B (IX. 7B) 3; 270 (XII. 32) 1; 285 (XII. 44) 2; 320 (XIII. 12) 3 etc.

²⁷⁹ Види 17 (I. 17) 6; 21 (II. 1) 3; 52 (III. 7) 1; 68 (III. 23) 4; 76 (IV. 4) 1; 115 (VI. 1) 11; 125 (VII. 2) 5; 126 (VII. 3) 12; 128 (VII. 5) 1; 130 (VII. 7) 4; 141 (VII. 17) 1; 152 (VIII. 2) 1, 2; 218 (XI. 7) 1; 232 (XI. 23) 3; 237 (XI. 21) 1; 240 (XII. 4) 1; 254 (XII. 18) 1; 264 (XII. 25) 1; 265 (XII. 26) 2; 282 (XII. 42) 1; etc.

²⁸⁰ Види 16 (I. 16) 1; 21 (II. 1) 2; 26 (II. 6) 1; 32 (II. 11) 1; 50 (III. 5); 82 (IV. 6) 2; 174 (IX. 7) 5; 255 (XII. 17); 256 (XII. 18a) 2; 267 (XII. 28) 3; 268 (XII. 29) 2; 285 (XIII. 26) 2; 311 (XIII. 4) 1; 373 (XIV. 18) 4 etc.

Фр. 95. **Tu me** velim certio²⁸¹rem facias, quod de meis mandatis egeris atque etiam quid de tuo negotio; **Nam** ut Brundisio profectus es, nullae mihi abs te sunt redditae litterae. (15 (I. 15) 2)²⁸¹

Фр. 96. Vera quidem laude probitatis, diligentiae, religionis neque **me tibi** neque quemquam antepono, amoris vero erga **me**, cum a fraterno amore domesticoque discessi, **tibi** primas defero. Vidi **enim**, vidi penitusque perspexi in meis variis temporibus et sollicitudines et laetitias tuas. Fuit **mihi** saepe et laudis nostrae gratulatio tua iucunda et timoris consolatio grata. (17 (I. 17) 6)²⁸²

Фр. 97. De Tullia mea **tibi** adsentior scripsique ad eam et ad Terentiam mihi placere. Tu **enim** ad me iam ante scripseras, 'ac vellem te in tuum veterem gregem rettulisses.' (115 (VI. 1) 10)²⁸³

Специфичности во употребата на личните заменки во околниот контекст на двете партикули постојат и во однос на *me, te* и *nos*. Во *nam*-корпусот овие заменски форми најчесто претставуваат директен објект на глаголите *expecto, hortor, commitere, invitare, salutare, admonere, certio²⁸⁴rem facere* etc.²⁸⁴, а се јавуваат и во предлошки изрази (ad me, ad te, ad nos)²⁸⁵ или во функција на субјект во ACI покрај *verba dicendi* – *dicere, (re)scribere, testificari, negare*²⁸⁶:

Фр. 98. Nos hic **te** ad mensem Ianuarium expectamus ex quodam rumore an ex litteris tuis ad alios missis; **nam ad me** de eo nihil scripsisti. (8 (I. 1) 2)²⁸⁷

Фр. 99. De M. Octavio iterum iam tibi rescribo **te** illi probe respondisse; paulo vellem fidentius. **Nam** Caelius libertum **ad me** misit et litteras accurate scriptas et de pantheris et *** a civitatibus. (115 (VI. 1) 21)²⁸⁸

Во *enim*-корпусот, истите заменски форми освен во предлошки изрази, се јавуваат и во функција на директен објект на глаголи кои означуваат душевна состојба – *amare*,

²⁸¹ Ти сакам да ме известиш за тоа што си направил со ова што ти го порачав и исто така [да ми кажеш] што има ново со твојата работа; [nam] штом замина во Брундизиј, не добив ниедно писмо од тебе.

²⁸² Во однос на чесноста достојна за пофалба, ревноста и побожноста, ниту себе ниту било кого друг не го почитувам повеќе од тебе, а што се однесува до љубовта кон мене, кога ќе ги ставам настрана [љубовта] на братот и на семејството, ти си на прво место. Сум ја видел [enim], сум ја видел и јасно сум ја согледал твојата грижа и твојата радост во моите подеси и падови. Мене секогаш ми било мило тоа што си покажувал радост за моите успеси и ми била драго што си ме тешел кога сум се плашел.

²⁸³ Што се однесува до мојата Тулија, се сложувам со тебе и ѝ пишав и на неа и на Терентија дека го одобрувам [тоа]. Ти [enim] мене уште порано ми пишувавше: 'Би сакал да се вратиш во твоето старо друштво.'

²⁸⁴ Види 8 (I. 1) 2; 15 (I. 15) 2; 32 (II. 11) 2; 63 (III. 18) 2; 112 (V. 19) 3; 152 (VIII. 2) 2; 172 (IX. 3) 4; 174 (IX. 7) 7; 254 (XII. 18) 1 etc.

²⁸⁵ Види 8 (I. 1) 2; 12 (I. 12) 4; 13 (I. 13) 5; 17 (I. 17) 4; 19 (I. 19) 9; 20 (I. 20) 2; 21 (II. 1) 1, 11; 22 (II. 2) 3; 36 (II. 16) 4; 55 (III. 10) 1; 69 (III. 24) 1; 95 (V. 2) 2; 115 (VI. 1) 21; 116 (VI. 2) 9; 157 (VIII. 5) 1; 161 B (VIII. 11B) 1; 162 (VIII. 12) 1; 162 B (VIII. 12B) 1; 162 C (VIII. 12C) 2; 165 (VIII. 15) 2; 200A (X. 9A) 5; 218 (XI. 7) 2 etc.

²⁸⁶ Види 104 (V. 11) 6; 121 (VI. 6) 3; 141 (VII. 17) 4; 168 (IX. 2) 2; 188 (VIII. 9) 1; 200A (X. 9A) 1, 5; 426 (XVI. 15) 5.

²⁸⁷ Јас те очекувам овде во месецот јануари врз основа на некои гласини или врз основа на писма што си им ги испратил на други луѓе; [nam] на мене за тоа не си пишав ништо.

²⁸⁸ Што се однесува до Марк Октавиј, веќе по втор пат ти пишувам дека убаво си му одговорил; би сакал [да беше] малку посамуверен. [Nam] Каелиј ми ги испрати [неговиот] ослободеник и писма во кои детално ми пишува за пантерите и за *** од градовите.

sollicitare, angere, delectare, consolari, conturbare etc.²⁸⁹; личната заменка е субјект во конструкција ACI почесто отколку во *nam*-корпусот, и тоа не покрај *verba dicendi*, туку покрај *verba sentiendi, affectuum* или *voluntatis*.²⁹⁰ Во фр. 20 *gaudeo* е *verbum regens* на ACI, а *me* директен објект на *amas*.

Фр. 100. A Turranio *te* accepisse meas litteras gaudeo. Παραφύλαξον, si *me* amas, τὴν τοῦ φιλότητος φιλότητιαν· αὐτίκα γὰρ hanc, quae me hercule *mihī* magno dolori est (dilexi *enim* hominem), procura, quantulacumque est, Precianam hereditatem; prorsus ille ne attingat. (123 (VI. 9) 2)²⁹¹

Анализата на личните заменки во околниот контекст на *enim* покажува дека тие често се дел од парентетичките изрази *si me amas, amabo te, obsecro te* и *crede mihī*, кои исто како и личните заменки имаат статус на показатели на дијафонија. На инхерентноста на оваа партикула за овој дискурсен тип упатува и поголемата застапеност на личните заменки во функција на граматички субјект во речениците во кои се јавува партикулата, како и нивното поголемо присуство во околниот контекст на партикулата.

5. 6. 2. 2. Употреба на сегашно наместо минато време

Следниот показател на дискурсниот тип дијафонија е употребата на сегашно наместо минато време. Оваа употреба на презентот се разликува од *praesens historicum*, кој исто се однесува на употреби на сегашно време за означување минати дејства, од аспект на тоа што за разлика од него не е својствена за наративни текстови, туку е типична за дијалог.²⁹² На оваа употреба на презентот веќе укажавме кога говоревме за употребата на граматичките времиња. Анализата на *enim* од перспектива на граматичкото време покажа дека партикулата често се јавува во реченици во кои е вообичаена употребата на *audio, scribis, dicis* наместо *audivi, scripsisti, dixisti*. Овие употреби на презентот претставуваат типична парадигма за употреба на сегашно наместо минато време во не-наративен текст.

²⁸⁹ Види 18 (I. 18) 1; 21 (II. 1) 3, 12; 26 (II. 6) 1; 35 (II. 15) 1; 37 (II. 17) 2; 50 (III. 5); 63 (III. 18) 2; 92 (IV. 18) 2; 93 (IV. 19) 2; 98 (V. 5) 1; 114 (V. 21) 7; 117 (VI. 3) 1; 119 (V. 5) 1; 123 (VI. 9) 1; 125 (VII. 2) 2; 131 (VII. 8) 2; 186 (IX. 17) 2; 187 (IX. 18) 4; 231 (XI. 25) 3; 254 (XII. 18) 1; 269 (XII. 33) 2; 306 (XII. 6) 2 etc.

²⁹⁰ Види 9 (I. 4) 1; 13 (I. 13) 1, 2; 17 (I. 17) 8; 36 (II. 16) 3; 89 (IV. 16) 1; 93 (IV. 19) 1; 114 (V. 21) 7; 115 (VI. 1) 3; 176 (IX. 9) 4; 199 A (X. 8A) 1; 306 (XII. 6) 2 etc.

²⁹¹ Се радувам што си ги примил моите писма од Тураниј. *Внимавај*, те преколнувам, *на среброгубието на сплеткарот*; *веднаш* погрижи се за наследството на Прекијан, колку и да е мало; тоа, жими Херкула ми е голема грижа (го сакав [enim] човекот); со еден збор [пази] оној да не го присвои.

²⁹² За употребата на презент наместо претерит во не-наративни текстови, види Пинкстер (Pinkster 1998: 69)

Со оглед на тоа што партикулите веќе ги анализиравме од перспектива на граматичките времиња, па во рамки на тој дел од истражувањето ја анализиравме и употребата на презентот, тука ќе укажеме само на оние аспекти кои се индикативни во однос на дискурсниот тип дијафонија. Употребата на презентите *scribis, probas, negas, postulas, rogas, vis, mavis* etc. покрај *enim* претставуваат силна индикација за припадноста на сегментите од текстот во кои се јавуваат на мета-комуникацискиот слој на дискурсот. Овие презенти се еден вид реформулација на дискурсниот чекор на другиот учесник во епистоларната интеракција, Атик, а реферираат на настани што се случиле во минатото поради тоа што дискурсниот чекор на кој упатуваат е присутен во некое од претходните писма:

фр. 75. **Scribis enim** in ea epistula quam C. Decimius mihi reddidit Buthroto datam in Asiam tibi eundum esse te arbitrari. (89 (IV. 16) 9)²⁹³

фр. 101. **Probas enim** meum consilium **negasque** mihi quicquam tali tempore potius faciendum fuisse. (217 (XI. 6) 1)²⁹⁴

фр. 63. Iis igitur respondebo *** (sic **enim postulas**) nec οἰκονομίαν meam instituem, sed ordinem conservabo tuum. (115 (VI. 1) 1)²⁹⁵

фр. 102. Sin autem ita actum est ut ipsa mancipia abduceret, non mihi videtur esse aequum (**rogas enim** me ut tibi scribam quid mihi videatur; ...); (267 (XII. 28) 3)²⁹⁶

Во оваа категорија на дијалогски презент влегува и презентот *audio* кој не упатува на дејство што се случува симултано со чинот на говорење/пишување, туку на дејство што се случило во минатото:

Фр. 103. **Audio enim** eum ea senatus consulta improbare quae post discessum tribunorum facta sunt. (218 (XI. 7) 1)²⁹⁷

Партикулата *nam* се јавува исто така во реченици во кои презентот означува минато дејство, но овие употреби на презентот не се идентични со тие кои се јавуваат во дел-речениците во кои е присутна *enim*. За оваа партикула е својствено присуството

²⁹³ Пишуваш [enim] во писмото што ми го донесе Гај Деким, предадено во Бутрот, дека мислиш дека треба да одиш во Азија.

²⁹⁴ Го одобруваш [enim] моето решение и велиш дека во овие околности не сум ни можел да направам нешто подобро.

²⁹⁵ Ги добив твоите писма во Лаодикеа пет дена пред Терминалиите; ги прочитав тие писма преполни со љубов, човечност, должност, внимателност. Значи, на нив ќе одговорам <...> (така [enim] бараш) и нема да се придржувам до мојот установен начин [на пишување], туку ќе се придржувам до твоето правило.

²⁹⁶ Ако пак, се постапило така за да се стекне право на сопственост, тоа мислам дека не е праведно (прашуваш [enim] да ти пишам што мислам; ...);

²⁹⁷ Слушам [enim] дека тој (Каесар) не ги признава решенијата на сенатот што се донесени по заминувањето на трибуните.

во реченици во кој презентот соодветствува на т.н.р. *praesens litteratorium*. Единствен презент кој би можел да се третира како дијалошки е презентот кој се јавува во речениците со *quod explicativum*, во чија антепозиција партикулата се јавува многу често. Сепак, употребата на презент во реченици е малку веројатно дека има функција во рамки на мета-комуникацискиот слој на дискурсот. Најочигледен показател за тоа е неможноста во вистински дијалог реактивниот чекор на едниот од учесниците во интеракцијата да започне со ваква зависна реченица. Присуството на овие реченици е посвојствено за реактивни чекори кои се состојат од повеќе единици на содржина. Реченицата со *quod explicativum* во рамките на таквиот чекор има функција во организацијата на тие дискурските содржини, така што нејзината функција не се остварува во рамки на конверзациската структура, туку во рамки на презентацијата на содржините кои го сочинуваат чекорот. Во таа смисла, и презентот употребен во овие дел реченици во поглед на дискурската функција се разликува од презентот присутен во речениците во кои се јавува партикулата *enim*. Од друга страна, со оглед на тоа што овие реченици се еден од најочигледните средства за организација на тематската структура на монолошкиот дискурс, употребата на презент во нив во ниеден случај не може да се смета за показател на дискурсниот тип дијафонија.

5. 6. 2. 3. Метадискурсни изрази

Со терминот 'метадискурс' во теоријата се означуваат сите манифестации на лична инволвираност на говорителот/авторот во текстот. Метадискурските изрази се изрази кои не влијаат врз дискурската содржина, туку имаат функција во рамки на организацијата и презентацијата на содржината и во рамки на интеракцијата говорител-адресат. Од тој аспект, тие не му припаѓаат на наративниот слој, туку го управуваат комуникацискиот процес. Некои истражувачи (Vande Kopple 1985; 1986, Connog 1996) изразите што имаат функција во организацијата и презентацијата на дискурската содржина ги третираат како рефлексивност на 'текстовниот метадискурс' (*textual metadiscourse*), а тие што имаат функција во рамки на интеракцијата говорител-адресат, како рефлексивност на 'интерперсоналниот метадискурс' (*interpersonal metadiscourse*).²⁹⁸ Во моделот на Крон, изразите кои имаат функција во организацијата и

²⁹⁸ Третман на показатели на текстовен метадискурс имаат конективите на текстот (е.г. *first, next, however, but*), изразите кои му овозможуваат на адресатот да го разбере значењето на термините (е.г. *X means Y*), илокуциските маркери (е.г. *to sum up, to give an example*) и изразите кои го упатуваат адресатот на нечиј став (е.г. *according to*); показатели на интерперсоналниот метадискурс се епистемичките маркери (е.г. *might, perhaps*), епистемичките емфатички зборови (е.г. *clearly, obviously*), изразите со кои авторот изнесува став кон содржината (е.г. *surprisingly, it's fortunate that*) и изразите со кои влегува во имплицитен дијалог со

презентацијата на дискурсната содржина, т.е. изразите со кои се реализира т.н.р. текстовен метадискурс, немаат третман на метадискурсни, туку имаат статус на искази чија функција се остварува на планот на тематската структура, т.е. во рамки на презентативното дискурсно ниво. Статус на метадискурсни имаат само оние изрази кои имаат функција во рамки на интеракцијата говорител-адресат, односно кои му припаѓаат на т.н.р. интерперсонален метадискурс. Единствено овие искази претставуваат показатели на дискурсниот тип дијафонија.

Индикативно во однос на припадноста на една партикула во сегмент од текстот кој од перспектива на дефинираните дискурсни типови се определува како дијафонија според Крон е присуството на следните метадискурсни изрази во реченицата во која се јавува партикулата или во нејзинот околен контекст:

- Перформативи – изрази чие изговарање претставува извршување на одредено дејство (*ти кажувам дека, те прашувам дали*),
- Метадирективи - изрази со кои говорителот експлицитно го определува ефектот што сака да го постигне кај адресатот (*кажи ми, биди сигурен дека, запомни дека, верувај ми, немој да мислиш дека, знај дека ... etc.*) и
- Евалуативни или процедурални изрази од типот на *мора да се признае, треба да се нагласи, важно е да се каже, како што е познато etc.*
- Субјективно евалуативни глаголи – глаголи во прво лице индикатив презент кои претставуваат субјективна евалуација (*мислам, сметам, верувам, ми се чини etc.*) и други средства за изразување субјективност.
- Реторички или вистински прашања и директиви
- Екстра-клаузални интеракциски елементи како извици, колнења и вокативи (Kroon, 1995: 114).

Со оглед на тоа што во Серловата верзија на теоријата на говорни чинови апсолутно секој јазичен исказ добива статус на перформатив, важно е да се нагласи дека тука третман на метадискурсни изрази имаат само дел од експлицитните перформативи. Значењето на терминот *перформатив* во контекст на метадискурсните изрази, е најблиско до значењето што терминот го има кај Остин - искази со чие изговарање во соодветни околности говорното лице ништо не констатира, ништо не опишува и за ништо не известува, туку извршува определено дејство. Како илустрација за експлицитни перформативи Остин ги наведува следните примери: 'Ја земам оваа

адресатот (e.g. *you may not agree that, dear reader, you might wish to read the next section first*). (Vande Kopple 1985: 46).

жена за моја законита сопруга', 'Го именувам овој брод *Кралица Елизабета*', 'Му го оставам во наследство мојот часовник на брат ми'. Изговарањето на секој од овие искази во соодветни околности (венчална церемонија, кршење на шишето од трупот на бродот, тестамент), претставува чин на извршување дејство – стапување во брак, крштевање, оставање во наследство, обложување (Austin 1962: 1-24).²⁹⁹ Индикатор на илокуциската сила е глагол во прво лице индикатив на презент кој го означува дејството што се извршува со чинот на изговарање. Со оглед на тоа што статус на метадискурсни искази имаат и директивите, кои исто можат да претставуваат перформативи, се чини дека кај Крон, терминот перформатив има уште потесно значење: се однесува само на оние искази во кои експлицитни индикатори на илокуциската сила се *verba dicendi* или некои *verba postulandi*.³⁰⁰ Од тој аспект, идентификацијата на дискурсниот тип дијафонија според параметарот присуство на перформативи се однесува само на употребите во кои во реченицата во која се јавува партикулата или во околниот контекст се присутни експлицитни перформативи во кои функција на индикатор на илокуциската сила имаат глаголите *dico, aio, loquor, nego, clamo, narro, affirmo, confirmo, nuntio, scribo, respondeo, fateor, confiteor, infiteor, promitto, polliceor, certiolem facio* или *suadeo, persuadeo, rogo, quaero* во прво лице индикатив презент актив.

Анализата на фрагментите во кои се јавуваат партикулите од аспект на овој параметар, упатува на една употреба на *nam* во реченица во која е присутен перформативниот глагол *testificor*:

Фр. 104. *Nam deos hominesque amicitiamque nostram **testificor** me tibi praedixisse neque temere monuisse sed, postquam Caesarem convenerim sententiamque eius qualis futura esset parta victoria cognorim, te certiolem fecisse.* (200A (X. 9A) 1)³⁰¹

²⁹⁹ Имплицитните перформативи, според Остин, се разликуваат од експлицитните по тоа што во нив не е присутен глагол во прво лице индикатив презент. Потврда за нивниот статус на перформативи е можноста за реформулација (e.g. 'Turn right' = *I order you to turn right, I advice [or recommend] you to turn right; You may go = I give you permission to go*) и можноста во исказот да се вметне *hereby* без тој да ја изгуби смилата (e.g. *You are hereby authorized to pay*) (Austin 1962: 57-58).

³⁰⁰ Крон на ниту едно место во нејзината студија не објаснува што точно подразбира под терминот *перформатив*. Од примерите кои ги наведува (*I tell you that ..., I ask you whether ...*) може да се заклучи дека статус на перформативи имаат само експлицитните перформативи во кои индикатори на илокуциската сила се *verba dicendi* или некои *verba postulandi*. Сите *verba postulandi* немаат статус на перформативи, бидејќи од некои од нив се индикатори на илокуциската сила на директивите, кои имаат третман на посебен показател на дијафонија (*postulo, flagito, impero, praecipio, moveo* etc.).

³⁰¹ [Nam] за сведоци ги повикувам и боговите и луѓето и нашево пријателство дека сум ти рекол, дека не сум те опоменал без причина, но дека ќе те известам кога ќе се сретнам со Каесар и кога ќе дознаам каков е неговиот став за тоа што ќе се случи ако тој победи.

Партикулата *enim* се јавува три пати во перформативи и многу често во дискурсниот чин кој следи зад дискурсниот чин во кој е содржан перформативот:

Фр. 105. Hae meae tibi ineptiae (fateor *enim*) ferendae sunt; (275 (XII. 36) 1)³⁰²

Фр. 106. Redeo *enim* ad miseram seu nullam potius rem publicam. (367 (XIV. 13) 6)³⁰³

Фр. 107. Tu vero sapienter (nunc demum *enim* rescribo iis litteris quas mihi misisti convento Antonio Tiburi) sapienter igitur quod manus dedisti quodque etiam ultro gratias egisti. (413 (XVI. 3) 1)³⁰⁴

Фр. 108. Ego autem tibi *confirmo* (possum falli ut homo) a meis eam non habere; numquam *enim* ab oculis meis afuerunt. (327 (XIII. 21a) 2)³⁰⁵

Фр. 109. *Narro* tibi, Quintus pater exultat laetitia. Scripsit *enim* filius se idcirco profugere ad Brutum voluisse quod, cum sibi negotium daret Antonius ut eum dictatorem efficeret, praesidium occuparet, id recusasset; (398 (XV. 21) 1)³⁰⁶

Метадирективите се изрази со кои говорителот експлицитно го споменува перлокуторниот ефект кој е дел од говорниот чин и на тој начин му помага на адресатот да го согледа тој ефект (Risselada 1993: 258). Со оглед на тоа што перлокуторниот ефект е иманентен дел на говорните чинови, секој говорен чин без исклучок може да претставува метадириектив. Метадирективите кои од аспект на класификацијата на говорни чинови претставуваат асертиви имаат функција да му предочат на адресатот дека перлокуторниот ефект е вградување на содржинатата на говорниот чин во знаењето на адресатот (фр. 110) или да предизвикаат кај адресатот верување во нејзината вистинитост (фр. 111):

Фр. 110. *Nam* scito te ei dialogo adiunctum esse tertium. (322 (XIII. 13-14) 1)³⁰⁷

Фр. 111. Si *enim* pervenissent istae litterae, *mihi crede*, nos paeniteret. (299 (XIII. 28) 2-3)³⁰⁸

Функцијата на метадириективите кои претставуваат директиви или прашања е уште поексплицитно да го наведат адресатот да се однесува така како што наложува содржината на директивот или на прашањето (фр. 112), а функцијата на

³⁰² Овие мои будалаштини (признавам [enim]) треба да ги издриш.

³⁰³ Се враќам [enim] на јадната или подобро непостојечка Република.

³⁰⁴ Ти навистина мудро (сега најпосле [enim]) одговарам на писмата што ми ги испрати по средбата со Антониј во Тибур, значи мудро си постапил што си му пружил рака и што дури и си му се заблагодарил.

³⁰⁵ Јас пак, те уверувам (можам да се излажам бидејќи сум човек) дека таа (Каерелија) не го добила [списот] од моите луѓе; никогаш [enim] не сум тргнал очи од нив.

³⁰⁶ Ти велам, таткото Квинт скока од радост. Ми пиша [enim] синот дека сакал да побегне кај Брут поради тоа што кога Антониј му дал налог да го избере за диктатор и да освои некој гарнизон, овој одбил.

³⁰⁷ [Nam] знај дека и ти си вклучен во тој дијалог како трето лице.

³⁰⁸ Да стигнеа тие писма, ќе ми беше жал, верувај ми.

метадирективите експресиви е да предизвикаат кај адресатот чувство идентично на чувството на говорителот (фр. 113):

Фр. 112. Dic mihi, placetne tibi primum edere iniussu meo? (327 (XIII. 21a) 1)³⁰⁹

Фр. 113. Vide *enim* quibus hominibus aures sint deditae meae. (34 (II. 14) 2)³¹⁰

Во *Писмата до Атик* партикулите очекувано најмногу се присутни во метадирективи кои од аспект на класификацијата на говорни чинови претставуваат асертиви. Најчест лингвистички показател на овие метадирективи се императивите *scito*, *mihi crede*, *noli putare* и *cave putes*.³¹¹ Анализата на партикулите од аспект на нивното присуство во метадирективи упатува на поголема застапеност на *enim*, но две употреби сведочат за можното присуство на *nam* во метадирективи. Освен во фр. 110, каде *nam* се јавува во антепозиција на *scito*, партикулата се јавува во метадиректив и во фр. 114, во антепозиција на *cave putes*.

Фр. 114. *Nam* cave putes hoc tempore plus me quemquam cruciari, quod eum, quem ante me diligo, video in consulatu quidvis potius esse quam consulem. (165A (VIII. 15A) 2)³¹²

Enim, освен во реченици во кои показатели на метадирективот се *scito* и *cave putes*, се јавува и во реченици во кои на статусот на исказот упатуваат *noli putare*, *mihi crede*, *vide*.

Фр. 115. Sic *enim* scito, verbum in senatu factum esse numquam de ullo nostrum qui provincias obtinuimus quo in iis diutius quam ex senatus consulto maneremus, ut iam ne istius quidem rei culpam sustineam quod minus diu fuerim in provincia quam fortasse fuerit utile. (126 (VII. 3) 1)³¹³

Фр. 116. Cave *enim* putes quicquam esse minoris his consulibus, quorum ego ***... (144 (VII. 20) 1)³¹⁴

Фр. 117. Noli *enim* putare me quicquam maluisse quam ut mandatis satis facerem nec ulla de rem plus laborasse. (115 (VI. 1) 3)³¹⁵

³⁰⁹ Кажи ми прво, се согласуваш ли [тоа] да се издаде без мој налог?

³¹⁰ Гледај [enim] какви сè луѓе јас слушам!

³¹¹ Императивите се најчест, но не единствен лингвистички показател на метадирективите. На перлокуторниот ефект може да упатува и конјунктив за заповед и забрана *coniunctivus iussivus / coniunctivus prohibitivus*, конјунктив за желба или футур I.

³¹² [Nam] немој да мислиш дека ова време некого го измачува повеќе одошто ме измачува мене, кога го гледам овој што го сакам повеќе од себе си, како за време на конзулската служба се однесува како да е нешто повеќе од конзул.

³¹³ Така [enim] знај дека во сенатот никогаш не се изговори ни збор за ниеден од нас што ги држиме провинциите поради кој ние останавме подолго одошто требаше да останеме според сенатската одлука, така што навистина не можам да ја земам врз себе вината за тоа што останав во провинцијата пократко одошто можеби ќе беше полезно.

³¹⁴ Пази [enim] да не помислиш дека нешто вреди помалу од овие конзули, од кои јас [***]

Фр. 118. Animis *enim* usi sumus virilibus, consiliis, mihi crede, puerilibus. (381 (XV. 4) 2)³¹⁶

Освен во метадирективи во кои лингвистички показател е императивот, партикулата *enim* се јавува и во метадирективи во кои се присутни исказите *volo tibi persuadere ...* и *nolo existimare ...*, кои имаат статус на метадирективи од аспект на тоа што се семантички еквивалентни на *persuade tibi*, односно *noli existimare*:

Фр. 119. Sic *enim* volo te tibi persuadere, mihi neminem esse cariorum te excepto Caesare meo, ... (199 A (X. 8A) 1)³¹⁷

Фр. 120. Nolo *enim* Lacedaemonem longinquiorem quam Lanuvium existimare. (387 (XV. 9) 1)³¹⁸

Функцијата на метадирективите *mihi crede*, *volo tibi persuadere* е да го убедат адресатот во вистинитоста на содржината на говорниот чин, функцијата на *cave putes*, *noli putare*, *nolo existimare* е да ја отстранат можноста адресатот погрешно да ја разбере содржината на говорниот чин, а метадирективот во кој е присутен императивот *scito*, има функција да му помогне на адресатот да согледа дека перлокуторниот ефект на говорниот чин е вградување на содржинатата на тој говорен чин во знаењето на адресатот. Метадирективите кои од аспект на класификацијата на говорни чинови претставуваат експресиви (фр. 113), како еден вид елемент на *pathos*, повторно се во функција на целта на говорителот да го убеди адресатот во вистинитоста на одреден сегмент од текстот. Тие исто како и метадирективите асертиви се вид средство за убедување во вистинитоста на говорниот чин, кое говорителот тука го реализира предизвикувајќи кај адресатот чувство идентично на сопственото.

Со терминот 'евалуативни или процедурални изрази' (evaluative or procedural expressions) во моделот за анализа на партикулите се означуваат мета-нарративните изрази, т.е. изразите кои претставуваат еден вид нарација за самата нарација: *мора да се признае, треба да се нагласи, сега кога дојдовме до оваа точка во расправата, треба почесто да се повторува, како што е знаеш* etc.³¹⁹ Имаат третман на метадискурсни од аспект на тоа што го управуваат комуникацискиот процес. Генезата на терминот 'евалуативен' во лингвистиката се врзува за теоријата на нарација на Лабов и

³¹⁵ Немој да мислиш дека повеќе сум сакал било што друго од тоа да им се покорам на препораките [на Брут], ниту пак дека за било која работа сум се измачил повеќе отколку за оваа.

³¹⁶ Духот ни беше храбар, одлуките детски, верувај ми.

³¹⁷ Така [enim] сакам да те убедам дека мене никој не ми е помил од тебе освен мојот пријател Каесар...

³¹⁸ Не сакам [enim] да сметаш дека Спарта е поодалечена од Ланувиј.

³¹⁹ Парадигмите на Крон за овие изрази се следните изрази: *I have to admit, It should be stressed* и *now that we have come to this point of our discussion*. Латинските парадигми за истиот вид изрази се: *dicendum est saepius, sicut nosti* и *ut supra demonstratum est* (Kroon, 1996: 115).

Валецки, во чии рамки *евалуацијата* е еден од шестте конститутивни елементи на нарацијата.³²⁰ Според Лабов таа се однесува на средствата кои говорителот ги употребува за да ја посочи поентата на нарацијата, т.е. нејзината *raison d'être* (Labov, 1972: 366). Во таа смисла, евалуацијата е еден вид јустификација на самата нарација, односно на причините поради кои нешто вреди да се раскаже. Терминот 'процедурален' пак, Крон веројатно го презема од 'теоријата на релевантност' (Relevance Theory),³²¹ во чии рамки Блекмор прави дистинкција меѓу *концептуално* и *процедурално* значење, т.е. меѓу концептуална и процедурална семантика. Концептуално значење имаат лексичките единици кои енкодираат репрезентации или концепти, а процедурално тие кои енкодираат инструкции за процесирање на концептите (Blakemore, 1992: 150).³²² Со оглед на тоа што Крон не објаснува што точно подразбира под терминот 'евалуативни или процедурални изрази', не е сосем јасно на кои сè изрази се однесува, дали едниот термин е алтернативен назив за другиот или се работи за две различни категории кои во рамките на моделот имаат ист статус – индикатори на дискурсен тип дијафонија. Посочените парадигми се единствен показател за природата на овие изрази. Од нив е јасно дека тие претставуваат еден вид епистемички коментар³²³ на дел од нарацијата, кој има за цел да ја нагласи

³²⁰ Според оваа теорија (Labov W. and Waletzky J. (1967) 'Narrative analysis'. In J. Helm (ed.), *Essays on the Verbal and Visual Arts*. Seattle: University of Washington Press. Pp. 12-44; Labov (1972)) една целосно развиена нарација се состои од реченици или низи од реченици кои ги имаат следните функции: *апстракт* (abstract) – предмет на наративниот текст, *ориентација* (orientation) – воведување на карактерите, запознавање со временскиот и просторниот контекст (кој, кога, каде итн.), *заплет* (complicating action) – рекапитулација на низата од настани која води до климакс, *евалуација* (evaluation) – нагласување или подвлекување на тоа што е необично или интересно во приказната, *резултат* (result) – расплетување на заплетот, и *кода* (coda) – еден вид заклучок.

³²¹ Основоположници на Теоријата на релевантност (Relevance theory) која има повеќе од дваесет годишна традиција се Спербер и Вилсон (Sperber D. and Wilson D. (1986) *Relevance: communication and cognition*. Oxford: Blackwell; 2nd ed. Sperber D. and Wilson, 1994). Суштината на теоријата е комуникацијата да се објасни врз 'принципот на релевантност', според кој секоја јазична употреба која е некому упатена содржи пресумпција за нејзината оптимална релевантност. Релевантноста, според Спербер и Вилсон, е релативна или субјективна од аспект на тоа што е условена од состојбата на знаењето на адресатот (Sperber D. and Wilson D. 1994: 119 *passim*). Од перспектива на теоријата на релевантност, Блекмор развива модел за анализа на дискурските маркери или дискурските конективи (but, and, so, well, nevertheless, however etc.).

³²² Парадигмите упатуваат на тоа дека изразите кои се означуваат со терминот 'евалуативни или процедурални' не соодветствуваат во целост на 'евалуативните средства' на Лабов, но поради модалноста која е присутна во нив би можеле да се вбројат и во таа категорија. Имено, според Лабов, евалуацијата лингвистички се реализира со поширок спектар на средства, т.н.р. 'евалуативни средства' – модални глаголи, интензификатори, негации, повторувања, компарации, евалуативни коментари, директен говор итн. Од друга страна, независно од класификацијата на евалуативните средства на Лабов, карактеризацијата 'евалуативни' се чини оправдана од аспект на тоа што со овие изрази говорителот ја евалуира релевантноста на присуството на одреден сегмент во рамки на нарацијата (*треба да се каже, мора да се признае*) или го евалуира знаењето на адресатот (*како што е познато, како што знаеш*). Терминот 'процедурални' се чини оправдан од аспект на тоа што е јасно дека овие изрази имаат поскоро процедурално, отколку концептуално значење – не енкодираат репрезентации или концепти, туку енкодираат инструкции за процесирање на концептите.

³²³ Епистемичката модалност, којашто е поттип на лингвистичката модалност, се однесува на начините на кои говорителот го изразува сопственото знаење – засновано врз сомнеж, верба, претпоставка, односно сите искази во кои говорителот суди или ја евалуира пропозицијата од аспект на неговото сопствено знаење. Граматички, оваа модалност се реализира со употреба на модални глаголи – *мора, треба, може*,

релевантноста на одреден конститутивен сегмент од текстот (*треба да се нагласи, мора да се признае* etc.). Изразот *како што знаеш* исто може да се третира како епистемички модален од аспект на тоа што како и останатите парадигми не искажува факт, туку е поврзан со знаењето и верувањето на говорителот, односно претставува еден вид евалуација на знаењето на адресатот. Во латинскиот, евалуативни или процедурални изрази во она значење што Крон им го припишува би биле сите реченица во кои е присутен *verbum dicendi* во пасивна перифрастична конјугација (e.g. *dicendum est, fatendum est, narrandum est* etc.), конструкции со *debet, oportet, necesse est, licet* (e.g. *oportet te scire, necesse est dicere, licet dicere*), изрази кои претставуваат еден вид коментар на нарацијата – *ut vere loquar, dico quod verum est, dico quod sentio* etc., изрази во кои се евалуира знаењето на адресатот (*sicut nosti, ut scis*) и изрази кои имаат функција во организацијата на текот на нарацијата – *ut supra dixi, ut supra demonstratum est* etc.

Анализата на текстот на *Писмата* од перспектива на присуството на партикулите во евалуативни или процедурални изрази покажува дека во овие изрази се јавува единствено партикулата *enim*, и тоа исклучително често. Во корпусот се присутни употреби во кои се јавува во реченици со пасивна перифрастична конјугација од *fateor*, покрај *licet dicere*, во реченици во кои се вметнати реченици од типот *ut vere scribam, ut vere loquamur, dicam quod verum est*. Впечатливо е тоа што во овие употреби партикулата често се јавува во парентеза и покрај прилогот *vere*, што претставува силна индикација за нејзиниот статус на ситуативна партикула. Парадигма за овие употреби се следните фрагменти:

Фр. 121. Itaque eum malui properare Romam quam ad me venire et simul (dicam enim quod verum est, ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis) animum inducere non potui ut ... (54 (III. 9) 1)³²⁴

Фр. 122. Ego, si me aliquando vestri et patriae compotem fortuna fecerit, certe efficiam ut maxime laetere unus ex omnibus amicis meaque officia et studia quae parum antea luxerunt (fatendum est enim) sic exsequar ut me aequae tibi ac fratri et liberis nostris restitutum putes. (60 (III. 15) 4)³²⁵

со употреба на категориите време и начин, со употреба на прилози (можеби, веројатно, сигурно) итн. Според Лајонс (Lyons, 1977: 797), секоја јазична употреба во која говорителот експлицитно гарантира за вистинитоста на пропозицијата изразена со реченицата што ја употребува, без оглед на тоа дали таа гаранција е вербална или паралингвистичка, е епистемички модална.

³²⁴ Така, повеќе сакав тој да се врати во Рим отколку да доаѓа кај мене, а во исто време (ќе ја кажам [enim] вистината, а ти од тоа [сам] можеш да ја согледаш големината на моите несреќи) не можев да поднесам да

³²⁵ Ако некогаш имам среќа да те видам тебе и татковината, сигурно ќе направам сè за да те израдувам тебе најмногу од сите мои пријатели и мојата почит и љубов, кои порано не блескаа доволно (морам да

Фр. 123. Cognoram **enim**, ut vere scribam, te in consiliis mihi dandis nec fortiozem nec prudentiozem quam me ipsum nec ... (73 (IV. 1) 1)³²⁶

Фр. 124. Non **enim**, ut vere loquamur, tam rebus novis quam tuis litteris delector. (86 (IV. 11) 2)³²⁷

Фр. 125. Ad scribendum (licet enim tibi vere dicere) fecisti me alaciozem. (416 (XV. 13) 3)³²⁸

Статус на евалуативен треба да има и изразот *sic est enim*, кој исто како претходно наведените изрази претставува еден вид евалуативен коментар, коментар со кој говорителот гарантира за вистинитоста на одреден сегмент од нарацијата:

Фр. 33. Qui poterat, familiaris noster (**sic est enim**, volo te hoc scire) Pompeius togulam illam pictam silentio tuetur suam. (18 (I. 18) 6)³²⁹

Освен во овој тип изрази, во *Писмата до Атик enim* се јавува и во реченици во кои често се присутни парентетичките реченици *sicut nosti, ut scis, ut tute scis*:

Фр. 126. Is **enim** est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium; (19 (I. 19) 4)³³⁰

Фр. 127. Mirabiliter **enim** moratus est, sicut nosti, ἔλικτὰ καὶ οὐδέν [...] (45 (II. 25) 1)³³¹

Фр. 127. Proficiscens **enim** e Tusculano VIII Kal., ut scis, misi ad eum tabellarios. (351 (XIII. 21) 2)³³²

Семантички блискозначни на овие се употребите на партикулата во постпозиција на глаголскиот облик *scis*, чија колокабилност со *enim* ја потврди анализата на колокациите. За блискозначноста на овие искази со исказите во кои се вметнати *ut scis* или *sicut nosti*, говори фактот што тие можат да се преобразат во семантички еквивалентни искази во кои ќе биде присутна ваква парентеза. Така, исказот *scis enim Clodium sanxisse* во фр. 128. може да се преобрази во *Clodius enim sanxit, ut scis/sicut nosti*:

признаам [enim]), ќе ги искажам така што ќе видиш дека на тебе сум ти посветен подеднакво како што сум им посветен на брат ми и на моите деца.

³²⁶ Знаев [enim], да бидем искрен, дека ти во давањето совети не беше ни похрабар ни помудар од мене, и...

³²⁷ Не ме развеселуваат [enim], искрено да ти кажам, толку вестите за револуција, колку [што ме развеселуваат] твоите писма.

³²⁸ За пишување (можам [enim] на тебе искрено да ти кажам) ме направи пополетен.

³²⁹ Тој што може [да се најде], нашиот пријател Помпеј (така е [enim], би сакал ова да го знаеш), молчејќи си ја чува својата свечена тогичка.

³³⁰ Оваа [enim] наша војска се состои од луѓе, како што добро знаеш, богати;

³³¹ Чудесен [enim] човек е тој, како што знаеш, *итар и не* [...]

³³² Заминувајќи [enim] од имотот во Тускул на 25-ти, како што знаеш, кај него испратив разнесувачи на писма.

Фр. 128. Scis *enim* Clodium sanxisse ut vix aut ut omnino non posset nec per senatum nec per populum infirmari sua lex. (68 (III. 23) 2)³³³

Индикативно во однос на дистинкцијата меѓу двете партикули е отсуството на *nam* од овој тип искази. Присуството на *enim* во нив е силна индикација за функцијата на партикулата на интеракциското дискурсно ниво. Оправданоста на оваа претпоставка ја потврдува и анализата на партикулата од перспектива на следниот параметар за идентификација на дискурсниот тип дијафонија – присуството на субјективно евалуативни глаголи (*мислам, сметам, верувам, ми се чини* etc.) и на други изрази на субјективност во реченицата во која се јавува партикулата.

Концептот ‘субјективност’ во лингвистиката го воведува Бенвенист³³⁴ кој забележува дека говорителот се поставува како ‘субјект’ во дискурсот не само со употребата на лични заменки, туку и со употреба на одредени глаголи кои означуваат ментална склоност или ментално дејство: *верувам, чувствувам, претпоставувам, мислам* etc. Овие глаголи, за разлика од глаголите кои означуваат дејство кое граматичкиот субјект го врши секогаш на ист начин независно од категоријата лице, во прво лице претставуваат опис на сегашната состојба на субјектот на дискурсот, а во другите лица еден вид повторување на она што *ти* или *тој* го кажале, или субјективна евалуација на состојбата во која се наоѓаат *ти* или *тој*.³³⁵ Воочувањето на оваа дистинкција го води Бенвенист кон издвојување на една категорија глаголи кои имаат третман на индикатори на субјективност. Со овие глаголи говорителот го изразува својот став кон она што го говори. Нивното присуство во исказот е еден вид показател на неговиот идентитет, а исказот што ги содржи претставува субјективен исказ.³³⁶ Во теоријата, овие глаголи се означуваат со терминот *mental state verbs*. Во латинскиот, вакви глаголи се *puto, arbitror, opinor, credo, scio, videor* etc. Во *Писмата до Атик* присуството на овие глаголи во прво лице индикатив презент покрај *enim* е особено често. Најчесто воведуваат конструкција акузатив со инфинитив, но можат да бидат и парентетички употребени (фр. 132). Парадигматични се следните фрагменти:

³³³ Знаеш [*enim*] дека Клодиј се заложи, така што неговиот закон или едвај ќе може или воопшто нема да може да се укине, ниту преку сенатот ниту преку народот.

³³⁴ Benveniste E, 'De la subjectivité dans le langage.' *Journal de Psychologie*, July–September, P.U.F. објавена во Benveniste E (1966). *Problèmes de linguistique générale*. Paris: Gallimard. (види Бенвенист, 1975: 198-205).

³³⁵ За разлика од *јас јадам, ти јадеш, тој јаде* – за кои е заедничко тоа што претставуваат опис на дејство кое *јас, ти* или *тој* го вршат секогаш на ист начин, промената на глаголот *страдам* по лица е поинаква: *јас страдам* претставува опис на сегашната состојба на субјектот, а *ти страдаш* и *тој страда* се или повторување на зборовите на оној којшто субјектот го определува со *ти* или *тој*, или негова субјективна евалуација на нечија туѓа состојба.

³³⁶ Зад овие глаголи секогаш следи определено тврдење - *верувам дека ..., мислам дека ..., претпоставувам дека ...* etc.; употребата на глаголот го преобразува безличното тврдење во субјективно; на пр. исказот *времето ќе се промени* претставува безлично тврдење, но исказот *Верувам дека времето ќе се промени* – субјективен израз (Бенвенист, 1975: 204).

Фр. 129. Ego *enim* te arbitror caesis apud Amaltheam tuam victimis, statim esse ad Sicyonem oppugnandum profectum, neque tamen id ipsum certum habeo, quando ad Antonium proficiscare aut quid in Epiro temporis ponas. (13 (I. 13) 1)³³⁷

Фр. 130. Accedit aliud non parvum incommodum quod gravis illa opinio, ut quidem ad nos perferebatur, senatum nihil decernere ante quam de nobis actum esset, amissa est, praesertim in ea causa quae non modo necessaria non fuit sed etiam inusitata ac nova (neque *enim* umquam arbitror ornatas esse provincias designatorum), ut, cum in hoc illa constantia quae erat mea causa suscepta imminuta sit, nihil iam possit non decerni. 69 (III. 24) 2)³³⁸

Фр. 131. Credo *enim* te putasse tuas mulieres in Apulia esse. (93 (IV. 19)1)³³⁹

Фр. 132. Nostri *enim*, credo, graves habent Turpionem sutorium et Vettium mancipem. (115 (VI. 1) 15)³⁴⁰

Фр. 133. Iam *enim* mihi videtur adesse extremum nec ulla fore condicio pacis eaque quae sunt etiam sine adversario peritura. (231 (XI. 25) 3)³⁴¹

Фр. 134. Mihi, quoquo modo tu existimas (scio *enim* ego ipse quid de me existimem), levatio quaedam est. (262 (XII. 23) 3)³⁴²

Фр. 135. Opinor *enim* ad te etiam scripsisse Vestorium. (348 (XIII. 50) 2)³⁴³

Субјективно евалуативни искази со кои говорителот го искажува својот став кон она што го говори не се само исказите за кои е инхеренто присуство на глагол во прво лице индикатив на презент. Статус на ваков тип искази треба да имаат и исказите во кои се присутни субјективно евалуативни придавки и субјективно евалуативни прилози. Во корпусот партикулата се јавува покрај придавките *magnus, malus, bellus, mirificus, turpis, curiosus, gratus, mirandus, odiosus* etc. или покрај прилозите – *insolenter, libenter, bene, vere, profecto, sane, difficile, opportune, commode, incredibiliter, mirabiliter, periucunde, certe*,³⁴⁴ кои во некои случаи се степенувани:

³³⁷ Јас [enim] мислам дека, откако си принел жртви во твојата [вила] Амалтеја, веднаш си тргнал да го освојуваш Сикион, а и не сум сигурен во тоа кога точно ќе му се придружиш на Антониј, или колку време ќе поминеш во Епир.

³³⁸ Се случи уште една не толку мала незгода, оној тврд став, како што барем мене ми беше пренесено, дека сенатот нема да донесува никакви одлуки пред да се реши мојот случај, веќе не постои, особено не во овој процес кој не само што не бил неопходен туку дури бил невообичаен и чуден (сметам дека провинциите никогаш [enim] не биле украсувани од новоназначените конзули), така што, кога решителноста, на која јас се понадевав во мојот случај, е намалена, веќе може да се донесе било каква одлука.

³³⁹ Верувам [enim] дека си мислел дека твоите жени се во Апулија.

³⁴⁰ Нашите [enim], верувам, ги сметаат за сериозни поранешниот чевлар Турпион и сидарот Ветиј.

³⁴¹ Веќе [enim] ми се чини дека крајот е тука, дека под ниту еден услов нема да дојде до мир и дека сè ќе пропадне дури и без надворешен непријател.

³⁴² Мене, без разлика на тоа што мислиш ти (знам [enim] јас самиот што си мислам за самиот себе) тоа ми е некакво олеснување.

³⁴³ Мислам [enim] дека ти пишал дури и Весториј.

³⁴⁴ Види белешка 71.

Фр. 136. (malus **enim** auctor latinitatis est) ... (126 (VII. 3) 10)³⁴⁵

Фр. 137. Hoc **enim** ipsum bene fecit, quod mihi sui cognoscendi penitus etiam istam facultatem dedit. (130 (VII. 7) 1)³⁴⁶

Фр. 138. '... Commodissime **enim** τὸ μέλλον ἰβὶ καταδοκῆσεις' (177 (IX. 10) 8)³⁴⁷

Освен во искази кои се манифестација на ставот на говорителот, во текстот на *Писмата enim* се јавува и во искази кои претставуваат одраз на неговата душевна состојба. Овие употреби би можеле да се класифицираат во неколку категории: искази со кои говорителот искажува страв,³⁴⁸ искази со кои соопштува желба, отсуство на желба или степен на желба³⁴⁹ и искази со кои изразува сомнеж.³⁵⁰ Во нив најчесто се јавува глагол во прво лице индикатив на презент сегашно време – *vereor, timeo, pertimesco, extimesco, volo, nolo, malo, cupio, dubito, suspicor* etc.:

Фр. 139. Iam **enim** charta ipsa ne nos prodat pertimesco. 40 (II. 20) 3)³⁵¹

Фр. 140. Multo **enim** malo hunc a Pontidia quam illum a Servilia. (115 (VI. 1) 10)³⁵²

Фр. 141. Suspicio **enim** coheredes dubiam nostram causam putare et eo rem in integro esse malle. (226 (XI. 15) 4)³⁵³

Фр. 142. Magis **enim** doleo me non habere cui tradam quam habere qui utar. (331 (XIII. 23) 3)³⁵⁴

Во исказите кои ги воведува *nam* глаголите кои означуваат ментална состојба се јавуваат многу поретко. Во малубројните употреби, тие се јавуваат во дел-реченици кои стојат во антепозиција на зависна дел-реченица која започнува со *quod explicativum* (фр. 3) или во антепозиција на друга зависна реченица (фр. 2):

Фр. 3. **Nam**, quod purgas eos quos ego mihi scripsi invidisse et in eis Catonem, ego vero tantum illum puto ab isto scelere afuisse ut ... (60 (III. 15) 3)³⁵⁵

³⁴⁵ ... (лош [enim] латински автор е (sc. Каекилиј))...

³⁴⁶ Во тоа [enim] добро постапи, што ми даде можност одлично да го запознаам.

³⁴⁷ '... Најзгодно е [enim] таму (во Формиан) да го дочекаш она што претстои.'

³⁴⁸ Види 17 (I. 17) 3; 40 (II. 20) 3; 68 (III. 23) 4; 113 (V. 20) 7; 115 (VI. 1) 11; 118 (VI. 4) 2; 174 (IX. 7) 3; 263 (XII. 24) 3; 412 (XVI. 2) 5

³⁴⁹ Види 18 (I. 18) 2; 52 (III. 7) 1; 60 (III.15) 2; 115 (VI. 1) 10; 161 (VIII. 11) 1; 185 (IX. 16) 2; 199 A (X. 8A) 1; 267 (XII. 28) 3; 281 (XII. 40) 1; 282 (XII. 42) 1; 304 (XIII. 2b) ; 306 (XII. 6) 2; 352 (XIII. 47a) 2; 354 (XIII. 42) 1; 360 (XIV. 6) 1; 376 (XIV. 22) 1; 387 (XV. 9) 1; 395 (XV. 18) 3; 396 (XV. 19) 2; 403 (XV. 25) 1; 414 (XVI. 6) 2; 423 (XVI. 13) 3.

³⁵⁰ Види 15 (I. 15) 1; 97 (V. 4) 2; 100 (V. 7) 1; 226 (XI. 15) 4; 282 (XII. 42) 1; 296 (XIII. 1) 2;

³⁵¹ Веќе [enim] се плашам да не нè издаде самата хартија.

³⁵² Многу [enim] повеќе го сакам оној од Понтидија отколку овој од Сервилија.

³⁵³ Се сомневам [enim] дека сонаследниците ја сметаат мојата причина за сомнителна и дека поради тоа повеќе сакаат работите да останат такви какви што се сега.

³⁵⁴ Повеќе [enim] страдам што немам кому да ги оставам во наследство отколку што се радувам што ги имам на располагање.

³⁵⁵ [Nam] тоа што ги оправдуваш оние што ми пиша дека ми завидуваат, меѓу нив и Катон, јас навистина сметам дека тоа е дел од истото злосторство, ...

Фр. 143. **Nam** etiamsi alio loco placebit, illius nobis opera consilioque utendum puto. (275 (XII. 36) 2)³⁵⁶

Фр. 144. **Nam**, Libo quod pollicetur, ut Eros scribit, non incertum puto. (254 (XII. 18) 3)³⁵⁷

На присуството на *enim* во реторички прашања веќе укажавме кога говоревме за илокуциската сила. Овие прашања, претставуваат еден вид единство на прашање и одговор. Без оглед на формалниот прашален облик, од нив не се очекува одговор, бидејќи тие имплицитно го содржат одговорот во себе. Едниот соговорник е 'нем', а говорителот е во исто време и говорител и соговорител. Во античката реторика се вбројуваат меѓу фигурите на мислата (Quint. Inst. Orat. IX. 2). Во *Писмата до Атик*, *enim* се јавува многу често во вакви прашања. Некои од нив се во низа со други прашања (фр. 146 и 147), а во некои употреби прашањето се состои само од прашална замена и партикулата во постпозиција (фр. 148). За инхерентноста на овие прашања за дијалог директно сведочи фр. 147, кој е дел од дијалошко-монолошки дискурсен тип:

Фр. 145. Quid **enim** ego aliorum in me ἐπιφωνήματα exspectem cum haec domi nascantur? (19 (I. 19) 3)³⁵⁸

Фр. 146. Quid **enim** nostri optimates, si qui reliqui sunt, loquentur? An me aliquo praemio de sententia esse deductum? (25 (II. 5) 1)³⁵⁹

Фр. 147. 'Quid **enim**? Ad plebem transisti ut Tigranem ires salutatum? Narra mihi, reges Armenii patricos resalutare non solent?' (27 (II. 7) 2)³⁶⁰

Фр. 148. Quid **enim** indignius? (297 (XIII. 2) 1)³⁶¹

И *nam*, се јавува во овој вид прашања, но поретко од *enim*. Партикулата и во овие случаи стои во антепозиција на quod explicativum (фр. 149 и 150) или на протаза на хипотетичен период (фр. 151). Една употреба (фр. 152) е речиси идентична со употребата на *enim* во фр. 148:

Фр. 149. **Nam**, quod me tam saepe et tam vehementer obiurgas et animo infirmo esse dicis, quaeso, ecquod tantum malum est quod in mea calamitate non sit? (55 (III. 10) 2)³⁶²

³⁵⁶ [Nam] дури и ако мислиш дека треба [да се изгради] на друго место, мислам дека треба да ги искористиме неговото искуство и неговите совети.

³⁵⁷ [Nam], она што го ветил Либон, како што пишува Ерос, достоино е за верување.

³⁵⁸ Какви [enim] јас да очекувам гласови на одборување од туѓинци кога овие работи ми се случуваат во татковината?

³⁵⁹ Што [enim] ќе кажат нашите оптимати, ако останаа такви? Дека сум се предомислил поради некаков поткуп?

³⁶⁰ 'И што? Кај плебејците премина за да одиш да го посетиш Тигран? Кажи ми, арменските кралеви немаат обичај да ги отпоздрават патрикиите?'

³⁶¹ Зарем [enim] има нешто понедостојно?

Фр. 150. **Nam**, quod ais, si hic temperatius egerit, consideratius te consilium daturum, qui hic potest se gerere non perdit? (169 (IX. 2a) 2)³⁶³

Фр. 151. **Nam**, si tu me uno non sine maerore cares, quid me censes, qui et te et omnibus? (60 (III. 15) 2)³⁶⁴

Фр. 152. **Nam** quid impudentius? (132 (VII. 2) 4)³⁶⁵

Анализата на околниот контекст на партикулите од перспектива на присуството на директиви покажува дека овие говорни чинови се својствени за околниот контекст на партикулата *enim*.

Фр. 153. Tu tamen de †Tutio† ad me rescribe certius, et nunc quis in eius locum paretur, et quid de P. Clodio fiat, et omnia, quem ad modum polliceris, ἐπι σχολῆς scribe, et quo die Roma te exiturum putes velim ad me scribas, ut certiorem te faciam quibus in locis futurus sim, epistulamque statim des de iis rebus de quibus ad te scripsi. Valde **enim** exspecto tuas litteras. (25 (II. 5) 2)³⁶⁶

За околниот контекст на *enim*, освен присуство на директиви е својствено и присуство на прашања, кои исто како и директивите се показател на дискурсниот тип дијафонија. Во околниот контекст на оваа партикула се присутни и други показатели на овој дискурсен тип - екстра-клаузални интеракциски елементи, како извици,³⁶⁷ вокативи³⁶⁸ etc.:

Фр. 154. Perspice aequitatem animi mei et lauda meam contemptionem Seleucianae provinciae et mehercule cum Caesare suavissimam coniunctionem (haec **enim** me una ex hoc naufragio tabula delectat); qui quidem Quintum meum tuumque, di boni! Quem ad modum tractat honore. dignitate. gratia! (93 (IV. 19) 2)³⁶⁹

³⁶² [Nam], тоа што толку често и толку жестоко ме прекоруваш велејќи дека сум малодушен, те молам [кажи ми] има ли некое зло што не е содржано во мојата несреќа?

³⁶³ [Nam] тоа што велиш дека, ако тој (Каесар) се однесува поодмерено, ќе му дадеш добар совет, [те прашувам] како може тој да се однесува а тоа да не биде лошо?

³⁶⁴ [Nam] ако чувствуваш голема тага поради тоа што ме нема мене еден, како мислиш дека треба да се чувствувам јас и без тебе и без сите други?

³⁶⁵ [Nam] зарем има нешто посрамно од тоа?

³⁶⁶ Ти сепак пиши ми за <Тутиј> ако дознаеш нешто посигурно, кој сега ќе дојде на неговото место, што се случува со Публиј Клодиј, и, како што ми вети, пиши ми за сè *кога ќе имаш слободно време*, би сакал да ми пишеш и кога точно мислиш да го напуштиш Рим, за да те известам каде ќе бидам и за да го предадеш веднаш писмото [со одговори] за овие работи за кои те прашувам. Со нетрпение [enim] ги очекувам твоите писма.

³⁶⁷ Види 27 (II. 7) 2; 34 (II. 14) 2; 86 (IV. 11) 2; 89 (IV. 16) 9; 92 (IV. 18) 2; 93 (IV. 19) 1, 2; 104 (V. 11) 1, 6; 114 (V. 21) 5; 115 (VI. 1) 18, 23; 116 (VI. 2) 8, 10; 117 (VI. 3) 2, 4, 9; 124 (VII. 1) 2; 390 (XV. 12) 1; 396 (XV. 19) 1; 407 A (XVI. 16A) 2; 407 C (XVI. 16C) 1; 413 (XVI. 3) 4; 414 (XVI. 6) 2; 415 (XVI. 7) 5; 425 (XVI. 14) 4 etc.

³⁶⁸ Види 115 (VI. 1) 20; 161 (VIII. 11) 3; 199 (X. 8) 6; 302 (XIII. 31) 4; 341 (XIII. 38) 2; 371 (XIV. 17) 6; 371A (XIV. 17A) 1, 4; 402 (XV. 14) 2; 412 (XVI. 2) 2; 414 (XVI. 6) 2; 422 (XVI. 10) 2; 426 (XVI. 15) 5.

³⁶⁹ Погледни го спокојството во мојата душа и пофали ги мојот презир кон селевкианската провинција, и ова, жими Херкула, многу слатко пријателство со Каесар (оваа [enim] штичка [што останала] од овој

Фр. 155. Illud me, mi Attice, in extrema fere parte epistulae commovit; scribis *enim* sic, 'Τί λοιπόν;' deinde me obsecras amantissime ne obliviscar vigilare et ut animadvertam quae fiant. (115 (VI. 1) 20)³⁷⁰

Фр. 156. Et heus tu! Iamne vos a Caesare per Herodem talenta Attica L extorsistis? In quo, ut audio, magnum odium Pompei suscepistis. Putat *enim* suos nummos vos comedisse, Caesarem in Nemore aedificando diligentior fore. (115 (VI. 1) 25)³⁷¹

Фр. 157. Ecce ex altera parte Sebosus, ille Catuli familiaris. Quo me vertam? Statim me hercule Arpinum irem, ni te in Formiano commodissime exspectari viderem dumtaxat ad pr. Nonas Maias; vide enim quibus hominibus aures sint deditae meae. Occasionem mirificam, si qui nunc dum hi apud me sunt emere de me fundum Formianum velit! (34 (II. 14) 2)³⁷²

Во сегментите од текстот во кои партикулата се јавува вообичаено покрај директиви или прашања, се присутни и изразите *oro te, quaeso, si me amas, obsecro te* и *amabo te*,³⁷³ кои сведочат за многу висок степен на ориентираност на сегментот во кој се јавува партикулата кон адресатот:

Фр. 158. Quid ais? Putasne fore ut legem non ferat? Dic, oro te, carius; vix enim mihi exaudisse videor. (82 (IV. 8a) 1)³⁷⁴

Фр. 159. Quaeso, quid est hoc? aut quid agitur? Mihi *enim* tenebrae sunt. (134 (VII. 11) 1)³⁷⁵

Фр. 160. Perfer, si me amas; tu enim me haec facere voluisti. (114 (V. 21) 7)³⁷⁶

Фр. 161. Tua me hercule auctoritas vehementer movet; adfert *enim* et reliqui temporis recipiendi rationem et praesentis tuendi. Sed obsecro te, quid hoc miserius quam alterum plausus in foedissima causa quaerere, alterum offensiones in optima? (160 (VIII. 9a) 1)³⁷⁷

бродолом единствено ме радува); тој навистина [го почести] мојот и твојот Квинт, ох богови! Со каква само почит, достоинство, наклоност се однесува [кон него]!

³⁷⁰ Она, мој Атиче, во речиси последниот дел од писмото, ме вознемири; пишуваш [enim] вака: 'Што друго [да се каже]?', потоа, многу љубезно ме молиш да не заборавам да внимавам и да вода сметка за тоа што се случува.

³⁷¹ Еј ти! Зарем уште не му земавте педесет атички таленти на Каесар со посредство на Херод? За ова работа, како што слушам, си си навлекол голема омраза од Помпеј. Мисли [enim] дека сте ги потрошиле сите пари, и дека Каесар ќе биде повнимателен во градењето на светата шума.

³⁷² Еве, од другата страна е Себосиј, оној близок пријател на Катул. Кон кого да се свртам? Жими Херкула, веднаш ќе одев во Арпин, да не сфатев дека најдобро е да те очекувам во Формијан, барем еден ден пред мајските Нони. Гледај [enim] моите уши на кои луѓе им се предадени. Колку прекрасна прилика би било да се најде некој од овие што сега се кај мене кој би сакал да го купи од мене имотот во Формијан!

³⁷³ Види 21 (II. 1) 12; 63 (III. 18) 2; 82 (IV. 8a) 1; 114 (V. 21) 7; 123 (VI. 9) 4; 131 (VII. 8) 2; 160 (VIII. 9a) 1; 186 (IX. 17) 2; 187 (IX. 18) 4; 189 (IX. 19) 4; 195 (X. 4) 12; 201 (X. 10) 4; 205 (X. 13) 3; 212 (XI. 2) 2; 218 (XI. 7) 6; 226 (XI. 15) 1; 234 (XI. 24) 2; 237 (XI. 21) 2; 245 (XII. 8); 261 (XII. 22) 1; 268 (XII. 29) 2; 272 (XII. 31) 2; 275 (XII. 36) 1; 276 (XII. 37) 2; 285 (XII. 44) 3; 306 (XII. 6) 2; 316 (XII. 5b); 321 (XIII. 14-15) 2; 333 (XIII. 25) 2, 3; 377 (XV. 1.) 4; 386 (XV. 6) 3; 407 C (XVI. 16C) 1; 412 (XVI. 2) 2 etc.

³⁷⁴ Што велиш? Зарем мислиш дека ќе се случи да не поднесе свој закон? Кажми ми [за ова], те молам, појасно; ми се чини дека едвај [enim] те разбрав.

³⁷⁵ Те молам, што е ова? Што се случува? Мене [enim] ништо не ми е јасно.

³⁷⁶ Истрипи го ова, ако ме сакаш; ти [enim] бараше да ги правам овие работи.

³⁷⁷ Твојот совет, чесен збор, ми остави силен впечаток; полезен е [enim] и во однос на тоа што нуди решение за иднината и во однос на тоа што е добар за сегашноста. Но, те прашувам, зар има нешто победно од тоа што едниот добива пофалби во толку грозен процес, а другиот навреди во најдобар?

Фр. 162. Sed, amabo te, mi Attice, (videsne quam blande?), omnia nostra, quoad eris Romae, ita gerito, recito, gubernato ut nihil a me exspectes. Quamquam *enim* reliqua satis apta sunt ad solvendum, tamen fit saepe, ut ii, qui debent, non respondeant ad tempus. (412 (XVI. 2) 2)³⁷⁸

Во околниот контекст на *nam* се присутни директиви и прашања, но во значително помала мера отколку во околниот контекст на *enim*. Парадигма за овие употреби се следните фрагменти:

фр. 163. Tu, quaeso, cogita, quid deinde. *Nam* me hebetem molestiae reddiderunt. (186 (IX. 17) 2)³⁷⁹

фр. 164. Hoc quale sit, quaeso, considera. *Nam*, etsi minus urgeor meque ipse prope modum collegi, tamen indigeo tui consili. (274 (XII. 35) 1)³⁸⁰

фр. 163. Quid agit, obsecro te, Attica nostra? *Nam* triduo abs te nullas acceperam; (322 (XIII. 13-14) 2)³⁸¹

Дека присуството на директиви и прашања во околниот контекст на одредена партикула не е нужен показател за нејзиниот статус на интеракциска партикула сведочат примерите во кои зад директивот следи реченица чиј статус е очигледно помошен во семантичко-функционална смисла. Речениците што ги воведува *nam* во фр. 163-165 очигледно претставуваат еден вид оправдување за присуството на директивот или прашањето во претходната реченица. Потврда за тоа дека релацијата меѓу двете реченици е семантичко-функционална е фактот што релацијата меѓу реченицата што ја воведува *nam* и реченицата во која е присутен директив или прашање, може да се интерпретира како индиректната причинска врска или како конверзациската каузалност. Овие реченици би можеле да се парафразираат на следниот начин: (фр. 163) *Барам ти да размислуваш, бидејќи мене страдањата ме истоштија*, (фр. 163) *Барам ти да размислуваш, бидејќи имам потреба од твојот совет*, и (фр. 163) *Те прашувам што прави Атика, бидејќи веќе три дена не сум примил писмо од тебе во кое би ме известил за тоа*. Со оглед на тоа што во моделот на Крон, индиректната причинска врска или конверзациската каузалност имаат статус на семантичко-функционални релации кои се воспоставуваат на презентативното

³⁷⁸ Но, те молам, мој Атиче, (зарем не гледаш колку умилно?) додека си во Рим, сите мои работи води ги, управувај ги и средувај ги, така што од мене нема да очекуваш ништо. Иако [enim] имам доволно долгови што треба да ми ги исплатат, сепак често се случува должниците да не одговораат на време.

³⁷⁹ Ти, те молам размислувај што потоа. [Nam] мене страдањата ме истрошија.

³⁸⁰ До каде е оваа работа, те молам испитај. [Nam] иако сум помалку вознемирен и иако некако се прибрав, сепак имам потреба од твојот совет.

³⁸¹ Што прави, те молам [кажи ми], нашата Атика? [Nam] веќе три дена не сум примил ниедно [писмо] од тебе.

дискурсно ниво, за таква точно релација станува збор во овие случаи ќе се обидеме да откриеме преку анализата на комуникациската структура.

Покрај директиви и прашања во околниот контекст на *pat* во *Писмата до Атик* не се присутни многу показатели на дискурсниот тип дијафонија. Исказите *oro te* и *amabo te* не се јавуваат воопшто, а присуството на *quaeso* го потврдуваат само пет употреби.³⁸² Исказите *si me amas* и *obsecro te*, кои во голема мера се присутни во околниот контекст на *enim*, во околниот контекст на оваа партикула се застапени само со по една употреба.³⁸³ Во околниот контекст на оваа партикула е евидентно отсуството на извици и вокативи, кои пак се присутни во голем број во околниот контекст на партикулата *enim*.

³⁸² Види 36 (II. 16) 4; 55 (III. 10) 2; 186 (IX. 17) 2; 274 (XII. 35) 1 и 370 (XIV. 16) 3.

³⁸³ Види 20 (I. 20) 7 и 322 (XIII. 13-14) 2.

5. 7. Информациска и комуникациска структура

Анализата на *nam* од перспектива на сите досега споменати параметри упатува на постоење на структурна или семантичко-функционална релација меѓу реченицата во чија антепозиција стои партикулата и претходната реченица. Особено индикативен во однос на констатацијата дека партикулата сигнализира семантичко-функционална релација на презентативното дискурсно ниво е фактот што многу фрагменти во корпусот потврдуваат дека меѓу реченицата што ја воведува и претходната реченица постои индиректна причинска врска. Анализата пак на колокациите упатува на колокабилност на оваа партикула со сврзниците *quod, et, si, cum, ut, aut*, што претставува силна индикација за нејзината конективна функција на ниво на текст. Каков точно вид кохеренциска релација сигнализира *nam* во овие употреби би требало да покаже анализата на информациската и комуникациската структура. Оваа анализа би требало да ја побие или да ја потврди тезата дека партикулата *enim* има прилично самостоен статус во однос на претходната дел-реченица, односно дека нејзиното присуство во текстот е повеќе детерминирано од комуникациската ситуација.

Анализата на информациската структура всушност претставува анализа на тематската структура (thematic structure) на текстот. Во рамки на оваа структура, дефинирана како континуум од единици на содржина, кохеренцијата меѓу конститутивните единици се воспоставува како резултат на взаемно делување на два принципи – тематски континуитет и континуитет на дејства и настани. На глобално ниво во рамки на оваа структура постојат релации меѓу конститутивните единици при премин кон нова дискурсна тема или при премин кон нова единица на содржина во рамки на една иста тема. Индикатори на овие тематски прекршувања можат да бидат тема конструкции, фронтални именски групи, некои анафорични заменки и метадискурсни изрази. На локално ниво, на планот на тематската структура за презентацијата на информациите е карактеристична алтернација меѓу централни и споредни информации во рамки на една иста дискурсна тема. Анализата на партикулите од аспект на нивното присуство во централни или споредни сегменти, подразбира издвојување на централните од споредните информации. Најиндикативни во однос на статусот на определен сегмент на централен или помошен во рамки на иста дискурсна тема се присуството, односно отсуството на деикса. Присуството на деикса³⁸⁴ во исказот во кој се јавува партикулата е показател дека реченицата во која

³⁸⁴ Деиксата (од грч. δεῖξις 'посочувам, покажувам') се однесува на начините на кои јазиците ги енкодираат или ги граматикализираат својствата на контекстот во кој се одвива јазичната употреба или

се јавува партикулата содржи централна информација, а нејзиното отсуство дека таа реченица содржи споредна или помошна информација. Анализата на комуникациската структура е тесно поврзана со анализата на информациската структура. Таа претставува анализа на типот на дискурсни конституенти во кои се јавуваат партикулите (чин, чекор, промена) и анализа на кохеренциската релација меѓу тие конституенти и конституентите кои им претходат или следат зад нив.

3. 7. 1. *Nam* и *enim* од перспектива на информациската структура

Анализата на партикулите од аспект на нивната функција во рамки на тематската структура на текстот на глобално ниво претставува анализа на средствата со кои говорителот воспоставува тематски континуитет и континуитет на дејства и настани, односно анализа на начините на кои говорителот преминува кон нова дискурсна тема или кон нова единица на содржина во рамки на иста тема. Статус на индикатори на овие тематски прекршувања имаат т.н.р. Тема-конструкции, фронталните ИГ, некои анафорични заменки и некои метадискурсни изрази. Едно од најчестите средства за премин кон нова тема или нова дискурсна содржина во рамки на иста тема во латинскиот е употребата на дел-реченици кои започнуваат со *quod explicativum*. На колокабилноста на партикулата *nam* со *quod explicativum* веќе укажавме кога говоревме за колокациите на партикулата. Речениците кои ги воведува ова *quod* претставуваат типична парадигма за т.н.р. *тема конституенти* (Theme constituent). Во рамки на функционалната граматика тие припаѓаат во групата на екстра-клаузални конституенти (extra-clausal constituents, натаму во текстот ЕКК-и).³⁶⁵ Од аспект на функцијата се поделени во четири категории: (1) ЕКК-и кои имаат функција во рамки на создавањето и одржувањето на интеракциските предуслови кои треба да се исполнат за да биде имплементиран дискурсниот настан (interactional management) - поздрави, прашања и вокативи, (2) ЕКК-и кои имаат функција во

говорниот настан, односно на начините на кои интерпретацијата на јазичната употреба е условена од анализата на контекстот (Levinson 1983: 54). Деиктички се сите граматички категории кои го посочуваат лицето, местото и времето вклучени во говорниот настан. Врз основа на тоа на што укажуваат (лице, простор или време) во теоријата главно се разликува деикса за лице (person deixis), за простор (space deixis) и за време (time deixis). Во рамки на овие три типа се истражува употребата на личните заменки, на некои прилози за место (e.g. *тука, таму, овде, онде* etc.) и време (e.g. *сега, денес*) и на сите други изрази чија интерпретација е условена од контекстот. Освен деикса за лице, простор и време, во прагматиката се разгледуваат уште и дискурсната и социјалната деикса. Дискурсната се однесува на употребата на изрази со кои се упатува на одреден сегмент од дискурсот, e.g. in the last paragraph, in the next chapter (Levinson, 1983: 85), а социјалната – на оние аспекти од дискурсот кои го рефлектираат или го енкодираат општествениот идентитет на учесниците во дискурсот или општествените релации меѓу нив.

³⁶⁵ Extra-clausal constituents are constituents which are neither clauses nor parts of clauses. In a construction such as (1) *Well, John, believe that your time is up*, the constituents *well* (an 'Initiator') and *John* (an 'Address' or 'Vocative') are extra clausal constituents. (Dik, 1997: 49)

одредувањето на ставот на говорникот (attitude specification) - извици, клетви и заповеди, (3) ЕКК-и кои имаат функција во организацијата, структурирањето и презентацијата на дискурсната содржина (discourse organization) - *на почетокот, освен тоа, на крајот, што се однесува до ...*, и (4) ЕКК-и чија основна функција е исполнување на дискурсната содржина (discourse execution) – *се разбира, секако* итн. (Дик, 1997: 383 passim). Конституентот *Тема* влегува во третата категорија – конституенти кои имаат функција во организацијата на дискурсната содржина. Нивната поспецифична функција е да го ориентираат адресатот кон дискурсната тема што следи, па оттаму имаат третман на поттипови на ЕКК-и со прагматичка функција *ориентација* (orientation).³⁸⁶ Предикатот во речениците кои ги воведува quod explicativum е во второ лице единина индикатив на презент од verbum dicendi - *scribis, negas, ais, rogas, hortaris, obiurgas, purgas* etc, што недвосмислено упатува на прагматичката функција на овие дел-реченици. На овие употреби, веќе повеќе пати укажавме. Со нив говорителот експлицитно го ориентира адресатот кон дискурсна тема што следи во актуелниот дискурс, а била претходно иницирана од другиот учесник во епистоларната интеракција:

Фр. 53. ... Sed quaeso, ut scribas quam saepissime, non modo si quid scies aut audieris, sed etiam si quid suspicabere, maximeque quid nobis faciendum aut non faciendum putes.

Nam quod rogas curem ut scias quid Pompeius agat, ne ipsum quidem scire puto; nostrum quidem nemo. (135 (VII. 12) 1)³⁸⁷

Фр. 164. ... Qui magis effugias eos, qui volent fingere? Verum tamen ita faciam, quoad fieri poterit.

Nam, quod me hortaris ad memoriam factorum, dictorum scriptorum etiam meorum, facis amice tu quidem mihi que gratissimum, sed mihi videris aliud tu honestum meque dignum in hac causa iudicare atque ego existimem. (152 (VIII. 2) 2)³⁸⁸

³⁸⁶ Дик разликува три субкатегории на ЕКК-и кои имаат функција во организацијата, структурирањето и презентацијата на дискурсната содржина, диференцирани врз основа на една од наведените прагматички функции: (1) гранично означување (boundary marking) – средства кои сигнализираат почеток, крај, дискурсна епизода или дискурсен чекор, (2) ориентација (orientation) – средства кои го ориентираат адресатот кон дискурсната тема (theme), кон условот кој треба да биде исполнет за понатамошно одвивање на дискурсот (condition), кон времето (time), просторот (space) etc., и (3) придодавање (tail) – средства кои презентираат информација со цел да се дообјасни или модифицира претходниот дел од дискурсот. Како парадигма за тема-конституенти, Дик ги наведува следните реченици: *That guy, is he a friend of yours?; That trunk, put it in the car!; As for the students, they won't be invited.* (Dik, 1997: 389).

³⁸⁷ ... Но те молам да ми пишуваш што е можно почесто, не само ако нешто дознаеш или чуеш, туку дури и ако се посомневаш во нешто, и особено ако мислиш дека треба нешто да направам или да не правам.

[Nam] што се однесува до тоа што бараш да се погрижам да дознаеш што прави Помпеј, мислам дека ни тој самиот не знае; никој од нас не знае.

³⁸⁸ Зарем има нешто подобро од тоа да ги одбегнуваш оние што сакаат да измислуваат? Како и да е, ќе правам така сè додека можам. [Nam], тоа што ме бодриш да си припомнувам на делата, зборовите, дури и на моите списи, навистина постапуваш пријателски и ме обврзуваш со најголема благодарност, но ми се чини дека ти во овој случај судиш поинаку од мене за тоа што е чесно и достоино.

Фр. 57. Quod scribis parendum victoribus, non mihi quidem, cui sunt multa potiora. **Nam** illa quae recordaris Lentulo et Marcello consulibus acta a me in aede Apollinis, nec causa eadem est nec simile tempus, praesertim cum Marcellum scribas aliosque discedere. (380 (XV. 3) 1)³⁹³

Во овие фрагменти е очигледно дека заменката *ille* не сигнализира премин кон нова содржина или нова дискурсна тема. Исказот во чија антепозиција стои партикулата во фр. 57 воведува еден подолг сегмент кој од аспект на содржината претставува оправдување на ставот на говорителот изнесен во претходниот дискурсен сегмент, т.е. поопсежна елаборација на причините поради кои Кикерон смета дека не треба да им се покорат на победниците. Во фр. 10 пак, исказот во кој се јавува *enim* воведува сегмент со кој говорителот се обидува да му ги долови на адресатот деталите од настанот за кој говори во претходната едница на содржина, т.е. да му ги пренесе детално моментите кои би предизвикале восхит кај адресатот.

Статус на показатели на тематската структура имаат и метадискурсните изрази кои содржат перформатив со кој говорителот го најавува следниот чекор во дискурсот (e.g. *redeo ad altercationem* (16 (I. 16)10); *nunc venio ad eam epistulam quam accepi a Tullio* (97 (V. 4) 2); *redeo ad urbana* (106 (V. 13) 3); *nunc venio ad Brutum* (115 (VI. 1) 3); *redeo ad Hirrum* (124 (VII. 1) 8); *redeo ad rem* (125 (VII. 2) 5); *nunc venio ad privata* (126 (VII. 3) 6); *sed redeo ad hortos* (298 (XIII. 27) 2); *sed ad prima redeo* (306 (XII. 6) 2) etc.). Во корпусот не постои ни една употреба која укажува на можното присуство на партикулата *nam* во изразите од овој тип. Можното присуство на *enim* во овие изрази, го потврдува следниот фрагмент:

Фр. 106. *Redeo enim ad miseram seu nullam potius rem publicam.* (367 (XIV. 13) 6)³⁹⁴

Анализата на тематската структура на локално ниво подразбира анализа на фрагментите во кои се јавуваат партикулите од перспектива на тоа дали содржат централна или помошна информација. Во моделот за анализа присуството на деикса во исказот во кој се јавува партикулата е показател дека реченицата содржи централна информација. Отсуството на деикса пак се смета за показател за помошниот статус на информацијата содржана во реченицата во која е инкорпорирана партикулата. Деиксата има статус на показател на централни сегменти поради нејзината “показна” функција. Потврда за инхерентноста на одредена партикула за

³⁹³ Со тоа што велиш дека треба да им се покориме на победниците, јас навистина не се сложувам, според мене постојат многу поважни работи. [Nam] она што ме потсетуваш дека сум го направил во храмот на Аполон за време на конзулатот на Лентул и Маркел, не е иста работа, а не е ни приликата иста, особено поради тоа што пишуваш дека Маркел и останатите си заминале [од Рим].

³⁹⁴ Се враќам [enim] на бедната или, подобро, непостоечка Република.

сегменти кои содржат централна информација би биле оние сегменти во кои партикулите се јавуваат покрај личните заменки *ego* и *tu* (деикса за лице), прилозите за време *nunc, hodie, heri, cras, mox, iam, nuper, deinde* etc. (деикса за време) и прилозите за место *ibi, hic, istic, inde, hinc, istinc, eo, huc, istuc, hac* etc. (деикса за простор). Анализата на избраниот корпус покажува дека *enim* многу често се јавува во искази во кои е присутна деикса за лице. Тука ги вбројуваме сите искази во кои покрај *enim* стојат личните заменки *ego* и *tu* во сите падежни форми.³⁹⁵ За релевантноста на деиксата како показател на централни сегменти сведочи следниот фрагмент, каде исказот во кој се јавува *enim* следи зад *respondebo tibi*, а исказот во кој се јавува партикулата е одговор на прашање поставено во некое од претходните писма на Атик:

Фр. 17. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim. Respondebo tibi ὁστέρον πρότερον, Ὀμπρικῶς.

Ego *enim*, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent ... (16 (l. 16) 1)³⁹⁶

Сличен на овој фрагмент е фр. 116, каде повторно е повеќе од очигледно дека информацијата што ја содржи исказот во кој се јавува *enim* е централна – го покажува ставот на говорителот кон претходно поставеното прашање:

Фр. 19. Redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompei videtur? Hoc quaero, quid urbem reliquerit. Ego *enim* ἀπορῶ; (134 (VII. 11) 3)³⁹⁷

И *nam* се јавува во сегменти во кои е присутна деикса за лице, но поретко од *enim*. Анализата на овие употреби укажува на условеност на исказот кој го воведува партикулата од претходната единица на содржина. Во фр. 117 е очигледно дека исказот што го воведува е во некој вид семантичко-функционална релација со претходниот исказ:

³⁹⁵ На колокабилноста на *enim* со лични заменки веќе укажавме кога говоревме за колокациите на *enim*, при што анализата покажа дека дури 16% од вкупниот број комбинации отпаѓаат на комбинациите на партикулата со лична замена.

³⁹⁶ Ме прашуваш што се случило со судскиот процес, зошто се одвивал толку спротивно на очекувањата на луѓето, и исто така сакаш да знаеш, како тоа јас не сум се борел така како што имам обичај. Ке ти одговорам во духот на Хомер, прво на второто, а потоа на првото.

Јас [*enim*], сè додека требаше да го бранам угледот на сенатот, толку остро и жестоко се борев, што мојот подвиг беше пропратен со бурни аплаузи.

³⁹⁷ Да се вратиме на нашиов [пријател]. Што мислиш, забoga, за одлуката на Помпеј? Те прашувам за ова што го напушти Рим; јас [*enim*] сум во недоумица;

Фр. 14. Censeo, ad nos Luceriam venias; **nam** te hic tutissime puto fore. (161 A (VIII. 11A) 1)³⁹⁸

Фр. 15. Respondi epistulis tuis, sed exspecto alias. **Nam** me adhuc tuae litterae sustentant. (176 (IX. 9) 4)³⁹⁹

Информацијата што ја воведува *nam* во овие фрагменти и покрај тоа што во нив е присутна деикса за лице поверојатно е дека има статус на помошна отколку на централна. Во фр. 117 и 118, фокусот е во претходните реченици (*censeo ad nos Luceriam venias, exspecto alias [epistulas]*). Информацијата содржана во речениците што ги воведува *nam* се помошни од аспект на тоа што и двете се во функција на претходната реченица: Кикерон го поканува Атик кај себе во Лукерија *зашто* смета дека таму ќе биде најсигурен, и Кикерон очекува други писма од Атик *зашто* Атиковите писма досега го одржувале. Пораката на говорителот, која во првиот случај би можела да се парафразира со директивот *veni ad nos*, а во вториот со *scribe mihi* би била пренесена и кога речениците со *nam* не би биле присутни во текстот. Во овие употреби партикулата сигнализира релација којашто е многу блиска на т.н.р. индиректна причинска врска. Со оглед на тоа што во моделот на Крон индиректната причинска врска нема третман на стриктно семантичка, туку на семантичко-функционална релација, би можеле да констатираме дека дискурсната функција на партикулата во овие употреби се остварува на презентативното дискурсно ниво. Одговорот на прашањето за каков точно вид релација станува збор во овие употреби би требало да го даде анализата на комуникациската структура на текстот.

Деиксата за простор и време во *Писмата до Атик* се помалку присутни во исказите во кои се јавуваат партикулите. Анализата на малубројните употреби ја потврдува претходно изнесената констатација дека единицата на содржина што ја воведува *nam* има помошен статус во однос на претходната единица на содржина, и покрај присуството на деикса за простор:

Фр. 119. Hic, hic nimirum πολιτεύτέον. **Nam** istic non solum non licet sed etiam taedet. (26 (II. 6) 2)⁴⁰⁰

Партикулата *enim* освен во сегменти за кои е очигледно дека содржат централна информација (фр. 115, 116), се јавува и во сегменти кои од аспект на информацијата што ја содржат се самостојни (фр. 67) или можат да се интерпретираат како помошни во однос на претходната единица на содржина (фр. 120):

³⁹⁸ Мислам да дојдеш кај мене во Лукерија; [*nam*] сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.

³⁹⁹ Одговорив на три писма, но очекувам други. [*Nam*] досега твоите писма ме одржуваа.

⁴⁰⁰ Тука, да тука човек треба да се занимава со политика. [*Nam*] овде не само што не можам, туку дури и ми е мака.

Фр. 67. Itaque eum malui properare Romam quam ad me venire et simul (dicam *enim* quod verum est, ex quo magnitudinem miseriarum mearum perspicere possis) animum inducere non potui ut ... (54 (III. 9) 1)⁴⁰¹

Фр. 120. Cupio ad omnis tuas epistulas, sed nihil necesse est; iam *enim* te videbo. (125 (VII. 2) 8)⁴⁰²

Освен деиксата, статус на показатели на централни сегментни имаат и конструкциите со корелативни одлики (*cum ... tum, sive ... sive, neque ... neque* etc.), кои се чести во *enim* корпусот:

Фр. 167. Neque *enim* me desperare vis nec temere sperare. (63 (III. 18) 2)⁴⁰³

Фр. 168. Sive *enim* ad concordiam res adduci potest sive ad bonorum victoriam, utriusvis rei me aut adiutorem velim esse aut certe non expertem; (126 (VII. 3) 2)⁴⁰⁴

Фр. 169. Ego *enim* quicquid feceris id cum recte tum etiam mea causa factum putabo. (254 (XII. 18) 4)⁴⁰⁵

Од досега изнесените примери може да се заклучи дека на планот на тематската структура, партикулата *nam* се јавува во екстра-клаузалните *Тема* конституенти, кои имаат функција во организацијата на дискурсната содржина, односно во ориентирањето на адресатот кон дискурсната тема што следи. Експлицитен показател на *Тема*-конституентите се зависните дел-реченици со *quod explicativum* или со предлогот *de* и име во аблатив, кои често стојат во постпозиција на *nam*. *Enim* пак се јавува во метадискурсни изрази кои го содржат перформативот *redeo* со кој говорителот го најавува следниот чекор во дискурсот, т.е. се навраќа на тема која веќе ја споменал. Овие забелешки се однесуваат на присуството на двете партикули во сегменти кои имаат функција во презентацијата на информациите на глобално ниво на текстот. На локално ниво, *nam*, иако се јавува во сегменти во кои е присутна деикса за лице, единиците на содржина што ги воведува се во семантичко-функционална релација со претходната единица на содржина, па од тој аспект имаат статус на помошни сегменти (*backward connection*). *Enim* многу почесто од *nam* се јавува во искази во кои е присутна деикса за лице. Анализата на овие искази во некои

⁴⁰¹ Така, повеќе сакав да се врати во Рим отколку да доаѓа кај мене, а во исто време (ќе ја кажам [*enim*] вистината, а ти од тоа [сам] можеш да ја согледаш големината на моите несреќи) не можев да поднесам да

⁴⁰² Сакам [да одговорам] на сите твои писма, но нема потреба; наскоро [*enim*] ќе ти видам.

⁴⁰³ Не сакаш [*enim*] ниту да очајувам ниту премногу да се надевам.

⁴⁰⁴ Било [*enim*] работите да завршат со слога, било со победа на чесните, и во едното и во другото би сакал или да бидам помошник или да не бидам тргнат на страна.

⁴⁰⁵ Јас [*enim*] што и да направим, ќе сметам дека тоа си го направил не само исправно, туку и за мое добро.

употреби ја оправдува релевантноста на деиксата како показател на централни сегменти (фр. 115, 116), но во други, и покрај присуството на деикса, евидентно е дека единицата на содржина во која се јавува партикулата има помошен статус во однос на претходната единица на содржина (фр. 120). Освен во централни и помошни сегменти оваа партикула се јавува и во сегменти кои се во еден вид изолација, односно кои имаат прилично самостоен статус во однос на претходната или следната единица на содржина (e.g. *dicam enim quod verum est, fateamur enim quod est, licet enim tibi vere dicere, fatendum est enim, quid enim dicam?, quid enim hoc negem? fateor enim* etc).⁴⁰⁶ Присуството на партикулата во искази кои од аспект на информацијата што ја содржат се централни, помошни или самостојни е јасен показател дека таа не е сигнализатор на семантичко-функционална релација, туку дека нејзиното присуство во текст е детерминирано од аспекти кои произлегуваат од комуникациската ситуација.

5. 7. 2. *Nam* и *enim* од перспектива на комуникациската структура

Анализата на комуникациската структура на текстот е тесно поврзана со анализата на информациската структура. Анализата на оваа структура подразбира одредување на статусот на реченицата во која се јавува партикулата во хиерархиски организираната структура на текстот од аспект на комуникациската цел на говорителот. За разлика од информациската структура, во чии рамки конституентите на текстот се разгледуваат од аспект на информацијата којашто ја содржат, во рамки на комуникациската структура тие се разгледуваат како единици на комуникација – чиновни, чекори, промени etc. Кохеренциските релации кои се воспоставуваат меѓу најмалите конститутивни единици на дискурсот, чиновите, се структурни доколку имаат функција во рамки на организацијата на дискурсот, или семантичко-функционални, т.е. реторички – доколку се детерминирани од комуникациската цел на говорителот – да објасни, да наведе пример итн. Овие релации имаат третман на релации кои се воспоставуваат на презентативното дискурсно ниво. На интеракциското ниво кохеренциските релации се воспоставуваат меѓу чекорите на промената. Можат да бидат структурни, доколку имаат функција на планот на конверзациската структура, или семантичко-функционални, доколку нивното присуство е детерминирано од присуството на други чекори со кои образуваат промени (прашање-одговор, заповед-извршување etc.). Сите досега споменати релации се интра-текстуални релации, т.е. релации меѓу вербално изразени делови на дискурсот. На репрезентативното и на

⁴⁰⁶ Види 60 (III. 15) 4; 171 (IX. 5) 2; 199 (X. 8) 5; 275 (XII. 36) 1; 416 (XV. 13) 3 etc.

интеракциското дискурсно ниво освен интра-текстуални се воспоставуваат и екстра-текстуални релации - релации меѓу вербално изразени дискурсни сегменти и екстра-текстуални концепти, идеи или ситуации. Со оглед на тоа што овие релации имаат функција на *trait d'union* меѓу текстуалното и ситуативното, партикулите кои ги сигнализираат се означуваат со терминот 'ситуативни'.

Анализата на речениците и низите од реченици кои ги воведува *nam* говори дека тие многу често имаат статус на помошни дискурсни чинови кои заедно со претходниот централен дискурсен чин го сочинуваат дискурсниот чекор. Меѓу претходниот централен дискурсен чин и реченицата или низата од реченици во чија антепозиција стои партикулата евидентно е постоењето на семантичко-функционална или реторичка релација, но видот на релација од аспект на комуникациската цел на говорителот не е идентичен во сите употреби. Во првото писмо до Атик (1 (l. 5) 7) партикулата се јавува два пати веднаш зад централниот дискурсен чин во две од осумте дискурсни теми. Дискурсните теми авторот ги воведува на следните начини:

- I. Quantum dolorem acceperim et quanto fructu sum privatus ... tu exisimare potes.
- II. Quod ad me scribis de sorore tua ...
- III. De litterarum missione ...
- IV. De Acutiliano autem negotio ...
- V. Quod scribis etiam si cuius animus in te esset offensior a me recolligi oportere, teneo ...
- VI. De Tadiana re, ...
- VII. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere.
- VIII. Quintum fratrem cottidie expectamus...

Партикулата се јавува во првата (фр. X) и во седмата дискурсна тема (фр. Y), веднаш зад централниот дискурсен чекор. Во фрагмент X, функцијата на помошниот чин е да ја зголеми довербата на адресатот во експресивот кој му претходи (quantum dolorem acceperim ...), а во фр. Y - да ја зголеми подготвеноста на адресатот да ја исполни содржината на претходно изнесениот директив (Quae tibi mandavi, et quae tu intelleges convenire nostro Tusculano, velim, ut scribis, cures):

Фр. 170. Quantum dolorem acceperim et quanto fructu sim privatus et forensi et domestico Luci fratris nostri morte, in primis pro nostra consuetudine tu existimare potes. **Nam** mihi omnia, quae iucunda ex humanitate alterius et moribus homini accidere possunt, ex illo accidebant. Qua re, non dubito quin tibi quoque id molestum sit, cum et meo dolore moveare et ipse omni virtute officioque

ornatissimum tuique et sua sponte et meo sermone amantem adfinem amicumque amiseris. [следи втората дискурсна тема] (1 (l. 5) 1)⁴⁰⁷

Фр. 171. Epiroticam emptionem gaudeo tibi placere. Quae tibi mandavi, et quae tu intelleges convenire nostro Tusculano, velim, ut scribis, cures, quod sine molestia tua facere poteris. **Nam** nos ex omnibus molestiis et laboribus uno illo in loco conquiescimus. [следи осмата дискурсна тема] (1 (l. 5) 7)⁴⁰⁸

Статусот на партикулата на сигнализатор на помошни дискурсни чиновници кои се во семантичко-функционална релација со претходната реченица е очигледен и во следните фрагменти, но кохеренциската релација меѓу дискурсната единица што ја воведува *nam* и претходната дискурсна единица се разликува од релациите присутни меѓу дискурсните чиновници во фр. 170 и 171. Дискурсниот чин што го воведува партикулата во фр. 172 и 173 е во функција на зголемување на довербата на адресатот преку изнесување на детален преглед на настаните со кој говорителот ја потврдува валидноста на претходно изнесените асертиви (Senatus Ἄρειος πάγος; nihil constantius, nihil severius, nihil fortius; Clodium ... fregi in senatu ...). Во двата случаи, партикулата воведува подолга нарација, така што статус на помошен дискурсен чин во однос на претходната реченица има целиот сегмент, а не само реченицата во чија антепозиција се јавува партикулата. За разлика од фр. x и y, во кои присуството на реченицата што ја воведува партикулата е факултативно, во фр. h и j сегментот кој следи зад *nam*, и покрај тоа што има статус на помошен во однос на претходната реченица, неговото присуство е помалку факултативно, дури и неопходно за зголемување на довербата на адресатот во евалуативните асертиви кои му претходат:

Фр. 172. Romanae autem se res sic habent. Senatus Ἄρειος πάγος; nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. **Nam** cum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli iuvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum ut antiquaret rogabant ... [продолжува опсежен преглед на приликите во Рим] (14 (l. 14) 5)⁴⁰⁹

⁴⁰⁷ Колкава болка почувствував и колку сум несреќен и во јавниот и во приватниот живот поради смртта на мојот роднина Лукиј, поради нашето пријателство ти најдобро можеш да разбереш. [Nam] мене сите убави кои можат да произлезат од човечноста и од карактерот на друг човек, од него ми се случиле. Затоа, не се сомневам дека и на тебе ти е тешко, кога и ти беше погоден од мојата болка, и самиот изгуби близок роднина и пријател, човек кој беше надарен со сета доблест и совесност, човек кој те почитуваше и поради своето сопствено убедување и поради тоа што јас му го зборував за тебе.

⁴⁰⁸ Драго ми е што си задоволен со тоа што си го купил во Епир. За овие работи кои ти ги порачав, а и за тие кои ќе оцениш дека прилегаат на мојата вила во Тускул, би сакал, како што пишуваш [дека ќе направиш], да се погрижиш, ако можеш да го направиш тоа без [да се изложиш на] непријатности. [Nam] јас од сите тешкотии и маки единствено таму се успокојувам.

⁴⁰⁹ Во Рим пак, приликите се вакви. Сенатот е *вистински Ареопол*. Ништо попостојано, ништо посериозно, ништо послитно. [Nam] кога дојде денот за донесување сенатска одлука за нацрт-законот, дотрчаа штотуку забрадените момчиња, целата онаа дружина на Катилина, со оној феминизиран син на Курион како водач, и побараа народот да не го прифати законот.

Фр. 173. Clodium praesentem fregi in senatu cum oratione perpetua plenissima gravitatis tum altercatione eius modi (ex qua licet pauca degustes; **nam** cetera non possunt habere eandem neque vim neque venustatem remoto illo studio contentionis quem ἀγῶνα vos appellatis):

Nam ut Id. Mai. in senatum convenimus, rogatus ego sententiam multa dixi de summa re publica, atque ille locus inductus a me est divinitus, ne una plaga accepta patres conscripti conciderent, ne deficerent; [продолжува детален опис на говорот против Клодиј] (16 (I. 16) 9)⁴¹⁰

Анализата на парентезите во кои се јавува **nam** укажува дека и во нив партикулата сигнализира различни типови на кохеренциски релации. Во фр. 173, дискурсниот чин што го воведува има статус на помошен во однос на *ex qua [altercatione] licet pauca degustas*, од аспект на тоа што претставува еден вид авторски коментар на споменатиот начин на расправање. Во фр. 174. комуникациската цел на говорителот не е да ја искоментира претходната дискурсна единица, туку да го оправда присуството на дискурсниот чин во кој е вметната парентезата во текстот:

Фр. 174. Nos autem (**nam** id te scire cupere certo scio) publicis consiliis nullis intersumus totosque nos ad forensem operam laboremque contulimus. (43 (II. 23) 3)⁴¹¹

Парентезите во кои се јавува партикулата најчесто претставуваат коментар на одреден аспект од претходниот дискурсен чин или содржат дополнителна информација за претходниот дискурсен чин:

Фр. 175. Itaque aut libris me delecto, quorum habeo Anti festivam copiam, aut fluctus numero (**nam** ad lacertas captandas tempestates non sunt idoneae); a scribendo prorsus abhorret animus. (26 (II. 6) 1)⁴¹²

Фр. 30. Quod veritus sum, factum est, ut Domitius implicaretur et neque ipse satis firmus esset ad castra facienda, quod meas xviii et suas xii cohortis in tribus oppidis distributas haberet (**nam** partim Albae, partim Sulmone collocavit), neque se, si vellet, expedire posset. (162 A (VIII. 12A) 1)⁴¹³

⁴¹⁰ Присутниот Клодиј го уништив во сенатот не само со говор преполн со сериозност туку и со ваков начин на расправање (од него можеш малку да вкусиш; [nam] другите работи не можат да ја задржат ниту истата сила ниту истата убавина кога се изгуби оној стремеж за натпревар кого вие го нарекувате ἀγῶνα):

[Nam] кога на Мартовските Иди стигнав во сенатот, прашан за мислење кажав многу работи за општото добро на државата, и со вдохновение го наведов ова реторско место – сенаторите да не се обесхрабруваат од тоа што примиле еден удар, да не губат надеж.

⁴¹¹ Што се однесува до мене, ([nam] тоа ти сигурно сакаш да го дознаеш) не учествувам на ни една сенатска седница и само ги извршувам работите кои се однесуваат на судската пракса.

⁴¹² Така или наоѓам разонода во книгите, кои во Антиј ги имам во изобилство, или бројам бранови ([nam] бурите не се погодни за ловење риби); Од помислата за пишување душава ми се грози.

⁴¹³ Тоа од што се плашев, се случи - Домитиј е збунет, ниту е доволно сигурен дали треба да се постават логори, бидејќи има деветнаесет мои кохорти и дванаесет негови распоредени во три градови ([nam] дел од нив ги постави во Алба, а дел во Сулмон), ниту пак може да се извлече, ако посака.

Анализата на јазичниот материјал покажува дека партикулата сигнализира сегменти кои имаат статус на помошни и кога се јавува во антепозиција на прашања. Со оглед на тоа што тие од аспект на илокуциската сила претставуваат реторички прашања, т.е. говорни чинови кои имаат статус на гранични случаи меѓу асертиви и вистински прашања, нивниот статус на помошни сегменти евозможен. Меѓу овие реченици и претходната реченица постои кохеренциска релација, но и тие исто како и декларативните реченици или асертивите во чија антепозиција се јавува партикулата, не упатуваат секогаш на иста кохеренциска релација. Потврда за различните кохеренциски релации на кои упатува *nam* се следните фрагменти:

Фр. 176 Ad primam tibi hoc scribo, me ita dolere, ut non modo a mente non deserar, sed id ipsum doleam, me tam firma mente ubi utar et quibuscum non habere. **Nam**, si tu me uno non sine maerore cares, quid me censes, qui et te et omnibus? (60 (III. 15) 2)⁴¹⁴

Фр. 177 Tollamus igitur hoc, quo illum posse adduci negant; de reliquis quid est deterrimum? Concedere illi, quod, ut idem dicit, impudentissime postulat. **Nam** quid impudentius? (132 (VII. 9) 4)⁴¹⁵

Во фр. 176, комуникациската цел на говорителот е да го увери адресатот во тоа дека духовната состојба во која се наоѓа, а која е опишана во претходниот говорен чин, е оправдана. Во фр. 2, реторичко прашање само го потврдува одговорот на прашањето *quid est deterrimum?*, кој е веќе даден во реченицата што му претходи на дискурсниот чин што го воведува *nam*. Реторичкото прашање кое следи зад партикулата би можело да се рефорумира со реченицата *nihil est eo impudentius*.

Единствени употреби кои се чини дека не се во релација со претходниот дискурсен чин се употребите на партикулата во антепозиција на *quod explicativum*. Некои фрагменти во корпусот ја потврдуваат оваа констатација (фр. x 152 (VIII. 2) 2), но други ја побиваат. Така, во фр. 177 *nam* се јавува во антепозиција на ваква реченица, но очигледно е дека не сигнализира премин кон нова дискурсна тема, туку кон нова дискурсна содржина во рамки на истата тема, содржина која во дискурсниот сегмент може да има помошен статус во однос на претходната единица на содржина:

⁴¹⁴ На првото, ќе ти одговорам вака – јас толку страдам што не само што не ме напушта умот, туку страдам токму поради тоа што умот ми е толку силен, а немам ни каде ни со кого да го употребам. [Nam] ако чувствуваш голема тага поради тоа што ме нема мене еден, како мислиш дека треба да се чувствувам јас и без тебе и без сите други?

⁴¹⁵ Значи, да го тргнеме настрана тоа што велат дека оној може да не го прифати; од останатите нешта што е најлошо? Да му се дозволи тоа што, како што и самиот вели, без никаков срам го бара. [Nam] зар има нешто посрамно од тоа?

Фр. 178. Quod me saepe accusas, cur hunc meum casum tam graviter feram, debes ignoscere, cum ita me adflictum videas, ut neminem umquam nec videris nec audieris. *Nam*, quod scribis te audire me etiam mentis errore ex dolore adfici, mihi vero mens integra est. (59 (III. 13) 2)⁴¹⁶

Независно од тоа дали сигнализира премин кон нова тема или кон нова содржина во рамки на иста тема, со оглед на тоа што зависната реченица и во давата случаи има функција на Тема-конституент со прагматичка функција ориентација, во овие употреби партикулата може да се објасни како сигнализатор на тој премин. Овие и сите други погоре посочени употреби говорат дека партикулата не упатува на само една кохеренциска релација. Очигледно е дека во многу употреби меѓу дискурсниот чин што го воведува и претходниот дискурсен чин постојат кохеренциски релации кои не соодветствуваат само на една, туку на неколку од нуклеус-сателит релациите, дефинирани во теоријата на реторичка структура – *евиденција*, *елaborација*, *јустификација*, или на неколку од поттиповите на релацијата елаборација, дефинирани од Хелидеј во неговата функционална граматика. Со оглед на тоа што споменатите релации се релации меѓу нуклеус и сателит, а партикулата секогаш се јавува во антепозиција на сателитот, извесно е само тоа дека во овие употреби партикулата сигнализира сателити, т.е. дискурсни чиновници со помошен статус во однос на претходниот дискурсен чин. Фактот што комуникациската цел на говорителот во овие употреби е различна и фактот што често партикулата се јавува во антепозиција на Тема-конституенти со функција ориентација, е показател дека нејзината дискурсна функција не е да сигнализира семантичко-функционални релации меѓу дискурсниот чиновници, туку дека и во случаите кога се добива таков впечаток, семантичко-функционалната релација меѓу е имплицитна, т.е. партикулата нема функција на показател на таа релација. Оваа разновидност во употребите сугерира дека партикулата сигнализира структурни релации, т.е. релации кои имаат функција во наративот, т.е. во рамки на организацијата на дискурсната содржина.

Потврда за оваа претпоставка се и малубројните употреби на *nam* во *oratio gesta*, односно во дијалогско-монологски дискурсен тип, каде исто така постои невоедначеност во однос на употребата. Во фр. 178 дискурсниот единици *aliter* <*non*> *poterat* и *licebat* се во функција на дискурсниот единици кои им претходат од аспект на тоа што и двете содржат дополнителна информација, т.е. информација која има помошен статус во однос на претходната дискурсна единица:

⁴¹⁶ Тоа што често ме обвинуваш за тоа што толку тешко ја поднесувам моја несреќа, треба да ми простиш бидејќи гледаш дека сум очаен така како што никогаш ниту ќе видиш ниту ќе чуеш дека некој бил. [Nam] тоа што ми пишуваш дека слушаш дека од болка дури сум паднал и во безумие, [ти кажувам] навистина умот ми е здрав.

Фр. 178. 'Cupivi' inquit 'ex senatus consulto surrupto; *nam* aliter <non> poterat. At ille impendio nunc magis odit senatum. "A me" inquit "omnia proficiscentur." 'Cur autem sex?' 'Quia duodecem nolui; *nam* licebat.' Tum ego ... (195 (X. 4) 10)⁴¹⁷

Комуникациската цел на говорителот во првата употреба е да ја потврди оправданоста на асертивот што ѝ претходи на оваа дискурсна единица (*cupivi ex senatus consulto surrupto*), што не е случај со втората употреба, каде кохеренциската релација меѓу *quia duodecem nolui* и *licebat* може да се протолкува како имплицитна концесивна релација. Релациите меѓу дискурсните чинови во двете употреби во истиот фрагмент се идентични само од аспект на тоа што и во двата случаи дискурсните чинови што ги воведува *nam* содржат дополнителна информација, т.е. информација која има помошен статус во однос на претходниот дискурсен чин.

Во фр. 179, *nam* повторно воведува дискурсен чин кој содржи дополнителна информација. Комуникациската цел на говорителот е да ја зголеми довербата на адресатот во нужноста за извршување на претходниот директив (*cave facias*):

Фр. 179. 'Cave facias,' inquit; '*nam* ista lex perferetur; ...' (330 (XIII. 33a) 1)⁴¹⁸

Анализата на дел-речениците во кои се јавува *enim* од аспект на информациската структура покажа дека партикулата се јавува во централни и помошни сегменти, но и во сегменти кои се во еден вид изолација, односно имаат прилично самостоен статус во однос на претходната или следната единица на содржина. Ова јасно говори дека партикулата не е сигнализатор на семантичко-функционални релации, туку дека во употребите кои од аспект на информациската структура имаат помошен статус, таков впечаток се стекнува поради постоењето на имплицитна семантичко-функционална релација. Ова сугерира дека присуството на *enim* во текст е детерминирано од аспекти кои произлегуваат од комуникациската ситуација. Потврда на оваа теза е инхерентноста на партикулата за дијалогско-монологски дискурсен тип и за дискурсниот тип дијафонија, што претставува најдиректен показател за високиот степен на ориентираност на сегментите од текстот во кои се јавува партикулата кон адресатот. Одговор на прашањето од кои точно аспекти на комуникациската ситуација

⁴¹⁷ 'Сакав' рече, 'брза одлука од сенатот; [nam] невозможно беше поинаку. А овој (sc. Каесар) сега го мрази сенатот повеќе од лихва.' "Од мене" вели "сè ќе зависи!". [Но] 'Зошто шест?' [прашав] 'Бидејќи не сакав дванаесет; [nam] можев [да побарам].' Тогаш јас ...

⁴¹⁸ 'Пази што ќе направиш', рече, '[nam] законот ќе биде донесен;'

е условено присуството на *enim* во текст, би требало да даде анализата на комуникациската структура.

Во дискурсните чинови во кои се јавува *enim* во *Писмата до Атик* се воочливи неколку аспекти релевантни во однос на анализата на комуникациската структура: партикулата често се јавува во дискурсни чинови кои од аспект на комуникациската структура претставуваат реактивни чекори во дискурсна промена, во дискурсни чинови кои претставуваат опис на иницијативниот чекор на другиот учесник во епистоларната интеракција, во одречни реченици, во дискурсни чинови во кои се присутни *noli putare, cave putes, mihi crede, scito, volo tibi persuadere* или во дискурсни чинови во кои се присутни *ut scis, sicut nosti, ut noras* etc.

Enim често се јавува во дискурсни чинови кои од аспект на комуникациската структура претставуваат реактивни чекори во дискурсна промена. Иницијативниот чекор на другиот учесник во интеракцијата е опишан во дискурсната единица која му претходи на дискурсниот чекор во кој е инкорпорирана партикулата. Во неколку случаи, на статусот на овие дискурсни чинови на реактивни чекори, говорителот експлицитно упатува со употребата на *quaeris, scribis, dicis* во дискурсниот чин кој стои во негова антепозиција и(ли) со употребата на *respondere* во прво лице индикатив презент или во футур I:

Фр. 17. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatus sim. Respondebo tibi ὁστέρων πρότερον, Ὀμηρικῶς.

Ego *enim*, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatus sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent ... (16 (l. 16) 1)⁴¹⁹

Фр. 180. Iis autem quibus non satis facio facile respondeo; neque *enim* ego amicior C. Caesari umquam fui quam illi neque illi amiciores rei publicae quam ego. (161D (VIII. 11D) 8)⁴²⁰

Експлицитни показатели на статусот на дискурсниот чин на реактивен чекор се и дискурсните чинови кои стојат во негова антепозиција, а кои од аспект на илокуциската сила претставуваат асертиви во кои се присутни глагол во прво лице

⁴¹⁹ Ме прашуваш што се случило со судскиот процес, зошто се одвивал толку спротивно на очекувањата на луѓето, и исто така сакаш да знаеш, како тоа јас не сум се борел така како што имам обичај. Ке ти одговорам во духот на *Хомер*, прво на второто, а потоа на првото.

Јас [*enim*], сè додека требаше да го бранам угледот на сенатот, толку остро и жестоко се борев, што мојот подвиг беше пропратен со бурни аплаузи.

⁴²⁰ За оние пак, кои не се задоволни од мене, имам едноставен одговор; ниту [*enim*] некогаш сум му бил понаклонет на Каесар од нив, ниту пак ним некогаш Републиката им била помила одошто ми била на мене.

еднина пасив и предлошки израз *abs te* и дискурсните чиновни кои од аспект на илокуциската сила претставуваат прашања:

Фр. 181. De litterarum missione sine causa abs te accusor. Numquam *enim* a Pomponia nostra certior sum factus esse cui dare litteras possem, porro autem neque mihi accidit ut haberem qui in Epirum proficisceretur nequedum te Athenis esse audiebamus. (1 (I. 5) 3)⁴²¹

Фр. 182. Accepi tuas tris iam epistulas ... Quibus epistulis sum equidem abs te lacessitus ad rescribendum, sed idcirco sum tardior quod non invenio fidelem tabellarium. Quotus *enim* quisque est qui epistulam paulo graviorem ferre possit nisi eam perlectione relevarit? (13 (I. 13), 1)⁴²²

Фр. 183. Nunc, ut video, pueri certe in Formiano videntur hiematuri. Et ego? Nescio. Si *enim* erit bellum, cum Pompeio esse constitui. (150 (VII. 26) 3)⁴²³

Потврда за инхерентноста на *enim* за реактивни чекори можат да претставуваат и употребите во кои партикулата следи зад дискурсни чиновни во кои се присутни *arbitror mihi ignoscendum esse, ignosce, mihi ignoscas, velim mihi ignoscas* etc.⁴²⁴ Присуството на вакви говорни чиновни имплицира постоење на иницијативни чекори во кои Атик му префрлил на Кикерон за нешто:

Фр. 184. Abs te peto ut mihi hoc ignoscas ... Ego autem arbitror, etiam si id sit, mihi ignoscendum esse, "ἐπεὶ οὐχ ἰεργίον οὐδὲ βοεῖρην". Vides *enim* in quo cursu simus et quam omnis gratias non modo retinendas verum etiam acquirendas putemus. Spero tibi me causam probasse, cupio quidem certe. (10 (I. 1) 4)⁴²⁵

Фр. 185. Hic mihi ignoscas; me *enim* ipsum multo magis accuso, deinde te quasi me alterum et simul meae culpa socium quaero. (60 (III. 15) 4)⁴²⁶

Присуството на *enim* во одречни реченици го потврди анализата на комбинациите, која укажа на колокабилност на партикулата со *nihil, neque, nec, non*,

⁴²¹ За испраќањето на писма без причина ме обвинуваш. Никогаш (*enim*), нашата Помпонија не ме известува на кого можам да му ги дадам писмата, а пак од друга страна, не ми се случило да сретнам некој кој оди во Епир, а сèуште не сум чул дека си во Атина.

⁴²² Досега добив три писма од тебе. ... Во овие писма навалуваш да ти одговарам, но јас доцнам поради тоа што не можам да најдам доверлив разнесувач на писма. Зар има многу луѓе [*enim*] кои можат да достават малку посериозно писмо без да го обезвреднат со тоа што ќе го прочитаат?

⁴²³ Сега, како што гледам, момчињата се чини дека имаат намера да ја поминат зимата во Формиан. [Прашуваш каде ќе ја поминам] јас? Не знам. Ако [*enim*] започне војна, решив да бидам на страната на Помпеј.

⁴²⁴ Види 135 (VII. 12) 3 254 (XII. 18) 1

⁴²⁵ Од тебе барам да ми простиш ... Јас пак сметам дека дури и да е така, треба да ми простиш, зар [не се бореле баш] ни за месо ни кожа. Гледаш [*enim*] во каква трка сум и како мислам дека не само што треба да ја задржам сега наклоност, туку дури треба и да стекнувам [нова]. Се надевам дека си ме сфатил, навистина би сакал да е така.

⁴²⁶ Ова ќе ми го простиш; себе си [*enim*] се обвинувам многу повеќе, а потоа тебе како мое второ јас, а во исто време си барам сојузник во мојата вина.

пето, numquam. Феноменот 'одрекување' е нерескинливо поврзан со комуникациската ситуација, така што не може да се разгледува независно од неа. Од аспект на вистинитосната вредност,⁴²⁷ секое одрекување претставува еден вид потврдување на спротивното. Фактот што секој одречен исказ може да се преобрази во семантички еквивалентен потврден исказ, говори за тесната поврзаност меѓу негацијата и афирмацијата. Присуството на одречните искази во јазичната пракса и фактот што не потврдуваме и не одрекуваме со еднаков обем, говори дека постоењето на овие искази не може да разгледува како феномен чие присуство е условено од тоа дали говорителот преферира да одрекува или да го потврдува спротивното. Најдиректен показател за врската меѓу одрекувањето и комуникациската ситуација е фактот што во дијалог одречниот исказ се јавува како одговор или реакција на поставено прашање или изнесено тврдење од другиот учесник во интеракцијата. Во монолошки дискурс присуството на одречните искази може да се објасни како резултат на проекцијата на говорителот дека постои можност слушателот/читателот да го помисли спротивното. Од тој аспект, одрекувањето претставува еден вид следствие кое е тесна поврзано со пресупозицијата: говорителот одрекува кога знае или кога мисли дека кај адресатот постојат поинакви очекувања или поинаква проекција за нешто. Со негацијата тој има намера да укаже дека тие очекувања нема да се исполнат или не се исполниле, односно дека проекцијата на адресатот за нешто е или била погрешна. Одречните искази во кои се присутни *пето*, *nihil* или *numquam* се детерминирани од релацијата говорител-адресат од аспект на тоа што нивното присуство е резултат на проекцијата на говорителот дека постои можност адресатот да помисли дека постои барем еден, барем нешто или дека нешто се случува понекогаш. Со одречниот исказ говорителот ги отфрла сите експлицитно или неексплицитно искажани, но можни ставови, знаења или очекувања на адресатот. Парадигма за овие употреби се фр. 186 и 108:

Фр. 186. De Africanis rebus longe alia nobis ac tu scripseras nuntiantur. Nihil *enim* firmius esse dicunt, nihil paratius. (221 (XI. 10) 2)⁴²⁸

Фр. 108. Ego autem tibi confirmo (possum falli ut homo) a meis eam non habere; numquam *enim* ab oculis meis afuerunt. (327 (XIII. 21a) 2)⁴²⁹

⁴²⁷ Негацијата во формалната логика се разгледува како елементарен исказ со кој му се одрекува определено својство на она за што се зборува. Има статус на операција на вистинитости: негацијата на исказот *p* е логички исказ со спротивна вистинитосна вредност од онаа на исказот *p* (Панзова, 2005: 61).

⁴²⁸ За приликите во Африка тоа што ми го јавуваат значајно се разликува од тоа што ти ми го напиша. Велат [*enim*] дека ништо не е посигурно и подобро подготвено.

⁴²⁹ Јас пак, те уверувам (можам да се излажам бидејќи сум човек) дека таа (Каерелија) не го добила [списот] од моите луѓе; никогаш [*enim*] не сум тргнал очи од нив.

Во фр. 186 извесно е дека ставот на Атик за приликите во Африка е поинаков од оној којшто говорителот го пренесува во дискурсната единица во која е присутна партикулата. Во фр. 108 присуството на перформативот *confirmito* и на парентезата *possum falli ut homo* во претходниот дискурсниот чин претставуваат јасен показател дека во претходното писмо Атик изразил сомнеж дека луѓето на Кикерон ѝ го доставиле списокот за којшто станува збор во дискурсниот сегмент на извесна Каерелија. Во двата фрагменти, со речениците во кои се јавува *enim* говорителот ги побива ставовите на адресатот кои се очигледно експлицитно изнесени во некои од неговите претходни писма.

Веќе укажавме на присуството на *enim* во искази во кои се содржани *cave putes, scito, volo te tibi persuadere, noli putare* или парентезата *mihi crede*. Прагматичка функција на овие искази е слична на прагматичката функција на одречните искази од аспект на тоа што нивната употреба е детерминирана од ставот на говорителот дека постои можност адресатот да помисли поинаку. Овој став на говорителот може да биде втемелен врз претходно експлицитно презентирани став од другиот учесник во интеракцијата или врз проекцијата на говорителот дека постои можност адресатот да има таков став. Во таа смисла, овие искази, исто како и одречните искази, се детерминирани од комуникациската ситуација, односно од релацијата говорител-адресат. Фр. 187, со кој започнува 144-то писмо извесно е дека претставува реактивен чекор. Возможно е дека во претходното писмо Атик му префрлил на Кикерон за краткоста на писмата, а воедно изразил надеж дека благодарение на влијанието на конзулите наскоро ќе заврши граѓанската војна. *Cave enim putes ...* може да претставува реакција на овој став на Атик или реакција на Кикероновата проекција дека Атик има доверба во влијанието на конзулите, па поради тоа се надева на мир:

Фр. 187. *Breviloquentem iam me tempus ipsum facit. Pacem enim desperavi, bellum nostri nullum administrant; cave enim putes quicquam esse minoris his consulibus, ... (144 (VII. 20) 1)*⁴³⁰

Во фр. 189 дискурсниот чекор во кој се јавува партикулата е реактивен чекор, за што најдиректна потврда претставува *ac primum illud in quo te Dicaearchus adsentiri negas*. Извесно е дека во претходното писмо Атик го прекорил Кикерон зашто останал покус во провинцијата Киликија одошто Атик смета дека би било полезно за него.⁴³¹

⁴³⁰ Самата оваа ситуација предизвика да бидам кус во излагањето. Во мирот [enim] изгубив надеж, нашите немаат никаква воена стратегија. Немој [enim] да мислиш дека постои некој кој има помало влијание од конзуливе, од нив јас ***.

⁴³¹ Cf. Atticus may be supposed to have written something like this: 'Yes, I think it would have been better for you to have stayed, holding as I do that Dicaearchus was wrong to advocate the active life in preference to the

Дискурсниот чекор што го воведува *sic enim scito* е еден вид одбрана на одлуката на Кикерон – потстапил според сенатска одлука, така што вината за таа постапка не е негова, туку на сенатот:

Фр. 189. Ac primum illud in quo te Dicaearcho adsentiri negas: etsi cupidissime expetitum a me est et te approbante ne diutius anno in provincia essem, tamen non est nostra contentione perfectum. Sic *enim scito*, verbum in senatu factum esse numquam de ullo nostrum qui provincias obtinuimus quo in iis diutius quam ex senatus consulto maneremus, ut iam ne istius quidem rei culpam sustineam quod minus diu fuerim in provincia quam fortasse fuerit utile (126 (VII. 3) 1)⁴³²

Овие искази не се секогаш инкорпорирани во дискурсни чинови за кои е извесно дека претставуваат реактивни чекори. Нивната употреба може да се должи и на желбата на говорителот да ја зголеми довербата на адресатот во говорниот чин во кој се инкорпорирани или на неговата желба да ја потенцира сопствената посветеност кон вистинитоста на исказ кој има општо значење:

Фр. 190. Quod me minime paenitet. Si *enim* pervenissent istae litterae, mihi crede, nos paeniteret. (299 (XIII. 28) 2-3)⁴³³

Фр. 42. Nihil est *enim*, mihi crede, virtute formosius, nihil pulchrius, nihil amabilius. (371A (XIV. 17A) 4)⁴³⁴

Друг значаен аспект кој произлегува од анализата на комуникациската структура е присуството на *enim* во дискурсни чинови кои претставуваат опис на иницијативниот чекор на другиот учесник во епистоларната интеракција. Најпарадигматични во оваа смисла се дискурсните чинови во кои се присутни употребите на *enim* во иста дискурсна единица со личните глаголски форми *scribis, scripseras, mavis, postulas, rogas, rogaras, negas, probas, vis* etc.:⁴³⁵

contemplative. For in the present state of political ferment you will indeed find more to bother you in Rome than in Cilicia.' (D. R. Shackleton Bailey, *Cicero's letters to Atticus*, vol. III, p. 289).

⁴³² Прво, за тоа што велиш дека не се согласуваш со Дикеарх: иако многу силно сакав, а тоа и ти го одобруваше, да не се задржувам во провинцијата повеќе од една година, сепак работата не се заврши така поради моето залагање. Знај го [enim] ова - во сенатот никогаш не се изговори ни збор за ниеден од нас што ги држиме провинциите поради кој ние би останале подолго одошто е определено со сенатска одлука, така што навистина не можам да ја земам врз себе вината за тоа што останав во провинцијата пократко одошто можеби ќе беше полезно.

⁴³³ За тоа ни најмалку не се каам. Ако [enim] стигнеа тие писма, верувај ми, ќе се покаев.

⁴³⁴ Не постои ништо [enim], верувај ми, попрекрасно од доблеста, ништо поубаво и ништо подостојно за љубење.

⁴³⁵ Види уште 113 (V. 20) 1; 115 (VI. 1) 1, 20; 116 (VI. 2) 7; 125 (VII. 2) 5; 147 (VII. 23) 3; 161 (VIII. 11) 3; 217 (XI. 6) 1; 232 (XI. 23) 1; 267 (XII. 28) 3; 306 (XII. 6) 2; 367 (XIV. 13) 5; 414 (XVI. 6) 2; 416 (XV. 13) 3, 426 (XVI. 15) 5.

Фр. 75. *Scribis enim* in ea epistula quam C. Decimius mihi reddidit Buthroto datam in Asiam tibi eundum esse te arbitrari. (89 (IV. 16) 9)⁴³⁶

Фр. 97. Tu *enim* ad me iam ante scripseras, 'ac vellem te in tuum veterem gregem rettulisses.' (115 (VI. 1) 10)⁴³⁷

Фр. 191. Negas *enim* te reperire qui mihi id in mentem venerit. (209 (X. 17) 4)⁴³⁸

Фр. 192. Tullia mea tibi antiquissimum esse video idque ita ut sit te vehementer rogo. Ergo ei in integro omnia; sic *enim* scribis. (241 (XII. 5c))⁴³⁹

Овие употреби се слични на употребите во кои предикатот упатува на нешто што му е веќе познато на адресатот или на нешто што говорителот смета дека адресатот го поседува како знаење. Експлицитни показатели на овој тип дискурсни чинови се личните глаголски форми *scis*, *nostī* или парентетичките реченици *ut scis*, *sicut nostī*, *ut noras* etc. инкорпорирани во истата дискурсна единица во која се јавува партикулата:⁴⁴⁰

Фр. 126. Is *enim* est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium; (19 (I. 19) 4)⁴⁴¹

Фр. 127. Mirabiliter *enim* moratus est, sicut nostī, ἔλικτὰ καὶ οὐδέν [...] (45 (II. 25) 1)⁴⁴²

Фр. 128. Scis enim Clodium sanxisse ut vix aut ut omnino non posset nec per senatum nec per populum infirmari sua lex. (68 (III. 23) 2)⁴⁴³

Фр. 193. ... (erat *enim* popularis, ut noras) ... (407 A (XVI. 16A) 3)⁴⁴⁴

Во корпусот постојат и други употреби на *enim* во дискурсни чинови во кои е евидентно дека говорителот изнесува нешто што му е веќе познато на адресатот:

Фр. 194. Sed quid tu scribas? Quem iam ego venire atque adesse arbitror; ita *enim* egi tecum superioribus litteris. (45 (II.25) 2)⁴⁴⁵

Фр. 194. Deinde, quem ad modum tu scis (interfuisti *enim*), cum consules oporteret ex senatus consulto de actis Caesaris cognoscere, res ab iis in Kal. Iun. dilata est. (407 C (XVI. 16C) 2)⁴⁴⁶

⁴³⁶ Пишуваш [enim] во писмото што Гај Деким ми го донесе, предадено во Бутрот, дека мислиш дека треба да одиш во Азија.

⁴³⁷ Ти [enim] мене уште порано ми пишуваше: 'Би сакал да се вратиш во твоето старо друштво.'

⁴³⁸ Велиш [enim] дека не сфаќаш како тоа ми паднало на памет.

⁴³⁹ Што се однесува до мојата Тулија, гледам дека ова ти е многу важно и настојчиво барам од тебе така и да остане. Значи, сè уште не одлучила; така [enim] пишуваш.

⁴⁴⁰ Освен посочените фрагменти, види 16 (I. 16)10; 113 (V. 20) 3; 126 (VII. 3) 12; 310 (XIII. 6) 2; 347 (XIII. 49) 1; 351 (XIII. 21) 2; 410 (XVI. 5) 1.

⁴⁴¹ Оваа [enim] наша војска се состои од луѓе, како што добро знаеш, богати;

⁴⁴² Чудесен [enim] човек е тој, како што знаеш, *итар и не* [...]

⁴⁴³ Знаеш [enim] дека Клодиј се заложил, така што неговиот закон или едвај или воопшто нема да може да се укине, ниту преку сенатот ниту преку народот.

⁴⁴⁴ ... (беше [enim] демократ, како што знаеш) ...

⁴⁴⁵ Но зошто ти би пишувал? Мислам дека веќе си пристигнал и дека си тука; така [enim] се договоривме во претходните писма.

За разлика од употребите во кои *nam* се јавува покрај глаголи кои означуваат ментална состојба, во кои е очигледно постоењето на семантичко-функционална кохеренциска релација меѓу дискурсната единица што ја воведува партикулата и претходната дискурсна единица, употребите на *enim* покрај овие глаголи имаат посамостоен статус:

Фр. 195. Nunc vero senito, quod commodo tuo facere poteris, venias ad id tempus, quod scribis; obieris Quinti fratri comitia, nos longo intervallo viseris, Acutilianam controversiam transegeris. Hoc me etiam Peducaeus ut ad te scriberem admonuit. Putamus *enim* utile esse te aliquando iam rem transigere. (9 (l. 4) 1)⁴⁴⁷

Фр. 14. Censeo, ad nos Luceriam venias; *nam* te hic tutissime puto fore. (161 A (VIII. 11A) 1)⁴⁴⁸

Овие дискурсни чинови можат да се објаснат или како реактивни чекори кои им соодветствуваат на иницијативни чекори на другиот учесник во епистоларната интеракција во кои од авторот на писмото се очекува да изнесе личен став или како иницијативни чекори во кои говорителот изнесува личен став со цел да предизвика одредена реакција кај адресатот. Со оглед на тоа што и во едниот и во другиот случај овие дискурсни чинови претставуваат еден вид мета-комуникациски коментар, нивното присуство во текстот од аспект на комуникациската структура претставува формална рефлексивност на нивната припадност на интеракцискиот слој на текстот.

⁴⁴⁶ Потоа, ти знаеш како (беше присутен [enim]), кога конзулите поради сенатска одлука требаше да ги разгледаат постапките на Каесар, ја одложија расправата за 1 јуни.

⁴⁴⁷ Сега навистина мислам дека можеш да направиш нешто што ќе биде во твоја полза, да дојдеш во тоа време за кое пишуваш; ќе дојдеш во времето на изборот на брат ми Квинт, после долго време ќе ме видиш мене, ќе го решиш спорот со Акутилиј. Дури и Педукај ме опомена да ти пишам за ова. Мислиме [enim] дека е полезно еднаш веќе да го решиш тој спор.

⁴⁴⁸ Мислам да дојдеш кај мене во Лукерија; [nam] сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.

Заклучоци

Анализата на дискурсните партикули *nam* и *enim* според предложените параметри упатува на значајни разлики меѓу двете партикули во однос на синтаксичките особености на реченицата во која се јавуваат, илокуциска сила, комбинациите, дискурсниот тип, информациската и комуникациската структура. Овие разлики имплицираат дека во хиерархиската структура на текстот дискурсните партикули *nam* и *enim* имаат различна дискурсна функција, така што генералното начело дека тие претставуваат синоними кои на ниво на паратакса упатуваат на каузална релација е неприфатливо. Партикулата *nam* има функција на презентативното дискурсно ниво, во рамки на презентацијата и организацијата на дискурсната содржина, додека *enim* има функција на интеракциското ниво, во рамки на обликувањето на конверзациската структура.

Во однос на синтаксичките особености на речениците во кои се инкорпорирани, анализата на корпусот упатува на поголемото присуство на *nam* во антепозиција на сложени реченици, и тоа многу често непосредно пред координациски или субординациски сврзник. Партикулата *enim* пак, почесто се јавува во реченици со едно јадро или во реченици во кои предикатот на главната реченица го надополнуваат зависни прашални или барателни реченици. И покрај тоа што од аспект на комуникациската функција речениците во кои се јавуваат и двете партикули најчесто се исказни, евидентно е поголемото присуство на *enim* во прашални, а во корпусот постојат и неколку употреби на оваа партикула во заповедни и извични реченици. Во однос на *enim*, анализата на синтаксичките особености упатува на присуство на партикулата во сложени реченици во кои постојат отстапки од вообичаениот ред на дел-речениците. Елипсите, кои инаку претставуваат една од највпечатливите одлики на Кикероновите *Epistulae ad Atticum*, се повообичаени во речениците во кои е инкорпорирана партикулата *enim*. И двете партикули немаат граматичка функција на адјункти, па според тоа евидентно е дека не упатуваат на стриктно семантичка каузална релација, т.е. релација која се воспоставува на репрезентативното дискурсно ниво. Апликацијата на оперативните постапки за одредување на статусот на речениците во кои се јавуваат од аспект на нивната граматичката функција, говори дека некои реченици со едно јадро, во чија антепозиција стои *nam*, се во индиректна причинска врска со претходната реченица. Ова говори дека овие реченици имаат граматичка функција на дисјункти, што имплицира дека партикулата којашто ги

воведува сигнализира семантичко-функционална релација, т.е. релација која се воспоставува на презентативно дискурсно ниво. Фактот што оваа констатација не е валидна во однос на многу употреби на *enim*, говори дека оваа партикула не само што нема функција на индикатор на каузална релација, т.е. семантичка релација на репрезентативно дискурсно ниво, туку дека нејзината функција не се реализира ни во рамки на презентативното дискурсно ниво.

Од аспект на илокуциската сила, двете париткули најчесто се јавуваат во асертиви, кои во случајот на *pat*, се типични – претставуваат опис на состојба на настани, додека во случајот на *enim* се атипични - претставуваат манифестација на ставот на говорителот кон содржината на пропозицијата или опис на иницијативниот чекор на другиот учесник во епистоларната интеракција. Партикулата *enim* се јавува почесто од *pat* во реторички прашања, експресиви и комисиви. Речениците кои ги воведува *pat* од аспект на илокуциската сила исто така можат да се вбројат во некоја од овие типови говорни чинови. Со оглед на позицијата на оваа партикула и со оглед на фактот дека таа почесто од *enim* се јавува во реченици со повеќе предикативни јадра, често пати е евидентно дека не воведува еден говорен чин, туку низа од повеќе говорни чинови. Ова е индикативно во однос на нејзината конективна функција на ниво на текст. Присуство на *enim* во асертиви кои претставуваат одраз на ставот на говорителот кон дискурсната содржина или опис на иницијативниот чекор на Атик, како и поголемото присуство на оваа партикула во реторички прашања и експресиви говори дека речениците во кои е инкорпорирана оваа партикула се одликуваат со повисок степен на ориентираност кон адресатот, што претставува индикатор за нејзината функција на интеракциското дискурсно ниво.

Тезата дека една од дискурсните функции на партикулата *pat* е конективна функција на ниво на текст, ја потврдуваат и комбинациите на оваа партикула со сврзниците *quod* (*explicativum*), *et*, *cum*, *ut*, *si*, *aut* и со предлозите *ad* и *de*. Комбинациите на партикулата *enim* пак, значајно се разликуваат од комбинациите на *pat*. Фактот што оваа партикула е колокабилна со прашални и лични заменки и со одречни сврзници и прилози ја потврдува претпоставката што ја наметнува анализата на илокуциската сила. Присуството на одречни искази во монолошки дискурс е детерминирано од комуникациската ситуација од аспект на тоа што претставува еден вид реакција на проекцијата на говорителот дека постои можност слушателот/читателот да го помисли спротивното. Со негацијата тој всушност ги отфрла сите експлицитно или неексплицитно исказани ставови или очекувања на другиот учесник во комуникациската ситуација. Личните заменки за прво и второ лице, не упатуваат на ниту еден универзален лексички ентитет. Тие реферираат на улогите

на учесниците во интеракцијата, така што нивното присуство во текст е најдиректно сведоштво за идентитетот на говорителот и за идентитетот на адресатот. За условеноста од комуникациската ситуација на речениците во кои се јавува *enim*, освен колокабилноста на партикулата со лични заменки, сведочи и нејзината колокабилност со прашални заменки. Без оглед на тоа што анализата на овие прашални реченици од аспект на илокуциската сила покажува дека тие најчесто се реторички, нивното присуство во текст бездруго претставува манифестација на дијалошкиот карактер на сегментот во кој се присутни.

Двете партикули се јавуваат во парентези, но евидентна е помалата интегрираност на парентезите во кои се јавува *enim* во структурата на реченицата. Позицијата на парентезите во кои е присутна оваа партикула е помалку детерминирана од фокусот на реченицата во која е вметната парентезата. Овие парентези не се во функција на нарацијата, туку често претставуваат еден вид евалуативен коментар. За разлика од парентезите во кој се јавува *nam*, кои често содржат дополнителна информација, говорителот со парентезите во кои е инкорпорирана партикулата *enim* ја прекинува мислата за да му се обрати директно на адресатот, за да изнесе личен став кон содржината или за да ја зголеми веродостојноста на информациите кои веќе ги презентирал или кои ќе ги презентира подолу во текстот. Оваа констатација ја потврдува присуството на *enim* во парентетички прашални реченици, исказни реченици во кои предикатот е *arbitror, credo, perspicio, puto, scio, video* или во кои предикацијата е дополнета со евалуативните прилози *vere, bene, profecto, fortasse, insolenter, incredibiliter, libenter*. За детерминираноста од комуникациската ситуација на парентезите во кои се јавува *enim* сведочат и парентетичките мета-наративни искази *dicam enim quod verum est, licet enim tibi vere dicere* etc. Дека говорителот со парентезата што ја воведува *nam* ја прекинува мислата за да изнесе дополнителна информација сведочат предикатите од типот на *scripseram, collocavit, profectus erat, pertinet, expecto* etc.

И покрај тоа што во однос на дистрибуцијата на граматичките времиња не постојат некои значајни разлики меѓу *nam* и *enim*, анализата упатува на одредени карактеристики типични за едната или за другата партикула. Во однос на презентот, евидентно е присуството на *nam* во реченици кои претставуваат дескрипција на настани или состојби од сегашноста на авторот, или во реченици во кои е присутен литерарен и историски презент. Партикулата *enim* пак, се среќава во реченици кои се обележани со дијалошки презент – *audio, scribis, mavis, vis* etc. Анализата на речениците со перфект покажува дека за *nam* е покарактеристично присуството покрај

наративен, а за *enim* покрај резултативен перфект, што говори дека присуството на оваа партикула е посвојствено за предикации во кои врската со сегашноста е поизразена.

Анализата на партикулите од перспектива на дискурсниот тип укажува на значително поголемо присуство на партикулата *enim* во дијалогско-монологски дискурсен тип (*oratio recta*) и во дијафонија. Потврда за инхерентноста на оваа партикула за дискурсниот тип *дијафонија* претставуваат метадиреktivите (*noli putare, mihi crede, scito, volo te tibi persuadere, cave putes*), евалуативните или процедурални изрази (*ut vere scribam, ut vere loquamur, dicam quod verum est, fatendum est, ut tute scis, sicut nosti, ut noras*), исказите во кои се присутни субјективно евалуативни глаголи (*arbitor, opinor, credo, puto, mihi videor*), придавки (*bonus, malus, mirus, turpis, (per)utilis* etc) или прилози (*insolenter, valde, satis, bene, vere, profecto, sane, difficile, opportune, incredibiliter, mirabiliter, commodissime, periucunde, certe, fortasse*), реторичките прашања, извиците и вокативите во реченицата во која е инкорпорирана партикулата или во околниот контекст. Партикулата *nam* се јавува поретко во сегменти од текстот кои содржат показатели на дијафонија, а и во малубројните употреби е очигледно постоењето на индиректна причинска врска меѓу реченицата што ја воведува и претходната реченица.

Анализата на информациската структура говори дека микро-структурата која ја сочинуваат претходниот дискурсен чин и дискурсниот сегмент кој го воведува *nam*, а кој може да се состои од еден или од повеќе дискурсни чинови, е базирана врз структурниот принцип на зависност меѓу централен и помошен дискурсен чин. На планот на глобалната структура на текстот, партикулата сигнализира дискурсни сегменти кои соодветствуваат на т.н.р. Тема-конституенти со функција 'ориентација'. Овие сегменти, кои започнуваат со *quod explicativum* или предлог и ИГ, возможно е да имаат повторно помошен статус, но не во однос на претходниот дискурсен чин, туку во однос на комуникациските цели на говорителот. Анализата на *enim* од истата перспектива сугерира дека кохеренцијата на микро-структурата во која се јавува партикулата не е базирана врз структурен принцип на зависност меѓу дискурсниот чин во кој е инкорпорирана и претходниот дискурсен чин. На тоа упатуваат употребите на партикулата во изолација од чинот кој ѝ претходи или кој следи зад единицата на содржина. Бројноста на овие употреби во корпусот сугерира дека и таму каде што е очигледно присуството на кохеренциска релација, таа релација е имплицитна, односно партикулата не е нејзин сигнализатор.

Анализата на *nam* од перспектива на комуникациската структура покажува дека многу реченици во чија антепозиција стои партикулата разгледувани како единици на комуникација претставуваат помошни дискурсни чинови во рамки на еден дискурсен чекор. Во рамки на дискурсниот чекор, меѓу дискурсниот чин што го воведува *nam* и претходниот дискурсен чин постои индиректна причинска врска, што претставува експлицитен показател за тоа дека релацијата меѓу двата дискурсни чинови во микро-структурата не е само структурна, туку и семантичко-функционална или реторичка. Со оглед на тоа што овој тип релации меѓу дискурсните чинови во моделот на Крон имаат третман на интра-текстуални релации кои се воспоставуваат на презентативното дискурсно ниво, произлегува дека партикулата *nam* претставува презентативна партикула која упатува на интра-текстуална семантичко-функционална кохеренциска релација. Типот на реторичка релација не е идентичен во сите употреби. Во некои оваа релација соодветствува на релацијата *елaborација*, во други на реторичките релации *јустификација* или *евиденција*. Анализата на *epim*, од истата перспектива покажува дека партикулата се јавува во единици на комуникација кои имаат статус на иницијативни или реактивни чекори во дискурсна промена, што претставува силна индикација дека дискурсната функција на оваа партикула се остварува во рамки на конверзациската структура. Партикулите чија функција се остварува во рамки на оваа структура во моделот на Крон имаат третман на интеракциски партикули, кои можат да упатуваат на интра-текстуална или екстра-текстуална кохеренциска релација.

Фактот што партикулата *epim* не се јавува само во еден тип на дискурсни чекори во рамки на една дискурсна промена, имплицира дека таа не претставува сигнализатор на интра-текстуална кохеренциска релација, т.е. релација меѓу иницијативен и реактивен чекор ('тврдење-согласност', 'заповед-извршување' и 'поттик-одзив'). Евидентно е дека релацијата којашто ја сигнализира оваа партикула е екстра-текстуална. Според тоа, *epim* треба да се вброи во групата на ситуативни интеракциски партикули, партикули кои во рамки на интеракциското дискурсно ниво упатуваат на екстра-текстуална кохеренциска релација. Со оглед на тоа што во корпусот постојат употреби во кои партикулата е инкорпорирана во чекори во кои се присутни елементи на субјективна модалност, но и во такви во кои вакви елементи не се присутни, извесно е дека *epim* не претставува маркер на субјективна модалност, туку дека ѝ припаѓа на функционалната категорија на ситуативните конверзациски партикули.

Преводните решенија за двете партикули треба да се бараат меѓу македонските партикули кои имаат идентична или слична дискурсна функција на

функциите кои произлегоа од анализата. Со оглед на тоа што од анализата на пат произлегува дека на глобално ниво на текстот партикулата сигнализира екстра-клаузални Тема-конституенти со функција 'ориентација', а на локално ниво дискурсни чинови со помошен статус во однос на дискурсниот чин кој им претходи, преводните решенија за оваа партикула треба да се бараат меѓу поврзувачките средства кои во македонскиот јазик стојат во антепозиција на истите екстра-клаузални конституенти или пред дискурсни чинови кои во рамки на нарација или во дијалог имаат помошен статус во однос на претходниот дискурсен чин. Тема-конституенти со функција 'ориентација' во македонскиот јазик се 'што се однесува до ...', 'во врска со тоа што ...'. Во нивна антепозиција е вообичено присуството на 'инаку' кога има функција на партикула, а не на прилог, на сврзникот 'а', кога се јавува при премин кон нова дискурсна тема или кон нова дискурсна содржина во рамки на иста тема, или на комбинацијата 'а пак'. Оправданоста на овие преводни решенија ја потврдува следниот фрагмент:

Фр. 54. ... Sed quaeso, ut scribas quam saepissime, non modo si quid scies aut audieris, sed etiam si quid suspicabere, maximeque quid nobis faciendum aut non faciendum putes.

Nam quod rogas curem ut scias quid Pompeius agat, ne ipsum quidem scire puto; (135 (VII. 12) 1)

(... Но те молам да ми пишуваш што е можно почесто, не само ако дознаеш или чуеш нешто, туку дури и ако се посомневаш во нешто, и особено ако мислиш дека треба нешто да направам или да не направам.

Инаку / А / А пак што се однесува до тоа што бараш да се погрижам да дознаеш што прави Помпеј, мислам дека ни тој самиот не знае;)

Nam кога стои во антепозиција на екстра-клаузален констутент со функција ориентација, кој најчесто започнува со *quod explicativum* или предлог и именска група, може да се преведе и со партикулата 'пак' во постпозиција на екстра-клаузалниот конституент:

Фр. 54. ... *Што се однесува*, пак, до тоа што бараш да се погрижам да дознаеш што прави Помпеј

...

Во македонскиот јазик во антепозиција на дискурсни чинови кои во рамки на нарација или во дијалог имаат помошен статус во однос на претходниот дискурсен чин има прилогот 'имено'. Овој прилог, исто како и латинската партикула *nam*, се јавува во антепозиција на помошни дискурсни чинови кои бездруго се во семантичко-функционална релација со претходниот дискурсен чин, но не упатуваат на еден тип на ваква кохеренциска релација. Во македонскиот стандарден јазик 'имено', исто како и

nam во латинскиот, сигнализира реторичка релација *елaborација*, но може да биде сигнализатор и на други реторички релации, на пример *евиденција* или *јустификација*. Најчесто стои во антепозиција на асертиви, но може да стои и во антепозиција на реторички прашања. Ова преводно решение се чини најоправдано во оние случаи во кои *nam* воведува реченица со повеќе предикативни јадра:

Фр. 4. Numquam ante arbitror te epistulam meam legisse nisi mea manu scriptam. Ex eo colligere poteris, quanta occupatione distinear. **Nam** cum vacui temporis nihil haberem et cum recreandae voculae causa necesse esset mihi ambulare, haec dictavi ambulans. (43 (II. 23) 1)

(Мислам дека никогаш претходно не си прочитал писмо од мене, а да не сум го напишал јас лично. По ова можеш да сфатиш колку сум зафатен. Имено, бидејќи немам слободно време и бидејќи треба да шетам за да си го освежам гласчево, ова го диктирам шетајќи.)

Фр. 9 Senatus Ἄρειος πάγος; nihil constantius, nihil severius, nihil fortius. **Nam** cum dies venisset rogationi ex senatus consulto ferendae, concursabant barbatuli iuvenes, totus ille grex Catilinae, duce filiola Curionis, et populum ut antiquaret rogabant. (14 (I. 14) 5)

(Сенатот прав *Areopagus*, ништо попостојано, ништо посериозно, ништо посилено. Имено, кога дојде денот за донесување сенатска одлука за нацрт-законот, дотрчаа штотуку забрадените момчиња, целата онаа дружина на Катилина, со оној феминизиран син на Курион како водач, и побараа народот да не го прифати законот.)

Со оглед на тоа што на локално ниво *nam* има идентична дискурсна функција и кога воведува реченици со едно предикативно јадро, преводот на партикулата со 'имено' е исто така оправдан, но во овие употреби е возможно таа да се преведе и со каузалните сврзници 'зашто' или 'оти':

Фр. 14. Censeo, ad nos Luceriam venias; **nam** te hic tutissime puto fore. (161 A (VIII. 11A) 1)

(Мислам да дојдеш кај мене во Лукерија; *имено / зашто / оти* сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.)

Фр. 16. Ibi loquetur praeter Antium et Favonium libere nemo; **nam** Cato aegrotat. (91 (IV. 17) 4)

(Таму никој нема да зборува отворено освен Антиј и Фавониј; *имено / зашто / оти* Катон е болен.)

Овие употреби претставуваат типична парадигма за не-социофизичка каузалност. Дел од нив соодветствуваат на т.н.р. епистемичка каузалност, на која упатува можноста сврзникот кој ја сигнализира релацијата да се парафразира со исказот 'ова го знам бидејќи', а дел на конверзациската каузалност, чиј индикатор може да се замени со исказот 'ова го велам бидејќи', 'ова го тврдам бидејќи'. За заменливоста на *nam* со

овие искази сведочат следните преводни решенија на фр. 14 и 16:

Фр. 14. Мислам да дојдеш кај мене во Лукерија; *ова ти го велам бидејќи* сметам дека тука ќе бидеш на најсигурно.

Фр. 16. Таму никој нема да зборува отворено освен Антиј и Фавониј; *ова го знам бидејќи* Катон е болен.

Разновидните семантички и прагматички одлики на дискурсните сегменти во кои се јавува епѓт, присуството на партикулата во иницијативни и реактивни чекори, во искази во кои очигледно говорителот упатува на нешто што смета дека на адресатот му е веќе познато, но и во такви во кои не постојат елементи на пресупозиција од овој вид, се индикативни во однос на припадноста на оваа партикула во функционалната категорија на конверзациските ситуативни партикули. Дискурсната функција на овие партикули е да предизвикаат реакција кај адресатот, односно да го насочат неговото внимание кон содржината на јазичната пропозиција. Сите аспекти на анализата упатуваат на исклучително висок степен на ориентираност кон адресатот: лични заменки во прво и второ лице, предикат кој им соодветствува на улогите на говорителот и адресатот, одречни реченици, реторички прашања кои не се во семантичко-функционална релација со претходниот дискурсен чин, експресиви, дијалогски презент, искази на субјективност, вокативи, метадирективи, извици. Во прилог на оваа констатација се и отстапките од вообичаениот ред на речениците во сложена реченица, елипсите, кои бездруго се резултат, пред сè, на блискоста меѓу кореспондентите, и промената на јазичниот код, која очигледно е многу почеста во сегментите од текстот во кои се јавува епѓт.

Со оглед на разновидноста на комуникациските цели кои говорителот настојува да ги реализира во дијалог, изнаоѓањето на лексички адекват на епѓт кој ќе претставува преводно решение за сите поединечни употреби на партикулата е невозможно. Преводните решенија кои се наметнуваат за секоја поединечна употреба се различни. Единствено оправдани и издржани се чинат оние во кои се запазени елементите на конверзација, инхерентни за сегментот од текстот во кој се јавува епѓт, односно, оние во кои статусот на епѓт на конверзациска партикула не е релативизиран. Од тој аспект, праксата на преведување на оваа партикула со македонските прилози 'навистина' или 'имено', вкоренета во македонската преведувачка традиција од латински јазик, или честото одбегнување на епѓт во преводот се сосема неоправдани. Ваквиот третман на партикулата не го доловува дијалогскиот карактер на дискурсниот сегмент и го осиромашува значењето на исказот. За да се надмине овој проблем, неопходно е преведувачот со исклучителна

внимателност да пристапи кон изнаоѓање на посоодветни решенија за секоја поединечна употреба, при што ќе ги земе предвид сите аспекти на јазичниот исказ во контекстот. Од анализата на употребата на партикулата во *Epistulae ad Atticum* произлегоа повеќе можни преводни решенија за неколку парадигматични употреби. Во исказите во кои партикулата се јавува во одречни реченици, поточно во постпозиција на одречни прилози, заменки или сврзници, во постпозиција или антепозиција на лична заменка, или покрај глагол кој означува ментална состојба (mental state verb) едно од можните решенија кои се чинат издржани е партикулата да се преведе со 'знаеш'. Ова решение соодветствува на предлогот на Крон партикулата да се преведе со англ. 'y'know'⁴⁴⁹ или со итал. 'sai' (Kroon, 1995: 202). Значењето на 'знаеш', исто како и на неговите семантички еквиваленти 'y'know' и 'sai' е избледено. Имено, говорителот со употребата на овие дискурсни маркери не упатува на знаењето на адресатот, туку настојува на некој начин да го инволвира во интеракцијата со цел да го зголеми перлокуцискиот ефект на говорниот чин. Оправданоста на ова преводно решение во одречните реченици ќе се обидеме да ја илустрираме со следните фрагменти:

Фр. 181. De litterarum missione sine causa abs te accusor. Numquam *enim* a Pomponia nostra certior sum factus esse cui dare litteras possem, porro autem neque mihi accidit ut haberem qui in Epirum proficisceretur nequedum te Athenis esse audiebamus. (1 (l. 5) 3)

(За испраќањето писма без причина ме обвинуваш. *Знаеш*, никогаш нашата Помпонија не ме известува кому можам да му ги предадам писмата, а пак од друга страна, не ми се случило да сретнам човек кој оди во Епир, а сèуште не сум чул дека си во Атина.)

Фр. x. De Sicyoniis, ut ad te scripsi antea, non multum spei est in senatu; nemo est *enim* idem qui queratur. Qua re si id exspectas, longum est; alias via, si qua potes, pugna. (20 (l. 20) 4)

(Што се однесува до жителите на Сикион, како што ти пишав и порано, не полагам големи надежи во сенатот; *знаеш*, никој не спроведува истрага. Затоа, ако го очекуваш тоа, тешко дека ќе се исполни. Бори се, ако некако можеш, на друг начин.)

Фр. s. illud me, mi Attice, in extrema fere parte epistulae commovit; scribis *enim* sic, 'τί λοιπόν;', deinde me obsecras amantissime ne obliviscar vigilare et ut animadvertam quae fiant. Num quid de quo inaudisti? Etsi nihil eius modi est; πολλοῦ γε καὶ δεῖ. Nec *enim* me fefellisset nec falleret. (115 (VI. 1) 20)

(Она, мој Атиче, во речиси последниот дел од твоето писмо, ме вознемири; велиш *нели* вака: 'What else is there to do?', а потоа најпријателски ме преколнуваш да не заборавам да бидам внимателен и да внимавам на сè што се случува. Да не си слушнал од некого нешто? Дури и да нема ништо такво, there are many other things. *Знаеш*, не можеше да не дознаам и ќе дознаам.)

⁴⁴⁹ За функцијата на дискурсниот маркер y'know, види Schiffrin, 1987: 54.

Истото преводно решение се чини оправдано и во искази во кои партикулата се јавува во антепозиција или постпозиција на лични заменки:

Фр. 17. Quaeris ex me quid acciderit de iudicio quod tam praeter opinionem omnium factum sit, et simul vis scire quo modo ego minus quam soleam proeliatum sim. Respondebo tibi ὕστερον πρότερον, Ὀμηρικῶς.

Ego *enim*, quam diu senatus auctoritas mihi defendenda fuit, sic acriter et vehementer proeliatum sum ut clamor concursusque maxima cum mea laude fierent ... (16 (I. 16) 1)

(Ме прашуваш што се случило со судскиот процес, зошто се одвивал толку спротивно на очекувањата на луѓето, и исто така сакаш да знаеш како тоа јас сум се борел послабо од обично. Ќе ти одговорам putting the cart before horse,⁴⁵⁰ like Homer.

Знаеш, јас, сè додека требаше да го бранам угледот на сенатот, толку остро и толку жестоко се борев, што мојот подвиг беше проследен со бурни ракоплескања ...)

Фр. 19. Redeamus ad nostrum. Per fortunas, quale tibi consilium Pompei videtur? Hoc quaero, quid urbem reliquerit. Ego *enim* ἀπορῶ. (134 (VII. 11) 3)

(Да се вратиме на овој нашиов (с. Помпеј). Што мислиш, до бога, за одлуката на Помпеј? Те прашувам за тоа што го напушти Рим; *знаеш*, I'm puzzled.)

Употребата на 'знаеш' во функција на дискурсен маркер во македонскиот е вообичаена и во субјективни искази, така што ова преводно решение е возможно и во употребите во кои партикулата се јавува во израз на субјективност:

Фр. 195. Nunc vero senito, quod commodo tuo facere poteris, venias ad id tempus, quod scribis; obieris Quinti fratri comitia, nos longo intervallo viseris, Acutilianam controversiam transegeris. Hoc me etiam Peducaeus ut ad te scriberem admonuit. Putamus *enim* utile esse te aliquando iam rem transigere. (9 (I. 4) 1)

(Сега навистина мислам дека можеш да направиш нешто што ќе биде во твоја полза, да дојдеш во тоа време за кое пишуваш; ќе дојдеш во времето на изборот на брат ми Квинт, после долго време ќе ме видиш мене, ќе го решиш спорот со Акутилиј. Дури и Педукај ме опомена да ти пишам за ова. *Знаеш*, мислиме дека е полезно веќе еднаш да го решиш тој спор.)

Фр. 31. Quin etiam quod est subinane in nobis et non ἀφιλοδόξον (bellum est *enim* sua vitia nosse), id adficitur quadam delectatione. (37 (II. 17) 2)

Дури и мојата суета и тоа што не сум free of ambition (*знаеш*, добро е човек да си ги познава своите слабости) ми причинува некакво задоволство.

Фр. 133. Te oro, ut in perditis rebus si quid cogi, confici potest quod sit in tuto, ex argento <ves>te (quae satis multa est), supellectile, des operam. Iam *enim* mihi videtur adesse extremum nec ulla fore

⁴⁵⁰ Hysteron proteron (ὕστερον πρότερον) е реторичка фигура со која говорникот прво го наведува тоа што се случило подоцна, а потоа тоа што се случило порано (Види Cuddon, 1999: 407).

condicio pacis eaque quae sunt etiam sine adversario peritura. (231 (XI. 25) 3)

(Те молам, ако во оваа безнадежна ситуација може да се направи нешто, ако може да се однесе на безбедно нешто од сребрените садови, килимите (кои ги има навистина многу) или од покуќнината, обиди се да го направиш тоа. *Знаеш*, мислам дека крајот е веќе тука, дека нема никакви услови за мир и дека ова што го имаме ќе пропадне дури и без надворешен непријател.)

Дискурсниот маркер 'знаеш' може да биде функционален адекват на *enim* и во метадиреktivите од типот на *noli enim putare ...*, *cave enim putes ...*, *volo tibi persuadere*. Перлокуторниот ефект во овие метадиреktivи е да ја отстранат можноста адресатот погрешно да ја разбере содржината на говорниот чин:

Фр. 117. Nunc venio ad Brutum, quem ego omni studio te auctore sum complexus, quem etiam amare coeperam; sed <plane> dico, me revocavi ne te offenderem. Noli *enim* putare me quicquam maluisse quam ut mandatis satis facerem nec ulla de rem plus laborasse. (115 (VI. 1) 3)⁴⁵¹

(Сега доаѓам до Брут, за кого јас, според твојот совет, се заземав со целосна преданост, и дури почнав и да го сакам. Но, отворено зборувам, ме одврати стравот да не те повредам. *Знаеш*, немој да мислиш дека повеќе сум сакал било што друго од тоа да им се покорам на препораките, ниту пак дека за било која работа сум се измачил повеќе отколку за оваа.)

Во метадиреktivите пак, во кои е присутен императивот *scito*, 'знаеш' исто така може да претставува функционален адекват на *enim*, но со оглед на семантичката врска меѓу императивот и дискурсниот маркер, се чини дека во овие употреби посоодветно е интеракциските елементи на дискурсниот сегмент да се доловат на некој друг начин: со промена на редот на зборовите или на дел-речениците, со анафори и кога тие не се присутни во текстот на оригиналот и сл. Во исказите пак, во кои говорителот експлицитно упатува дека говори за нешто што му е веќе познато на адресатот и во прашалните реченици, ова преводно решение е неиздржано. Во преводот на исказите во кои покрај *enim* се присутни парентетички реченици од типот на *ut (tute) scis, sicut nosti, ut noras* или предикати како *nostis, scis, scribis, mavis, postulas* etc.), кои во корпусот се чести, елементите на интеракција би можеле да се доловат доколку партикулата се преведе со македонската партикула 'нели'. Оваа партикула во македонскиот, освен во прашални, се јавува и во исказни реченици. Потврда за тезата дека 'нели' може да претставува функционален адекват на 'enim' се следните

⁴⁵¹ Сега доаѓам до Брут, за кого јас според твојот совет се заземав со целосна преданост, и дури почнав и да го сакам. Но, отворено зборувам, ме одврати стравот да не те повредам. Немој [enim] да мислиш дека повеќе сум сакал било што друго од тоа да ги изршам неговите препораки, ниту пак дека за било која работа сум се измачил повеќе отколку за оваа.

фрагменти:

Фр. 126. Is *enim* est noster exercitus, hominum, ut tute scis, locupletium; (19 (I. 19) 4)

(Оваа, *нели*, наша војска, како што добро знаеш, е составена од богати луѓе;)

Фр. 128. Scis *enim* Clodium sanxisse ut vix aut ut omnino non posset nec per senatum nec per populum infirmari sua lex. (68 (III. 23) 2)

(Знаеш, *нели*, дека Клодиј се заложи, така што неговиот закон или едвај или воопшто нема да може да се укине, ниту преку сенатот, ниту преку народот.)

Фр. 97. Tu *enim* ad me iam ante scripseras, 'ac vellem te in tuum veterem gregem rettulisses.' (115 (VI. 1) 10)

(Ти, *нели*, уште порано ми пишуваше: 'Би сакал да се вратиш во твоето старо друштво.')

Во прашалните реченици, кои од аспект на илокуциската сила се реторички, се наметнуваат повеќе преводни решенија. Како најсоодветни се чинат партикулата 'де', која може да стои во антепозиција или постпозиција на прашалната реченица, партикулите 'е', 'е па', 'е ... де', 'а', 'та', 'па'. За која од овие партикули или група од партикули ќе се одлучи преведувачот, зависи секако од контекстот, а во некои случаи се можни и повеќе решенија:

Фр. X. Tibi nummi meo periculo sint. Quid *enim* vereris? (77 (IV. 7) 2)

(Твоите пари нека бидат на моја одговорност. *Де*, што се плашиш?! Што се плашиш *де*?)

Фр. S. 'Recte' Inquam; Quid *enim* dicerem? (117 (VI. 3) 9)

('Добро' реков; *Е па*, што можев друго да речам?! *Е*, што можев да речам, *де*?! *Па/Та* што можев да речам? *А* што можев да речам?!)

Фр. 123. Quis *enim* potest aut deserta per se patria aut oppressa beatus esse? (195 (X. 4) 4)

(*Е па* кој може! *Е па* може ли човек да биде среќен ако сам ја напуштил или ја нападнал татковината? / *Та/Па* кој може да биде среќен! *Та/Па* може ли некој да биде среќен ако ...)

Дискурсната функција на *enim* во преводот на некои прашања би можела да се долови доколку во прашањето се вметнат перформативот '(те) прашувам' или директивот 'кажи (ми)':

Фр. 50. Nihil est quod non timendum sit; ὁμολογουμένως τυραννίδα συσκευάζεται. Quid *enim* ista repentina adfinitatis coniunctio, quid ager Campanus, quid effusio pecuniae significant? (37 (II. 17) 1)

Сè треба да нè загрижува; he (Pompeius) is quite clearly setting up a tyranny. *Те прашувам / Кажи ми* што значи овој неочекуван брачен договор, што значи Кампанскава земја, што значи ова расфрлање со пари?

Единствен функционален адекват за *enim* не постои ни во прашањата кои од формален аспект се сосем идентични. Значењето, семантичко и прагматичко, на елиптичните прашања (e.g. *Quid enim?*) може да се открие единствено во контекстот, па оттаму и изборот на преводни решенија за *enim* е условен од контекстот. Прагматичката полифункционалност на самото прашање, а и на партикулата, ја потврдуваат следните фрагменти:

Фр. 1. *Mihi vero et locum, quem opto, ad id, quod volumus, dederis et praeterea ἐγγήραμα. Nam illa Sili et Drusi non satis οἰκοδεσποτικὰ mihi videntur. Quid enim? Sedere totos dies in villa?* (285 (XII. 44) 2)

(Мене пак ќе ми го дадеш имотот што го барам, за да го користам за тоа за што сакам [да го користам], а и како *solace for my old age*. Ова го барам бидејќи оние [имоти] на Силиј и на Друс мислам дека не се доволно добри за *paterfamilias*. *Е*, што *де*? Да седам секој ден во вилата?!)

Фр. 1. *Quid tibi ego de Varrone rescribam? quattuor διφθέραι sunt in tua potestate. Quod egeris id probabo. Nec tamen αἰδέομαι Τρῶας. Quid enim? Sed ipsi quam res illa probaretur magis verebar.* (332 (XIII. 24) 1)

(Што да ти кажам за Варон? Четирите *volumina* се во твои раце. Што и да направиш, ќе те поддржам. Сепак не е дека *I fear the Trojans*. А зошто [би се плашел]? Повеќе се плашам од тоа како ќе реагира тој, отколку од самата работа.)

Кога *enim* се јавува зад перформативи со кои говорителот го најавува следниот чекор во дискурсот или кога се јавува во парентеза која претставува коментар на дискурсниот чекор што го презема во тој момент, партикулата би можела да се преведе со македонската партикула 'еве':

Фр. 106. *Redeo enim ad miseram seu nullam potius rem publicam.* (367 (XIV. 13) 6)

(Се враќам, *еве*, на беднава или, подобро речено, никаква Република.)

Фр. 107. *Tu vero sapienter (nunc demum enim rescribo iis litteris quas mihi misisti convento Antonio Tiburi) sapienter igitur quod manus dedisti quodque etiam ultro gratias egisti.* (413 (XVI. 3) 1)

(Ти си постапил навистина мудро (сега конечно, *еве*, одговарам на писмата што ми ги испрати по средбата со Антониј во Тибур), што си му пружил рака и што дури и си му се заблагодарил.)

КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА

а) Примарна литература

Cicero's letters to Atticus, with an English translation by D.R. Shackleton Bailey, in six volumes. Cambridge classical texts and commentaries. Cambridge: Cambridge University Press. MCMXCIX

Cicero, *Letters to Atticus*, with an English translation by E. O. Winstedt, M. A. in three volumes. The Loeb Classical Library. London: William Heinemann Ltd; Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press. MCMLXII

M. Tullii Ciceronis, *Epistolarum ad Atticum*, recognovit C. F. W. Müller, editio stereotypa, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, vol. 4. MCMVIII

M. Tullii Ciceronis, *Epistolae selectae*, edidit Rudolpus Dietsch, editio stereotypa, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, vol. 2. MCMXI

б) Секундарна литература

Albrecht, van M. (2003), *Cicero's style. A synopsis, followed by selected analytic studies*, Brill: Leiden-Boston.

Austin, J. L. (1955) *How to do things with words*, Oxford-New York: Oxford University Press.

Beaugrande de R. & Dressler W. (1980), *Introduction to textlinguistics*, Longman: London.

Benvenist, E. (1975), *Problemi opšte lingvistike*. Prevod i pogovor Sreten Marić. Beograd: Nolit.

Blakemore, D. (2001), 'Discourse and Relevance Theory' во *Handbook of discourse analysis*, eds. Schiffrin D., Tannen D., Hamilton H. E., Malden MA: Blackwell Publishing, p. 100-119.

Blomquist, J. (1969) *Greek particles in Hellenistic prose*. Lund: CWK Gleerup.

Богранд, Дьо Р. – Дреслер. В – Станка Стојанова Ђовчева (1995), *Увод в текстова лингвистика*. Софија: Универзитетско издателство 'Св. Климент Охридски'.

Bolkestein A. M. (1998), 'Between brackets: (some properties of) parenthetical clauses in Latin. An investigation of the language of Cicero's letters', во *Latin in use. Amsterdam studies in the pragmatics of Latin*, ed. Risselada R. Amsterdam: Gieben, p. 1-17

Bühler K. (1990) *Theory of Language: The representational function of language*. Translated by Goodwin D. F. Amsterdam: John Benjamins Publishing company.

Velčić, M. (1987) *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Školska knjiga.

Врина, М. (1999) *Експресивните частици в българският език*. Велико Търново: Абагар.

- Гандева Р. - Милев А. – Братков Й – Порталски М. (1966) *Латинска граматика*.
София: Наука и изкуство.
- Gortan V. – Gorski O. – Pauš P. (1998) *Latinska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Denniston, J. D. (1954), *The Greek particles*, 2nd edition. Oxford: Clarendon Press.
- Dijk, T. A. van (1979), 'Pragmatic connectives', *Journal of pragmatics* 3, p. 447-456.
- Димишковска-Трајаноска А. (2001) *Прагматиката и теоријата на аргументација*.
Скопје: Ѓурѓа.
- Garcea. A. (2002), 'L'interaction épistolaire entre dialogue in absentia et in praesentia chez Ciceron', во *Theory and description in Latin linguistics, selected papers from the XIth international colloquium on Latin linguistics, Amsterdam, June 24-29, 2001*. eds. Bolkestein A. M., Kroon C. H. M., Pinkster H., Remmelink H. W. , Risselada R. Amserdam: J. C. Gieben, p. 123-136.
- Garcea A. (2005), *Cicerone in esilio: l'epistolario e le passioni*, Hildesheim: Olms.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1976), *Cohesion in English*, London: Longman.
- Halliday, M. A. K. (1985), *Introduction to functional grammar*. London: Edward Arnold.
- Halliday, M. A. K. & Hasan, R. (1989) *Language, context and text: aspects of language in a social-semiotic persective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hjelmslev, L. (1980), *Prolegomena teoriji jezika*, prijevod Ante Stamać, GZH, Zagreb.
- Hobbs, J. R. (1985), *On the coherence and structure of discourse*. Center for the study of language and information (CSLI). Stanford: Stanford University, Technical Report, p. 85-137.
- Hoffman, J. B. – Szantyr A. (1965), *Latieinische Syntax und Stilistik*. München: C. H. Beck'she verlagsbuchhandlung.
- Hutchinson G.O. (1998), *Cicero's correspondence: a literary study*, Oxford: Clarendon Press.
- Kroon, C. H. M. (1994), 'Discourse connectives and discourse type: the case of Latin *at*' in *Linguistic studies in Latin. Selected papers from the 6th international colloquium on Latin linguistics*, ed. J. Herman, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 303-319
- Kroon, C. H. M. (1995), *Discourse particles in Latin. A study of nam, enim, autem, vero and at*. Amsterdam: Gieben.
- Kroon, C. H. M. (1998), 'Discourse particles, tense, and the structure of Latin narrative texts' во *Latin in use. Amserdam studies in the pragmatics of Latin*, ed. Risselada R., Amsterdam: Gieben, p. 37-61
- Kühner, R. – Stegmann C. (1912 – 1914), *Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache II: Satzlehre* (2 vols.). Hannover: Hahnsche Buchhandlung.
- Langslow, D. R. (2000) 'Latin discourse particles 'medical latin' and 'classical latin'', *Mnemosyne*, ser. 4 53 (5) p. 537-560.
- Levinson S. C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Lyons, J. (1977), *Semantics*, vol. 2, Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann W. C. (1989) *Rhetorical Structure Theory: a theory of text organization*. ISI/RS-870-190 from Document center, USC/ISI 4676 Admiralty Way, Marina del Rey, CA 90292
- Mann W. C. (2005) *RST web site*, <http://www.sfu.ca/rst/01intro/intro.html>
- Marouzeau, J. (1935), *Traité de stylistique, appliqué au latin*. Paris: Société d'édition 'Les belles lettres'.
- Минова-Ѓуркова Л. (2000) *Синтакса на македонскиот стандарден јазик*. Скопје: Магор.
- Минова-Ѓуркова Л. (1997) *Сврзувачки средства во македонскиот јазик*. Скопје: Детска радост.
- Palková Z. & Palek B. (1978), "Functional Sentence Perspective and Textlinguistics" во *Current trends in linguistics*, ed. Dressler, W. Walter de Gruyter, Berlin, New York, p. 212-227.
- Pinkster, H. (1990), *Latin Syntax and Semantics*. London: Routledge
- Pinkster, H. (1998), 'Is the Latin present tense the unmarked, neutral tense in the system' во *Latin in use. Amsterdam studies in the pragmatics of Latin*, ed. Risselada R., Amsterdam: Gieben, p. 63-83
- Polanyi, L., - Sha, R. J. H. (1983), 'The syntax of discourse', *Text* 3, p. 261-270
- Polanyi, L., Sha R. J. H. (1984), 'A Syntactic Approach to Discourse Semantics' во *Proceedings of the International Conference on Computational Linguistics*, Stanford: Stanford University Press, p. 413-419.
- Prince, E. F. (1978), "Discourse Analysis in the Framework of Zellig S. Harris" во *Current Trends in Linguistics*, ed. W. Dressler, Walter de Gruyter, Berlin – New York, p. 191-212
- Pupovac, M (1990) *Jezik i djelovanje*. Zagreb: Radna zajednica Republičke konferencije SSOH.
- Redeker, G. (2000) 'Coherence and structure in text and discourse' во *Abduction, Belief and Context in Dialogue. Studies in Computational Pragmatics*, eds. William Black, Harry Bunt. Amsterdam: Benjamins, p. 233-263
- Redeker, G. (2006) 'Discourse markers as attentional cues at discourse transitions' во *Approaches to Discourse Particles. Studies in Pragmatics, 1*, ed. Fischer K. Amsterdam: Elsevier, p. 339-358
- Rosén H. (2002), 'Complementarity within the pool of cohesion devices?' во *Theory and description in Latin linguistics, selected papers from the XIth international colloquium on Latin linguistics, Amsterdam, June 24-29, 2001*. eds. Bolkestein A. M., Kroon C. H. M., Pinkster H., Rimmelink H. W., Risselada R. Amsterdam: J. C. Gieben, p. 333-346

- Rijksbaron. A. (1997) 'Introduction' во *New Approaches to Greek Particles*, ed. Rijksbaron. A., Amsterdam: Gieben, p. 1-14
- Risselada, R. (1994) 'Modo and sane, or what to do with particles in Latin directives', во *Linguistic studies in Latin. Selected papers from the 6th international colloquium on Latin linguistics*, ed. Herman J., Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 319-343.
- Risselada, R. (1998) 'Tandem and postremo: two of a kind', во *Latin in use. Amsterdam studies in the pragmatics of Latin*, ed. Risselada R. Amsterdam: Gieben, p. 85-116
- Roulet E. (2006) 'The description of text relation markers in the Geneva model of discourse organization' во *Approaches to discourse particles* ed. Fischer K. Amsterdam: Elsevier, p. 115-131.
- Salkie, R. (1995) *Text and discourse analysis*. London and New York: Routledge.
- Shackleton Bailey, D.R. (1960), *Towards a Text of Cicero "Ad Atticum"*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiffrin, D. (2003) "Discourse markers, Language, Meaning and Context' во *The Handbook of discourse analysis*, eds. Schiffrin D., Tannen D., Hamilton H. E., Malden: Blackwell Publishing, p. 54-75.
- Schiffrin, D. (2001) 'Discourse Markers Research and Theory: Revisting and Running head' во *Approaches to discourse particles*, eds. Fraser B.,
- Schiffrin, D. (1987) *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schiwy, P. (1932), *Die syntaktischen Funktionen der Partikel nam*. Disseldorf: Breslau.
- Searle, J. R. (1969) *Speech Acts, an essay in the philosophy of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (1985) *Expression and Meaning: Studies in the Theory of Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. R. (2002) "How performatives work" in *Essays in Speech Act Theory*, eds. Vanderveken, D., Kubo, S. Amsterdam: John Benjamins. p. 85-108.
- Sinclair J. – Coulthard M. (1992) 'Towards an analysis of discourse'. In *Advances in Spoken discourse analysis* ed. Coulthard M. London: Routledge p. 1-34.
- Софрониевски В. (2006) 'Македонскиот превод на честичката *δὴ*. Скопје: Годишен зборник книга 59, стр. 303-317.
- Sweetser, E. (1990). *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Titscher S., Meyer M, Wodak R., Vetter E. (2000) *Methods of Text and Discourse Analysis*, translated by Bryan Jenner. London: Sage Publications Ltd.
- Wakker G. (1997) 'Emphasis and Affirmation. Some Aspects of *μήν* in tragedy' во *New Approaches to Greek Particles*, ed. Rijksbaron. A., Amsterdam: Gieben, p. 209-231.